

Лідскі Летапісець

Народ, які не ведае
свайго мінулага,
не мае будучыні

Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс
Выходзіць з 1997 года

№ 2 (94)

КРАСАВІК - ЧЭРВЕНЬ

2021 г.

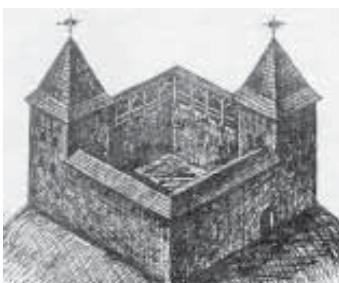

Францішак Смуглевіч. Святая Тэкля. Другая палова 18 ст.
Лідскі фарны касцёл

Лідскі

Леманісці

Народ, які не ведае
свайго мінулага,
не мае будучыні

Краязнаўчы, гістарычна-літаратурны часопіс

Выходзіць з 1997 года

№ 2 (94)

КРАСАВІК - ЧЭРВЕНЬ

2021 г.

У НУМАРЫ:

Стар. 2. VIII Лідскія чытанні.

Стар. 4. Лідская трагедыя.

Стар. 7. У Лідскім раёне асвечана царква.

Стар. 8. Кроніка Ліды.

Стар. 11. Лідскаму эстраднаму аркестру
споўнілася 20 гадоў.

Стар. 13. Гістарычна-дэмографічны
партрэт лідской шляхты.

Стар 19. Прыход у Мыто.

Стар 30. Урады, ураднікі і старасты
лідскія.

Стар. 55. Новае пра лідскі фарны касцёл
і замак.

Стар. 59. Звесткі пра сялянскае жыццё,
навучанне і вучняў у Ганчарскай
акрузе.

Стар. 72. Па-над песеннай Лебядой.

Стар. 80. З долі і няволі. Успаміны
выгнанкі.

На першай старонцы вокладкі: помнік
авіятарам у Паўднёвым гарадку г. Ліды.
Здымак С. Судніка. 2021 г.

Мы просім ўсіх, хто мае цікавыя матэрыялы па
гісторыі Ліды і краю, дасылаць іх на адрес:
231282, Ліда-2, п/с 7, або E-mail: kajety@list.ru

Аўтары цалкам адказныя за гістарычную
дакладнасць сваіх матэрыялаў

Пасведчанне аб рэгістрацыі
№ 907
ад 18.12.2009 г. выдадзена
Міністэрствам інфармацыі
Рэспублікі Беларусь

Заснавальнік
Валерый Васильевич
Сліўкін,
старшы навуковы супрацоўнік
Лідскага гістарычна-мастацкага
музея, кандыдат геаграфічных
наук.

Рэдактар
Станіслаў Вацлававіч
Суднік

АДРАС РЭДАКЦЫИ:
231293, г. Ліда, вул. Лётная,
7 а.

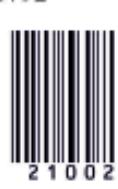
АДРАС САЙТА:
<http://nslowa.by>

Наклад 200 асобнікаў
10,5 друк. аркушаў

Вокладка надрукавана ў
Лідской друкарні.
231300, г. Ліда,
вул. Ленінская, 23.
Замова № 2878.

Часопіс падпісаны да друку
30.06.2021 г.
Часопіс надрукаваны
30.09.2021 г.

ISSN 2218 – 1792

VIII Лідскія чытанні

Сярод памятных дат, якія адзначаюцца ў 2021 годзе, 80-годдзе пачатку Вялікай Айчыннай вайны займае асаблівае месца: і па маштабах выпрабаванняў і страт, і па ўплыве на ход сусветнай гісторыі. Не пакінула гэтую дату без увагі і Лідская раённая бібліятэка імя Янкі Купалы. 22 красавіка ў канферэнц-зале бібліятэкі адбылася навукова-практычна канферэнцыя "VIII Лідскія чытанні" на тэму "Вайна і памяць: старонкі гісторыі Лідскага краю", прымеркаваная да 80-годдзя пачатку Вялікай Айчыннай вайны. Удзел у канферэнцыі прынялі педагогі і навучэнцы лідскіх школ, краязнаўцы, навуковыя супрацоўнікі Лідскага гістарычна-мастацкага музея, работнікі і чытачы бібліятэкі.

Якой жа прыйшла вайна на лідскую зямлю? Колькі бяды, болю, пакут яна прынесла жыхарам Лідчыны і як адбілася на іх жыцці? Якія яе трагічныя наступствы? Адказы на гэтыя і многія іншыя пытанні паспрабавалі даць удзельнікі навукова-практычнай канферэнцыі. Адметнай асаблівасцю сёлетніх Лідскіх чытанняў стала вялікая колькасць дакладаў, прадстаўленых навучэнцамі школ. Падрастаючае пакаленне цікавіцца гісторыяй Вялікай Айчыннай вайны, годна пераймае эстафету памяці, памятае аб загінульых і бязвінна забітых.

З дакладам "Помнікі Вялікай Айчыннай вайны Лідскага раёна" перад прысутнымі выступіла галоўны спецыяліст аддзела культуры Лідскага райвыканкама Лілея Хвайніцкая. Лілея Андрэеўна падкрэсліла, што кірауніцтвам раёна прымаюцца меры па падтрымцы помнікаў і месц пахаванняў у належным стане, аддзел культуры пастаянна працуе з уласнікамі помнікаў па пытаннях аховы гістарычна-культурнай спадчыны. Навучэнкі СШ №11 Алена Лычкоўская і Ганна Юнда рассказалі аб складзеных імі экспкурсійных маршрутах па месцах баявой славы горада і раёна. З гісторыяй пом-

нікаў Вялікай Айчыннай вайны на тэрыторыі Беліцкага сельсавета азнаёміла прысутных навучэнка Беліцкага вучэбна-педагагічнага комплексу дзіцячы сад - сярэдняя школа Марына Карповіч.

Супрацоўнікі Лідскага гістарычна-мастацкага музея Наталля Хацяновіч і Наталля Вальнец азнаёмілі з артэфактамі той вайны ў музейных фондах, а таксама нагадалі асноўныя падзеі 1941-1944 гадоў на Лідчыне, ад пачатку вайны да вызвалення горада. У ходзе канферэнцыі былі таксама закрануты балочныя тэмы палітыкі генацыду (Рэната Ігнатовіч, СШ № 1), халакосту (Дар'я Ус, СШ № 11), Лідскага гета (Ніна Хілько, СШ № 6).

Асобныя даклады былі прысвечаны конкретным людзям. Так, навучэнка СШ № 1 Ганна Каламыцкая

рассказала пра лёс малавядомай лідской падпольщицы Сабіны Шавырынай, а настаўніца СШ № 11 Наталля Анашкевіч - пра сваю бабулю Ганну Аляксандраўну Раік, якая ў гады акупацыі дапамагала партызанам (дарэчы, менавіта бабуліну мару - стаць педагогам - рэалізавала ў сваім жыцці Наталля Мікалаеўна).

Да падзея верасня 1939 года - першых дзён Другой сусветнай вайны - звярнуўся ў сваім дакладзе лідскі краязнавец і пісьменнік Станіслаў Суднік, які распавёў пра ваенны лёс 77-га пяхотнага палка Коўенскіх стральцоў, які перад вайной дыслакаваўся ў Лідзе. Галоўны бібліограф Лідской раёнай бібліятэкі Галіна Курбыка азнаёміла з самымі значнымі кніжнымі выданнямі з фонду бібліятэкі, у якіх адлюстраваны ваенныя гады на Лідчыне. Выстаўка гэтых выданняў "Хвалюючы летапіс Перамогі" дзеянічала ў той дзень у канферэнц-зале.

Трэба адзначыць, што сярод гасцей канферэнцыі прысутнічаў пракурор Лідскага раёна Станіслаў Дмухоўскі. Станіслаў Юр'евіч нагадаў аб узбуджэнні ў бягучым годзе Генеральнай пракуратурай крымінальных справы па факце генацыду насельніцтва Беларусі ў гады

Вялікай Айчыннай вайны і ў пасляваенны перыяд і звярнуўся да прысутных з просьбай падзяліцца наяўнымі фактамі, інфармацыяй па пытанні генацыду на Лідчыне.

Яшчэ адной асаблівасцю сёлетніх Лідскіх чытанняў стаў удзел раённай бібліятэкі ў дабрачынным праекце "Добрая бібліятэка", арганізаваным ТАА "OZ. Прыносім радасць" (г. Менск), галоўная мэта якога - садзейнічаць стварэнню безбар'ernага гуманітарнага асяроддзя, дзе ў кожнага ёсць доступ да патрэбнай літаратуры. У канферэнц-зале ў дзень Лідскіх чытанняў быў устаноўлены спецыяльны бокс для збору кніг, і любы ахвочы мог прыняць удзел у праекце, падзяліўшыся літаратурай з хатнія калекцыі. Уся сабраная літаратура была перададзена ў сацыяльна-рэабілітацыйны цэнтр "Лідскі клубны дом", кіраўнік якога Ганна Савук расказала гасцям канферэнцыі аб работе арганізацыі.

Што ж датычыща дакладаў, якія прагучалі, то на аснове іх бібліятэка выдаст зборнік "Вайна і памяць: старонкі гісторыі Лідскага краю", які стане каштоўным дапаможнікам для ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй Вялікай Айчыннай вайны ў разрэзе Лідчыны.

Аляксей КРУПОВІЧ.
Фота Лідскай бібліятэкі.

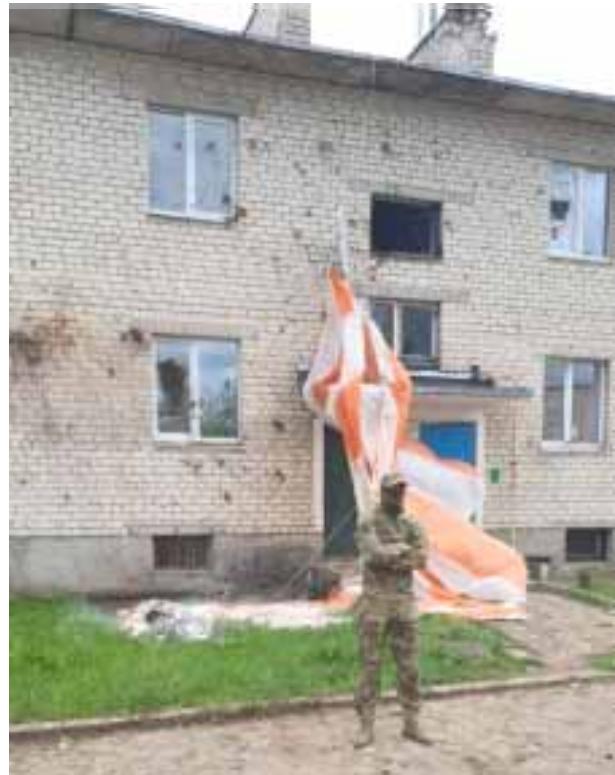
ЛІДСКАЯ ТРАГЕДЫЯ

19 траўня 2021 года на ўскрайку Баранавіч адбылася авіякатастрофа Як-130 Лідской авіябазы.

Чатыры самалёты Як-130 выконвалі 19 траўня трэніровачныя палёты напярэдадні авіаішоў да 150-годдзя горада Баранавічы, прызначанага на 21 траўня. Падчас палёту эkipаж аднаго з самалётаў выявіў тэхнічную няспраўнасць. Пілоты да апошняга змагаліся, каб адвесці самалёт ад жылога сектара. Лётчыкі змаглі дабіца таго, што траекторыя падзення самалёта прайшла па-за жылымі дамамі,

Перад гібеллю пілотам удалося накіраваць самалёт на пустыр паміж шматкватэрнымі і прыватнымі дамамі

але самі: лётчык, камандзір звяна вучэбна-баявой эскадрыллі 116-й шаб маёр Андрэй Нічыпорчык і лётчык звяна вучэбна-баявой эскадрыллі 116-й шаб лейтэнант Мікіта Куканенка загінулі.

Самалёт ўпаў у жылым сектары мікрараёна Усходні г. Баранавіч на невялікі пустыр паміж дамоў. Ахвяр сярод мясцовых жыхароў не было.

Па выніках папярэдняй працы дзяржаўнай камісіі, створанай па ўказанні кірауніка дзяржавы для правядзення расследавання (у яе ўваходзілі прадстаўнікі прокуратуры, Следчага камітэта, Міністэрства абароны, іншых ведамстваў), удалося забраць з месца падзення самалёта бартавыя самапісцы - чорныя скрыні.

- Па першых папярэдніх выніках расшыфроўкі ўжо пэўна магу сказаць: аварыйная сітуацыя адбылася з самалётом Як-130 у гарызантальным палёце над аэрадромам Баранавічы. Эkipаж пасля ўзнікнення аварыйной сітуацыі далажыў кірауніку палётаў пра адмову сістэмы кіравання, што пацвярджаецца матэрыяламі аб'ектыўнага кантролю чорных скрыні. У дадзенай сітуацыі, паводле патрабаванняў кірауніцтва па лётнай эксплуатацыі самалёта Як-130, эkipаж абавязаны быў катапультаўвацца. На што кіраунік палётаў не меней дзесяці разоў у эфір падаў каманду: "Катапультуйся! Скачы!" Тым часам самалёт пачаў зусім хаатычны рух, траекторыя палёту зрушылася налева. Эkipаж не пакінуў самалёт, а працягваў змагацца. Ім удалося перайсці на

Маёр Андрэй Нічыпорчык

рэзервовую сістэму кіравання. Але гэта дазволіла стабілізаваць толькі кірунак палёту, не вышыню. Яна працягвала падаць, - распавёў падрабязнасці камандуючы ВПС і СПА Ігар Голуб.

Ад моманту ўзнікнення аварыйнай сітуацыі да падзення самалёта прыйшло ледзь больш за хвіліну. У гэтых умовах неймавернымі высілкамі на вышыні каля 50 м (больш дакладна будзе зразумела па заканчэнні расследавання) экіпажу ўдалося стабілізаваць кірунак палёту і накіраваць Як-130 у адзіную кропку, якая была па-за жылымі пабудовамі.

- Нажаль, ужо перад гарантаваным падзеннем у гэтую кропку экіпажу не хапіла вышыні для таго, каб бяспечна пакінуць самалёт. Па дадзеных бартавых самапісцаў мы бачым, што экіпаж кіраваў, уздзейнічаў на ручку кіравання самалётам і на педалі, якія змяняюць кірунак палёту, да моманту дотыку да зямлі, - дадаў генерал-маёр.

Ад сябе як камандуючага ён падкрэсліў, што ў гэтай сітуацыі экіпаж выявіў самыя лепшыя якасці бела-рускага вайскоўца, які да канца выканаў свой вайсковы абавязак: коштам сваіх жыццяў выратаваў жыцці нашых грамадзян.

- Гэта сапраўдныя патрыёты нашай краіны, - адзначыў Ігар Голуб. - Ад камандавання Вайскова-паветранымі сіламі, усяго асабовага складу Войскаў

Лейтэнант Міхіл Куканенка

супрацьпаветранай абароны хачу выказаць сем'ям загіну-лых, іх родным і блізкім самыя глыбокія спачуванні. Мы аказваём і будзем аказваць усю магчымую і пасільную ў гэтай сітуацыі дапамогу. Але гэтыя афіцэры, нашы баявыя браты, назаўжды з намі ў шыхце.

20 траўня 2021 г. у знак скрухі і памяці пра загіну-лых пад Баранавічамі лётчыкаў 116-й штурмавой авіябазы ля памятнага знака ваярам-авіятарам - самалёта-штурмавіка СУ-25 - былі ўскладзены кветкі. Удзел у цырымоніі прыняў старшыня Лідскага раённага выка-наўчага камітэта Сяргей Ложачнік, яго намеснікі, прад-

стаўнікі грамадскіх арганізацый, гараджане. Лідзяне ўшанавалі памяць герайчна загінульых авіятараў маёра Андрэя Нічыпорчыка і лейтэнанта Мікіты Куканенкі.

21 траўня 2021 г. у Лідскай 116-й штурмавой авіяцыінай базе адбылася развітальная цырымонія з трагічна загінулымі пад Баранавічамі лётчыкамі гвардыі маёрам Андрэем Нічыпорчыкам і гвардыі лейтэнантам Мікітам Куканенкам.

Развітанне з маладымі хлопцамі - 22-гадовым Мікітам і 33-гадовым Андрэем - было арганізавана ў Лідзе ў клубе вайсковай часткі. Ад кіраўніка дзяржавы А. Лукашэнкі і ад сябе асабіста Міністр абароны Рэспублікі Беларусь Віктар Хрэнін выказаў спачуванні сем'ям загінульых. У развітальнаі цырымоніі таксама прынялі ўдзел чальцы Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь Кацярына Серафіновіч і Аляксандар Шышко, а таксама прадстаўнікі Гарадзенскага абласнога Савета дэпутатаў, Лідскага раённага Савета дэпутатаў і Баранавіцкага гарадскога Савета дэпутатаў, старшыня Гарадзенскага абласнога выканаўчага камітэта Уладзімір Карапанік, старшыня Лідскага райвыканкама Сяргей Ложачнік і іншыя.

Жалобная цырымонія прайшла з вайсковыімі ўшанаваннямі, з удзелам роты і аркестра ганаровай варты Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь. Праводзіць у апошні шлях авіятараў, якія выявілі ў няштатнай сітуацыі мужнасць і герайзм, прыйшлі многія. Людская рака з вайскоўцаў Лідскай штурмавой авіябазы, лётчыкаў-калегаў з 61-й знішчальнай авіяцыінай базы ў Баранавічах, вайскоўцаў Лідскага памежнага атрада, выратавальнікаў МНС, прадстаўнікоў ваенкамата, Следчага камітэта, РАУС і іншых арганізацый, цягла бесперапынным струменем.

Душыў больш беззваротнай страты, і па шчоках многіх людзей каціліся слёзы. Але надвор'е не замінала лідзянам праводзіць у апошні шлях маладых хлопцаў, якія ахвяравалі сваімі жыццямі дзеля жыцця іншых людзей. Аднак неўзабаве пасля канца развітальнаі цырымоніі, не вытрымаўшы, неба "заплакала" разам з людзьмі: лінуў лівені.

Гвардыі маёра Андрэя Нічыпорчыка пахавалі на могілках у Зосіна. Цела Мікіты Куканенкі для пахавання ваенна-транспартным самалётам было дастаўлена на радзіму маладога лётчыка ў Полацак.

*Лілея Лапішына,
lidanews.*

У Лідскім раёне асвечана царква ў гонар свяціцеля Лука Крымскага

Гісторычна падзея 26 чэрвеня 2021 года адбылася ў жыцці праваслаўных жыхароў аграгарадка Ёдкі - тут упершыню ў гісторыі асвечаны пасад праваслаўнага храма. Нябесным заступнікам яго стаў вядомы лекар і святы Лука Крымскі.

Калі ў 2014 годзе ў Наваградскай епархіі было прынята рашэнне пра будаўніцтва ў Ёдках праваслаўнай царквы (тады ж тут была афіцыйна зарэгістравана праваслаўная грамада), мясцовае насельніцтва, а гэта жыхары не толькі аграгарадка Ёдкі, але і размешчанай побач вёскі Навіцкія-2, успрынялі гэтую вестку з натхненнем. Адразу ж пачаўся актыўны збор сродкаў для будучага будаўніцтва. Праўда, пачаць і весці яго з нуля было зусім не проста. Таму працэс зацягнуўся. Аднак воляю лёсу (промыслам Божым) здарылася так, што сёлета Лідскім райвыканкамам у распараджэнне праваслаўных вернікаў быў бязвыплатна перададзены будынак былога Дома культуры.

Канструктыўна тут і перабудоўваць амаль нічога не трэба было. У былой глядзельнай зале - царква. Сцэна - алтар.

Перш за ёсё, мінулай зімой на даху будынка з'явіліся галоўныя атрыбуты храма - пазалочаныя купалы з крыжамі. Напачатку вясны быў набыты іканастас. У траўні пачаліся рамонтныя работы: унутраная, вонкавая афарбоўка, уладкаванне храма. Усё гэта рабілі людзі - мясцовыя жыхары.

Першы храм на Лідчыне, названы ў гонар вядомага лекара і святога - Лука Крымскага. Гэта нябесны заступнік лекараў і ўсіх, хто мае патрэбу ў лячэнні. Будучы свяціцель, у свецце - Валянцін Феліксавіч Война-Ясянецкі - нарадзіўся 27 красавіка 1877 года ў Керчы. Дарэчы, яго дзед родам з беларускіх земляў. Сваё жыццё Валянцін Война-Ясянецкі прысвяціў медыцынне як хірург і навуковец і духоўнаму служэнню, быўшы пасвячаным у святарства. У 1942 годзе епіскап Лука ўзвеzenы ў сан архіепіската. На крымскую зямлю прыбыў у 1946 годзе. Шмат сіл прыкладу, каб навесці парадак у епархіі, не пакідаючи пры гэтым медыцынскай практикі, кансультуючы і аперыруючы ў Сімферопаль-

скім вайсковым шпіталі, прымаючы хворых у сябе дома. Аўтарытэт уладыкі Лука быў настолькі высокі, што хворыя падчас набажэнства спрабавалі дакрануцца да яго ўбору, верачы, што адзін толькі дотык дапаможа ім падужаць хваробу. Зямное жыццё архіепіската Лука скончылася 11 чэрвеня 1961 года, у дзень Усіх Святых.

Учешна, што менавіта цяпер, калі ўвесь свет пагружаны ў пандэмію і кожны з нас так востра мае патрэбу ў абароне нябеснай, у нас і з'явіўся храм у гонар гэтага святога.

Нельга абыйсці ўвагай і такі факт: абраз святога на аналоі па-майстэрску вышыла бісерам лідзянка, інвалід Ірына Паддубовік, якая ў гонар свята здзейніла яшчэ адзін свой подзвіг - насілу перасоўваючыся, наведала храм у момант яго асвячэння.

Характэрна, але і размясціўся храм каля скрыжавання дарог. У радасны момант урачыстага адкрыція і асвячэння яго запоўнілі вернікі.

Епіскап Лідскі і Смаргонскі Парфірый у саслужэнні духовенства здзейніў чын асвячэння пасада новага храма. Прыгожыя, урачыстыя і таямнічыя былі гэтыя хвіліны набажэнства. Храм як быццам стаў Небам і ахінула яго сіла Духу Святога.

Па завяршэнні ў новаасвеченым храме адбылася першая Боская літургія. Вернікі змаглі прыступіць да споведзі і прычасці.

Паводле В. Яхантавай,
lidanews.

КРОНІКА ЛІДЫ

2 красавіка ў Лідзе адкрылі крытую футбольную пляцоўку са штучным пакрыццём.

3-4 красавіка ў Лідзе на базе САК "Алімпія" прайшоў традыцыйны рэспубліканскі турнір па дзюдо "Кубак Гедыміна", у якім прынялі ўдзел больш за 250 мацнейшых спартсменаў з усёй краіны.

Два дні на tryбунах балельшчыкі і гості горада назіралі за захапляльнымі двубоямі на татамі, а трансляцыя для іншагародніх аматараў дзюдо вялася ў онлайн рэжыме.

У пачатку траўня на пасаду начальніка кіравання экономікі Лідскага райвыканкама, вакантную некалькі месяцаў, прызначана Тарэса Паўлючкова.

14 траўня чатыром лідзянкам старшыня Лідскага райвыканкама Сяргей Ложачнік уручыў ордэн Маці.

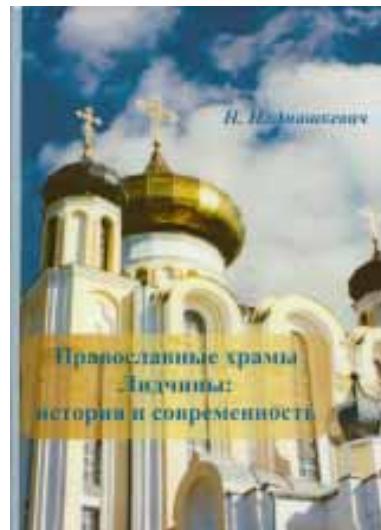
У траўні ў Лідзе пачалі варыць піва Bohemski Lev у чэшскіх традыцыях. Новы брэнд стаў вынікам супрацы і сяброўства двух таленавітых півавараў з Чэхіі і Беларусі. У выніку атрымалася прэміяльнае піво, створанае ў найлепшых чэшскіх традыцыях піваварства: з кветкава-фруктовым водарам і прыемнай хмелевай горыччу.

У траўні вызначана месца будаўніцтва новага каталіцкага храма ў межах горада Ліды. Кас-цёл у гонар святога Юзафа-рамесніка і дабраславёных сяцёў-назарацянак-пакутніц з часам з'явіцца на месцы былога асфальтавага завода па вуліцы Генерала Бяды. Святыня будзе невялікай, ёмістасцю да 100 чалавек.

12 чэрвеня на Доме гандлю ў Лідзе зноў з'явіўся гадзіннік. Гадзіннік устаноўлены на тое ж месца, якое займаў ранейшы. Дыяметр яго 1 м 80 см. Ён падобны на стары гадзіннік, аднак ужо больш сучасны.

У чэрвені ў Лідской друкарні выйшла кніга лідской краязнаўцы Наталлі Анашкевіч "Православные храмы Лидчины: история и современность". 136 ст. Наклад 50 асобнікаў.

23 чэрвеня найлепшых касцоў з усіх Лідчыны зноў сабраў у аграгарадку Ганчары раённы конкурс ручной касьбы "Звініць каса - жыве вёска". Гэты конкурс праводзіцца на Лідчыне, пачынаючы з 2016 года.

"Выкарыстоўваем любую магчымасць паказаць сябе і не толькі ў родным горадзе"

Лідскаму эстраднаму аркестру сёлета споўнілася 20 гадоў

Джаз і эстрадная музыка, народныя песні і сучасныя хіты - усё гэта пад сілу выкананца Лідскаму эстраднаму аркестру. Сёлета музычнаму калектыву споўнілася 20 гадоў. У чэрвені з гэтай нагоды ў вялікай зале Лідской дзіцячай школы мастацтваў адбылася юбілейная канцэртная праграма аркестра "Нам 20!".

А пачыналася ўсё з "Дзіксіленда"

Перадгісторыя Лідскага эстраднага аркестра пачалася з невядомага музычнага калектыва "Дзіксіленд", кіраваў якім Зміцер Іосіфавіч Ціхан. Склад "Дзіксіленда" паступова павялічваўся, і ў Зміцера Ціхана паўстала ідэя стварыць на яго базе нешта большае - аркестр. І пасля неабходных узгадненняў з аддзелам культуры ў студзені 2001 года аркестр быў створаны. Спачатку месцам рэпетыцый для ўдзельнікаў калектыва былі музычная школа і Дом культуры, затым сталым месцам "прапіскі" аркестра стаў былы Дом афіцэраў.

У верасні 2011 года аркестр здабыў статус юрыдычнай асобы, стаў дзяржаўнай установай культуры. За наступныя два гады ў аркестра змяніліся некалькі кіраўнікоў. На працягу гэтага кароткага адрезка часу на

чале калектыва стаялі Станіславаў Кнутовіч, Юры Іваноў, Сяргей Гаель, Іван Ткачук. Кожны з іх, хоць і кіраваў аркестрам нядоўга, прысвяціў яму свой талент, прыёнёс у яго працу сваё бачанне, уклаў часцінку души.

А ў студзені 2014 года музычны калектыв узначаліла Ульяна Міхайлаўна Жамойціна. Ульяна Міхайлаўна ў свой час скончыла Кіеўскі дзяржаўны ўніверсітэт тэатра, кіно і тэлебачання імя І. К. Карпенкі-Карага, атрымала акцёрскую аспецыяльнасць, нават здымалася ў фільмах (у эпізадычных ролях), працевала акторкай у кіеўскім тэатры "Срэбная выспа". Выйшаўшы замуж, у 2010 годзе пераехала ў Беларусь, у наш горад Ліду. Маючы за плячамі досвед ігры ў тэатры і кіно, цяперашні кіраўнік аркестра імкнецца разнастаць кожную яго праграму, прыёнесці ў яе элементы шоў, спектакля. Пры Ульяне Жамойцінай Лідскі эстрадны аркестр атрымаў другое дыханне, пашырыў сваю гастрольную дзейнасць, акцэнт у яго канцэртных праграмах пачаў рабіцца на відовішчнасць, ён стаў больш арыентавацца на той ці іншы кантынгент слухачоў. Цяпер Ульяна Міхайлаўна знаходзіцца ў дэкрэтным адпачынку, калектыв чакае яе вяртання.

"У нас дружны калектыў прафесіяналаў"

- Цяперашні склад аркестра немалы, - распавядае в. а. дырэктара Лідскага эстраднага аркестра Ганна Горбач. - Яго рытм-секцыя - гэта Яўген Зайрац'янц (ударны), Андрэй Піліпаў (бас-гітара), Юры Іваноў (рытм-гітара), я і Улада Раджабава (клавішны). У нас чатыры трубачы: Андрэй Аляксееў, Мікалай Салавей, Зміцер Жарын, Віктар Бяльчыцкі. Чатыры трамбаністы: Павел Сцяцэвіч, Уладзіслаў Панасюк, Андрэй Васора, Андрэй Тарэнць. Тры саксафаністы: Сяргей Гаель, Аляксей Курэйша, Вадзім Зелянкевіч. Дырыжор аркестра - Антон Жураўлёў, вядоўца канцэртных праграм - Лора Парц. А яшчэ ў нас чатыры салісты: Андрэй Панісаў, Алёна Палейчык, Наталля Маркоўская, Вольга Паўлюкевіч.

Квартэт салістаў аркестра з дырыжорам

- Склад нашага аркестра часта змяняеца, - працягвае знаёміца з музычным калектывам Ганна Аляксандраўна. - Хтосьці сыходзіць, але на іх месца прыходзяць не меней таленавітых музыкі. Многія былі ўдзельнікамі аркестра атрымалі ў гэтым калектыве велізарны прафесійны досвед, дзякуючы якому змаглі ў далейшым развіваць сябе як артысты, упэўнена прасоўвацца па кар'ерных усходах. "Карэнныя" ўдзельнікамі нашага калектыва, якія працавалі яшчэ ў "Дзіксілендзе", - Андрэй Тарэнць, Андрэй Васора, Андрэй Аляксееў, Сяргей Гаель і некаторыя іншыя. З новых наших людзей хочацца адзначыць маладога саліста Андрэя Панісава, які за паўгода паспей сябе паказаць, у сакавіку прайшоў у фінал нацыянальнага адбору на конкурс эстраднай песні "Віцебск-2021" у рамках "Славянскага базара". Мы ганарымся, што ён працуе з намі побач. Але і салісткі не меней таленавітые, за іх плячамі нямала канцэртаў і конкурсаў, у кожнай унікальны голас і непаўторная харызма. Узрост ўдзельнікаў нашага калектыва розны. Самаму старэйшаму - аранжыроўшчыку

Аляксандру Сымановічу - 61 год, самаму малодшаму - трамбаністу Уладзіславу Панасюку - 22. У сваёй большасці ўдзельнікаў аркестра скончылі Лідскі дзяржаўны музычны каледж і вышэйшыя музычныя навучальныя ўстановы, працуюць выкладчыкамі. Калектыў у нас дружны, музыкі ў ім падтрымліваюць і паважаюць адзін аднаго, кожны з іх уносіць свой уклад у творчую дзейнасць аркестра.

"Імкнёмся не знікаць з поля зроку прыхільнікаў"***- Распавядзіце парабязней пра рэпертуар.***

- Спачатку рэпертуар аркестра складаўся галоўным чынам з джазавых твораў, калектыў шмат удзельнічаў у джазавых фэстах. Зараз жа больш арыентуемся

на сучасную эстрадную музыку, хоць джазавыя кампазіцыі ў нас таксама ёсць. Эстрадныя творы сёння складаюць палову нашага рэпертуару. Выконваюцца і беларускія народныя песні ў сучаснай апрацоўцы, і правераныя часам сусветныя кампазіцыі. Словам, рэпертуар разнастайны, можам падрыхтавацца да мерапрыемства любога фармату, заўсёды ідзём на сустрач замоўцам, прыслухоўваємся да іх пажаданняў. А яшчэ нашы салісты пачалі гучаць у чатырохгалосі (квартэце). Чатыры галасы складаюцца ў акорд - гэта вельмі хораша, вельмі падкупляе слухача, і гэтым мы можам пахваліцца.

- Дзе выступаеце? Куды выязджаеце з канцэртнымі праграмамі?

- Лідскі эстрадны аркестр - часты ўдзельнік гарадскіх культурных мерапрыемстваў, многіх гарадскіх святаў. Ездзім мы выступаць у санаторыі "Альфа-Радон", "Азёрны", шмат гастралюем па Гарадзенскай і Менскай абласцях, выязджалі і ў горад Баранавічы Берасцейскай вобласці. Да пандэміі каронавіруса некалькі гадоў запар ўдзельнічалі ва ўпадабаных лідзянамі фэстах "LIDBEER", байк-фэстах. Пандэмія, асабліва летас, моцна паўплывала на нашу канцэртную дзейнасць. Аднак сёлета мы аднавілі актыўныя выступленні, вярнуліся да працы ў ранейшым рытме і імкнёмся не знікаць з поля зроку прыхільнікаў, не выпадаць з культурнага жыцця Ліды. Выкарыстоўваем любую магчымасць выступіць на сцэне, паказаць сябе, і не толькі ў нашым горадзе.

Аляксандр Мацulevich.

**Святлана Лугаўцова,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт**

Гістарычна-дэмографічны партрэт лідской шляхты ў 30-я гады XIX ст.

Даследаванні па гістарычнай дэмографіі Расійскай імперыі на рэгіональным узроўні разгарнуліся на постсавецкай прасторы ў пачатку 1990-х гг. У іх актыўна ўключыліся навукоўцы Масквы, Санкт-Пецярбурга, Барнаула, Яраслаўля і інш. Увага даследчыкаў была сфакусавана на вывучэнні дэмографічных паказчыкаў розных рэгіёнаў Расійскай імперыі ў гістарычнай рэтраспектыве. Абапіраючыся на так званыя масавыя крыніцы (метрычныя кнігі, рэвізскія казкі, споведныя ведамасці і інш.), навукоўцы разглядалі пытанні нараджальнасці, шлюбнасці, смяротнасці і працэсы міграцыі.

Прыемна адзначыць, што практычна адначасова аналагічная даследаванні былі распачаты ў Беларусі Вячаславам Насевічам. Аўтар выкарыстаў напрацоўкі вядучых спецыялістаў гістарычнай дэмографіі С. Хока, Л. Анры, Дж. Хайнала, П. Ласлета¹. Падчас аналізу дэмографічных паводзін насельніцтва Насевіч паспяхова спалучыў прымяненне колькасных метадаў апрацоўкі інфармацыі і апісальнай статыстыкі. Вынікі гэтай вялізарнай працы падведзены ў кнізе "Традыцыйная беларуская вёска ў ёўрапейскай перспектыве"². Манаграфія ўяўляе сабой комплекснае мікрагістарычнае даследаванне, якое адностроўвае ўзаемасувязь гісторыі рэгіёна і яго дэмографічных харктарыстык.

Аб'ектам вывучэння В. Насевіча стала тэрыторыя Кораньшчыны, якая ўяўляла сабой адзіны ўладальніцкі комплекс. Маёнтак Корань Менскай губерні з'яўляўся часткай каталіцкай парафіі. Паселішчча Корань было вядома з XIV стагоддзя. Даследчык прасачыў гісторыю народанасельніцтва гэтага рэгіёна з XIV па сярэдзіну XX ст. Адносна перыяду другой паловы XVIII- першай паловы XIX ст. В. Насевіч абапіраўся ў першую чаргу на наступныя крыніцы: інвентары, метрычныя кнігі,

рэвізскія казкі і рэвізіі насельніцтва Расійскай імперыі. Да гэтага часу гэта адзінае манаграфічнае даследаванне пытанняў гістарычнай дэмографіі ў беларускай гісторыографіі.

Для параўнальнага аналізу гістарычна-дэмографічнага партрэта лідской шляхты вялікае значэнне маюць вынікі грунтоўнага артыкула Сяргея Токця. Артыкул прысвечаны дэмографічным параметрам і аналізу структуры хатніх гаспадарак маёнтка Скідзель Гарадзенскага павета Гарадзенскай губерні³. У якасці аб'екта даследавання аўтар вылучыў чатыры сацыяльныя групы: сяляне маёнтка Скідзель (1740 чал.), сяляне мястэчка Скідзель (259 чал.), мяшчане-яўрэі мястэчка (1014 чал.), аднадворцы Інду尔斯кай грамады (906 чал.) по дадзеных на 1858 г. Аднадворцы Інду尔斯кай грамады пражывалі ў 32 населеных пунктах, якія былі раскіданыя па тэрыторыі Гарадзенскага павета⁴. Гэтая сацыяльная група была сфарміравана расійскімі ўладамі ў выніку рэалізацыі ўказа 19 кастрычніка 1831 г. "Аб разборы шляхты ў Заходніх губернях і аб упрацаванні такога роду людзей"⁵. У яе склад уваішлі прадстаўнікі шляхты, якія не здолелі пацвердзіць сваё дваранскія паходжанне. Паказчыкі, характэрныя для гэтай групы, найболей цікавыя нам у якасці магчымага аб'екта для параўнання.

У дадзеным артыкуле на падставе павятовага спісу 1835 г. у першую чаргу разглядаюцца наступныя дэмографічныя параметры шляхты Лідскага павета: попаўненне склада, шлюбныя стасункі, тыпы сямейных гаспадарак.

"Ведамасць алфавітная аб дваранах Лідскага павета Віленскай губерні і іншых губерняў, зацверджаных у дваранстве ў Гарадзенскім і іншых дваранскіх дэпутацкіх сходах 1835 г." (1963 чал. абодвух палоў)⁶ была складзена на падставе пасямейных спісаў дваран. На

¹ Учебник по исторической демографии (2-е изд., Париж, 1970) / Перевод с фр. С. Хока, И. Антоновой, Ю. Егоровой. Айова: Изд-во Айовского ун-та, 1995. 182 с.; Анри Л., Блюм А. Методика анализа в исторической демографии. М.: РГТУ, 1997. 207 с.; Хок Стивен Л. Крепостное право и социальный контроль в России : Петровское, село Тамбовской губернии : перевод с английского; [пер. Ю. В. Чайникова]. Москва : Прогресс-Академия, 1993. 191 с.

² Носевич В. Традиционная белорусская деревня в европейской перспективе. Минск: "Технология", 2004. 350 с.

³ Токць С., Дэмографічныя параметры і структура хатніх гаспадарак маёнтка Скідзель паводле рэвізскага перапісу 1858 года // Беларускі гістарычны часопіс. 2014. № 10 (183). С. 4-12.

⁴ Там жа, с. 8.

⁵ Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе: В 55 т. Спб., 1830-1884. Т. 6, № 4869

⁶ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA). Ф. 391, вол. 9, спр. 129, арк. 1-86.

працягу якога перыяду яны збіраліся, аўтару артыкула невядома. Прысутнасць у спісе вядомых гістарычных асобаў дазваляе ўдакладніць іх узрост. На гэтым шляху сустракаюцца непрыемныя, але добра знаёмыя даследчыкам, якія працуюць з расійскай дакументацыяй XIX ст., сюрпрызы. Так, калі ўзрост графа Ваўжынца Путкамера ў спісе (40 гадоў) адпавядае даце яго нараджэння⁷, то Тэадору Нарбуту згодна са спісам было 42 гады. На самай справе, ён нарадзіўся 28 кастрычніка (8 лістапада) 1784 г.⁸, г.зн. у 1835 г. яму было не менш за 49 гадоў. Можна выказаць здагадку, што для складання агульнага спісу дваран павета не заўсёды выкарыстоўваліся абноўленыя пасяменныя дадзенныя. Відавочна, павятовы маршалак, у ававязкі якога ўваходзіла падпісваць подобныя дакументы, не падвяргаў іх праверцы, што змяншае дакладнасць высноў, пабудаваных на іх падставе.

Удакладнім, што статыстычны ўлік у Расійскай імперыі развіваўся паступова і ў 30-я гг. XIX ст. быў далёкі ад дасканаласці. Асабліва гэта характэрна для ўліку дваран, як асоб непадатковага саслоўя. У большасці выпадкаў шляхціцы самі складалі патрэбныя спісы. Акрамя таго яны масава ўхіляліся ад уліку, каб пазбегнуць палітыкі "разбору", а таксама неаднаразовых спроб перасялення шляхты былога Вялікага Княства

Літоўскага ў аддаленыя расійскія губерні.

Пасля задушэння паўстання 1830-1831 гг. урадавая палітыка "разбору шляхты" ў Расійскай імперыі была значна актывізавана. У адпаведнасці з указамі ад 19 кастрычніка 1831 г.⁹ і 11 лістапада 1832 г.¹⁰ дваранскім дэпутацкім сходам забаранялася выдаваць пацвярджэнні дваранства без зацвярджэння Герольдый Сената. Тым не менш, у спісе 1835 г. не больш за 4% дваран Лідскага павета былі зацверджаны Герольдый.

На жаль, "ведамасць алфавітная" 1835 г. не паказвае веравызнанне дваран.

Можна меркаваць (не заўсёды ясна пазначана ў спісе), што не менш за дзесяць чалавек у павеце мелі вышэйшую адукцыю. Дакладна

сцвярджаць гэта можна ў дачыненні да скарбніка павета Юзафа Ельца, прафесара Віленскага ўніверсітэта Юзафа Юндзіла, інжынера-паручніка Казіміра Юндзіла, графа Ваўжынца Путкамера, гісторыка Тэадора Нарбута.

Адзначым высокі ўзровень самапрезентацыі лідской шляхты. Калі акінуть вокам спіс 1835 г., то ствараецца ўражанне, што практычна кожны шляхціц у павеце меў ва ўласнасці населены сялянамі маёнтак ці нават некалькі маёнткаў. На самай справе, большасць прадстаўнікоў саслоўя валодалі вельмі сціплымі долямі-участкамі ў шляхецкіх ваколіцах. Беларускі даследчык Я. Анишчанка звярнуў увагу, што пераходы шляхты з маёнтка ў маёнтак у пошуках лепшых умоў для аренды зямлі, перадача свайго маёнтка ў арэнду "за чынш" на час службы ў буйнога землеўладальніка прыводзілі да складанага перапляцення землеўладання розных асоб унутры аднаго паселішча, дзе ў шляхціцаў гістарычна фармаваліся асобныя радавыя долі, ці часткі¹¹.

Вельмі важным з'яўляецца пералік у спісе лідской шляхты 1835 г. усіх жанчын і дзячыннак, што дазваляе выкарыстоўваць іх ў якасці крыніцы для дэмографічных даследаванняў. На падставе вышэйназванага спіса аўтарам была складзена наступная табліца (Табліца 1.).

Табліца 1. Поляўростававы склад шляхты Лідскага павета (1835 г.)

Узроставая група (гады жыцця)	Колькасць (чал.)			Доля ва ўзроставай групе (%)			Суадносіны колькасці жанчын і колькасці мужчын (%)
	Мужчын	Жанчын	Асоб абодвух полуў	Мужчын	Жанчын	Асоб абодвух полуў	
Да 1 года	6	3	9	0,6	0,3	0,5	50
1 - 4	108	122	230	10,3	13,4	11,7	113
5 - 9	101	112	213	9,6	12,3	10,9	111
10 - 14	127	106	233	12	11,6	11,9	83,5
15 - 19	94	102	196	9	11,2	10	108,5
20 - 29	164	151	315	15,6	16,5	16	92
30 - 39	154	139	293	14,6	15,2	14,9	90,3
40 - 49	130	85	215	12,4	9,3	11	65,4
50 - 59	86	53	139	8,2	5,8	7	61,6
60 - 69	48	27	75	4,6	3	3,8	56,3
70 - 79	25	9	34	2,4	1	1,7	36
80 -	7	4	11	0,7	0,4	0,6	57,1
Усяго	1050	913	1963	100	100	100	87

⁷ Ваўжынец Станіслаў Ян нарадзіўся 14 жніўня 1794 г. (гл. Лаўрэш Л. Род Путкамераў // Асона і час. Беларускі біяграфічны альманах. Вып. 5. 2013. С. 302-313.).

⁸ Бломберг М. Тэадор Матэвуш Нарбут (Остык-Нарбут) з лідской зямлі: гісторык Літвы, інжынер і даследчык старажытнасці, а таксама бацька герояў-паўстанцаў Варшава. Ліда, 2011. 71 с.

⁹ Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. 6. Ч. 2, № 4869.

¹⁰ Там жа, т. 7, № 5746.

¹¹ Анищенко Е.К. Шляхта Лідскага повета. Минск, 2013. С. 8.

У прадстаўленых дадзеных звярнем увагу на памяншэнне колькасці мужчын (на 27%) і яшчэ больш значнае - жанчын (на 38%) ва ўзросце 40-49 гадоў у параўнанні з папярэдняй узроставай групай.

Звернем таксама ўвагу на судносіны палоў у розных узроставых групах. Ва ўзросце 10-14 гадоў дзяўчынак на 26% менш чым хлопчыкаў. Пачынаючы з 20-гадовага ўзросту, дыспрапорцыя ўзрастае на карысць хлопчыкаў, што назіраецца далей ва ўсіх узроставых групах і дасягае свайго піку да ўзросту 70-79 гадоў. Неабходна ўлічваць, што рэальная дыспрапорцыя была меншай за ўказаную ў спісе. Хлопчыкі, запісаныя ў складзе сем'яў сваіх бацькоў, часта вучыліся ў навучальных установах далёка ад дому.

У старэйших узроставых групах многія мужчыны таксама не пражывалі ў павеце. Цэнтрамі прыцягнення для тых, хто знаходзіўся на дзяржаўнай службе, былі Гародня і Вільня. Ваеннаслужачыя неслі службу ў воінскіх частках на прасторах Расійскай імперыі. Шляхціцы, якія займалі пасады эканомаў, упраў-ляючых, канцылярыястай у прыватных асоб, жылі ў самых розных канцах былога Вялікага Княства Літоўскага. Нягледзячы на вышэйзгаданыя заўагі, гендэрны дысбаланс, адзначаны ў табл. 1, супярэчыць уяўленням пра судносіны палоў, якія ўсталяваліся ў сучасным грамадстве.

Пасправаму паразаў наці дадзеныя табл. 1 з матэрыяламі, апублікованымі Сяргеем Токцем. Згодна з вынікамі яго даследавання, сярод аднадворцаў хлопчыкі складалі большасць: ва ўзросце 1-4 гадоў іх на 37 % больш за дзяўчынак, ва ўзросце 15-19 гадоў дзяўчынак менш нават на 42 %, 50-59 гадоў - на 3 %, 60-69 гадоў - на 50%, 70-79 гадоў - на 71%. Сярод сялян хлопчыкі ў большасці апынуліся толькі ва ўзросце да 10 гадоў і ў групе 50-59 гадоў. У апошнія групі іх больш на 14%. У астатніх узроставых групах пераважалі дзяўчынкі і жанчыны¹². Такім чынам, па спісах сялян і аднадворцаў маёнтка Скідзель за 1858 г. таксама прасочваецца гендэрны дысбаланс на карысць асоб жаночага полу. Выяўлены феномен патрабуе далейшага вывучэння і тлумачэння даследчыкамі.

Паводле звестак С. Токця, значнае зніжэнне колькасці сельскага насельніцтва вёсак маёнтка Скідзель характэрна, пачынаючы з ўзроставай групі 40-49 гадоў. Колькасць сялян у параўнанні з узроставай групай 30-39 гадоў зніжаецца на 33%¹³. Што да аднадворцаў Індуцкай грамады, то ў названай узроставай групі колькасць

мужчын узрастае на 10 %, затое ва ўзроставай групі 50-59 гадоў падае адразу на 45%. Колькасць жанчын памяншаецца ва ўзросце 40-49 гадоў на 39%¹⁴.

Зноў звернемся да зместу табл. 1. Сярод лідской шляхты ў 30-я гг. XIX ст. своеасаблівы крытычны момант, калі рэзка зніжаецца колькасць насельніцтва, надыходзіць ва ўзроставай групі 40-49 гадоў, г. зн. у тым жа інтэрвале, што ў сялян і аднадворцаў маёнтка Скідзель. Такім чынам нельга сцвярджаць, што шляхта мела больш высокую працягласць жыцця ў параўнанні з падатным насельніцтвам.

У табл. 2 прыцягвае ўвагу значная колькасць халастых мужчын і незамужніх жанчын у розных узроставых групах. Сярод мужчын ва ўзросце 20-29 гадоў 80,5% былі халастымі, сярод жанчын гэтай узроставай групі 39,7% не выйшлі замуж. Нават ва ўзроставай групі ад 30 да 39 гадоў халастыя мужчыны складалі 46,8%, незамужнія жанчыны - 15,1%. Высокі працэнт халастых мужчын захоўваўся і ў старэйших узроставых групах.

Названая тэндэнцыя характэрна і для аднадворцаў Індуцкай грамады Гарадзенскага павета ў 1858 г. Па падліках С. Токця, ва ўзросце 20-29 гадоў халастымі заставаліся 75,9% мужчын і 59% жанчын былі не замужкам, ва ўзросце 30-39 гадоў халастыя мужчыны складалі 28,3%, жанчыны - 14%¹⁵. Толькі ва ўзроставых групах старэйших за 40 гадоў удзельная вага халастых і незамужніх аднадворцаў была значна ніжэйшай, чым у шляхціцаў Лідскага павета.

Табліца 2. Шлюбная структура шляхты Лідскага павета (1835 г.)

Узроставая група (гадоў)	Мужчыны			Жанчыны		
	Усяго (чал.)	Шлюбны стан		Усяго (чал.)	Шлюбны стан	
		халастыя	жанатыя		незамужнія	замужнія
15 - 19	94	94	-	-	102	91
20 - 24	83	71	12	-	71	42
25 - 29	81	61	18	2	80	18
30 - 39	154	72	73	9	139	21
40 - 49	130	41	81	8	85	11
50 - 59	86	19	59	8	53	7
60 - 69	48	8	29	11	27	4
70 - 79	25	3	11	11	9	2
80 - 89	7	-	4	3	4	1
Усяго	708	369	287	52	570	197
					305	68

¹² Токць С., Дэмографічныя параметры і структура хатніх гаспадарак маёнтка Скідзель паводле рэвізскага перапису 1858 года. С. 5, табл. 1.

¹³ Там жа.

¹⁴ Там жа, с. 7, табл. 7.

¹⁵ Токць С. Дэмографічныя параметры і структура хатніх гаспадарак маёнтка Скідзель. С. 9.

Аналізуучы спіс лідской шляхты за 1835 г., можна вылучыць наступныя тэндэнцыі: для забяспечаных дваран характэрны больш позні тэрмін уступлення ў шлюб, а таксама адно-два дзіця ў сям'і. Раннія шлюбы характэрныя для шляхціцаў, якія непасрэдна займаліся сельскагаспадарчай працай. Згодна з пазначаным спісам самыя раннія па ўзросце шлюбы былі заключаны ў сям'і дваран Міхайлоўскіх і Шалевічаў. Жонцы Адольфа Міхайлоўскага (32 гады) Антаніне было 17 гадоў, пры гэтым іх сыну Мечыславу ўжо споўнілася два гады. Шалевічу Тамашу было 23 гады, а ягонай жонцы - 15. Роднаму брату Тамаша Іосіфу было 22 гады, яго жонцы - 14 гадоў.

Мужчыны-удаўцы часта бралі другі шлюб. Значна радзей аналагічная з'ява назіралася сярод удоў. У Лідскім павеце пятнаццаць мужчын ажаніліся другі раз, прычым адзін з іх стаў удаўцом двойчы. Для другіх шлюбаў характэрна больш значная розніца ва ўзросце паміж мужам і жонкай, а таксама значная розніца ва ўзросце дзяцей ад першага і другога шлюбаў.

Напрыклад, другой жонцы Юзафа Ельца (59 гадоў) Марыяне было 40 гадоў. Старэйшаму сыну Юзафа ад першага шлюбу Яўстахію споўнілася 26 гадоў, малодшай дачцэ ад другога шлюбу - 2 гады. Другой жонцы Юзафа Вайсяты (40 гадоў) Антаніне было 23 гады, сыну ад першага шлюбу Аляксандру - 17 гадоў, сыну ад другога шлюбу Тадэвушу - 3 гады. Другой жонцы Лявона Шульца (62 гады) было 25 гадоў. Жыццё бывае вельмі разнастайнае і дапускае выключэнні ў кожным правіле. Так, другая жонка Антона Талочкі (40 гадоў) была яго равесніцай. Звярну таксама ўвагу на вельмі шаноўны ўзрост "маладых" бацькоў. Напрыклад, малодшай дачцэ Мацвея Малеўскага (80 гадоў) Юстыне было 3 гады, а малодшай дачцэ Юрый Наркевіча (80 гадоў) Ганне - 5 гадоў.

Як правіла, у сем'ях лідской шляхты муж быў старэйшы за жонку. Сярод усіх шлюбных пар было выяўлена толькі дванаццаць, у якіх жанчына была старэйшай за мужчыну. Найбольшая розніца ва ўзросце зафіксавана ў сям'і Антона і Лізаветы Францкевічаў: ім было 29 і 54 гадоў адпаведна. Прычым у спісе пазначана, што ў 1835 г. муж і жонка пражывалі асобна: Антон - у маёнтку Лябёдка (66 прыгонных сялян м. п.), Лізавета - у маёнтку Стары Двор (7 прыгонных м. п.). У дакументце нічога не сказана пра месца пражывання іх дзяцей: дачок Леакадзі (11 гадоў) і Стэфані (8 гадоў), сыноў Каспера (7 гадоў) і Януша (5 гадоў). Тут цікавы сам факт фіксацыі ў дакumentце раздзельнага пражывання членаў сям'і. У вядомых мне спісах шляхты ўсходнебеларускіх губерняў: Віцебскай і Магілёўскай, падобны феномен у першай палове XIX ст. не сустракаецца¹⁶. Затое ў спісе лідскіх дваран за 1835 г. сустра-

каецца яшчэ адна шлюбная пара, якая знаходзілася "у расстанні". Гэта сям'я надворнага радцы Ксаверыя Рылы і яго жонкі Амеліі (з Ромэраў). Месца пражывання дачок Альбярціны (18 гадоў), Стэфані (8 гадоў) і сына Канстанціна (7 гадоў) у спісе не пазначана.

Аўтар таксама зрабіла спробу вызначыць узрост уступлення ў шлюб лідской шляхты. Арыенцірам стаў просты прынцып розніцы паміж узростам мужа і жонкі і ўзростам іх старэйшага дзіцяці плюс адзін год. Такім чынам сярэдні ўзрост уступлення ў шлюб для мужчын склаў 31 год, для жанчын - 22 гады. Безумоўна, гэты паказык з'яўляецца прыблізным і патрабуе ўдакладнення па іншых крыніцах.

Яшчэ ў 1960-х гг. брытанскі даследчык Джон Хайнал (John Hajnal; у рускай транскрыпцыі сустракаецца таксама варыянт Хаджналь) прадэманстраваў перспектывунасць парапунальнага вывучэння структуры сям'і ў розных рэгіёнах свету. На фоне спрэчак аб tym, якія фактары забяспечылі канкурэнтаздольнасць Захаду ў парапунанні з іншымі, значна больш старожытнымі цывілізацыямі ў Новы час, ён указаў фактар, які паддаваўся колькаснаму вымярэнню: спецыфічны спосаб шлюбных паводзін, за якім стаяла глыбокая розніца ў культурных і паводніцкіх стэрэатыпах.

Параўноўваючы дэмографічную статыстыку розных ўропейскіх краін за перыяд з другой паловы XVIII да пачатку XX ст. Дж. Хайнал паказаў, што гэтыя краіны распадаюцца на дзве вялікія групы, раздзяляльную лінію паміж якімі ён правёў у напрамку ад Санкт-Пецярбурга да Трыеста. Даследчык вызначыў спецыфічны для Захаду спосаб арганізацыі дворагаспадаркі: яна базіравалася на простай (нуклеарнай) сям'і, якая складаецца з бацькоў і іх дзяцей¹⁷.

П. Ласлет (P. Laslett) працягнуў названыя даследаванні і вызначыў асноўныя параметры, характэрныя для структуры сям'і ва Усходняй Еўропе: высокая ўдзельная вага сваякоў, якія жывуць сумесна (шматпакаленные і шматсемейныя гаспадаркі); вельмі нізкая прапорцыя адзіночак; нізкая ўдзельная вага простых і пашыраных сем'яў.

Развіваючы ідэі Дж. Хайнала, П. Ласлет і Ю. Хэмель (E. Hammel) прапанавалі наступную класіфікацыю сямейных формаў¹⁸:

1. Гаспадарка адзінокага чалавека (single);
2. Гаспадарка, чальцы якой маглі быць сваякамі, але не ўтваралі шлюбных пар (no family);
3. Гаспадарка на аснове адной шлюбнай пары з дзецьмі, так званая простая ці нуклеарная сям'я (simple family);
4. Пашыраная (extended) гаспадарка, у якой апрош шлюбнай пары прысутнічаюць іншыя сваякі (халастыя ці ўдовы);

¹⁶ НГАБ. Ф. 2066, вол. 1, спр. 13, арк. 1-241; вол. 1, спр. 14, л. 1-469.

¹⁷ Хаджналь Дж., Еўропейскі тип брачности в перспектыве //Брачность, рождаемость, семья за три века. Сб. статей. Под ред. А. Г. Вишневскога и С. Коня. Москва, 1979. С. 14-70.

¹⁸ Hammel E., Laslett P., Comparing household structure over time and between cultures // Comparative Studies in Society and History. 16 (1974). P. 73-109.

5. Шматсямейная (multiple family) гаспадарка ці складаная сям'я, у якой сусінськую некалькі шлюбных пар.

Прытымліваючыся дадзенай класіфікацыі, аўтар артыкула разгледзела размеркаванне сямейных формаў у асяроддзі лідской шляхты.

Табл. 3 ахоплівае 488 самастойных хатнія гаспадаркі, усяго ў разгледжаным спісе дваран Лідскага павета налічваеца 1963 чал. Такім чынам, у сярэднім сям'я складалася з 4 чалавек. Для параўнання выкарыстаем дадзеная беларускіх даследчыкаў. У манаграфіі В. Насевіча прааналізавана 109 двароў дробнай шляхты ўніяцкага і каталіцкага веравызнання за 1834 г., якія пражывалі на тэрыторыі наступных парафій: Уздзенскага касцёла і Слабада-Пырашэўскай царквы Менскай губерні. Сярэдні склад сям'і па дадзенай выбарцы склаў 4,3 чалавекі¹⁹. Аналагічны паказчык па Індурукай грамадзе за 1858 г. таксама склаў 4,3 чалавекі²⁰.

Па падліках В. Насевіча, сярод дробнай шляхты Мінскай губерні ў 1834 г. нуклеарная сем'я складалі 50,5%, адначасова значна болей на Міншчыне ў адрозненні ад Лідскага павета быў працэнт складаных шматсямейных гаспадараў (34,9 %), затое практычна адсутнічалі бабылі (0,5 %). Сярод хатніх гаспадараў Індурукай грамады аднадворцаў у сярэдзіне XIX ст. гаспадаркі адзінокіх людзей складалі 14,7%, гаспадаркі без утварэння шлюбной пары - 7,6%, нуклеарная сем'я - 39,8%, пашыраная - 22,3% і складаная сем'я - 15,6%²¹.

Табліца 3. Сямейныя гаспадаркі шляхты Лідскага павета (1835 г.)

Тыпы сямейных гаспадараў	Адно пакаленне	Два пакаленні	Тры пакаленні	Усяго гаспадарак	Разам, %
1. Гаспадарка адзінокага чалавека	139	-	-	139	28,5
2. Несямейная гаспадарка (без шлюбной пары)	16	-	-	16	3,3
3. Простая (нуклеарная) сям'я	21	195	-	216	44,2
4. Пашыраная сям'я	14	43	5	62	12,7
5. Складаная сям'я	2	25	28	55	11,3
Усяго	192	263	33	488	100

Беларуская шляхта 19-га ст. Рэканструкцыя

Што тычыцца лідской шляхты, то ў змесце табл. 3 прыцягвае ўвагу вельмі высокі працэнт адзіночек. На жаль, далёка не заўсёды можна вызначыць, ці ўтваралі адзінокія людзі асобныя хатнія гаспадаркі. На гэтую праблему звярнулі ўвагу яшчэ М. Мітэраўэр і А. Каган²². У спісе шляхты Лідскага павета сустракаюцца дарослыя сыны, якія займалі канцылярскія пасады ў павятовым і губернскім горадзе і жылі асобна ад бацькоў. Але мы не ведаем, ці вялі яны самастойную гаспадарку. З іншага боку, да групы несямейных гаспадараў аўтарам была аднесена, напрыклад, сям'я Грабіцкіх, што мела ва ўласнасці маёнтак (24 прыгонныя м.п.): Ян - 56 гадоў, Антон - 49 гадоў, Вікторыя - 55 гадоў,

Францішка - 54 гады і Карапіна - 53 гады. У спісе не пазначана, што пералічаныя браты і сёстры пражывалі разам. У цэлым, ва ўсіх спрэчных выпадках аўтар рабіла выбар на карысць сумеснага, а не паасобнага пражывання. Такім чынам, дадзеная табл. 3 можна ўдакладняць у бок павелічэння колькасці адзіночных гаспадараў і простых сем'ёў за кошт астатніх трох тыпаў хатніх гаспадараў, а не наадварот.

У спісе дваран Лідскага павета за 1835 г. першым у складзе сям'і заўсёды называны старэйшы па ўзроўні мужчына (і толькі ў выпадках, калі такога ў сям'і не было, удава), што не дазваляе вызначыць: хто рэальная ўзначальваў гаспадарку ў шматпакаленных сем'ях? Даволі часта старэйшым у сям'і быў чалавек старэчага ўзросту, таму можна меркаваць,

¹⁹ Носевич В., Традиционная белорусская деревня в европейской перспективе. С. 167.

²⁰ Токць С., Дэмографічныя параметры і структура хатніх гаспадараў маентка Скідзель. С. 8.

²¹ Там жа, с. 9.

²² Миттераўэр М., Каган А. Структура семьи в России и в Центральной Европе: сравнительный анализ // Семья, дом и узы родства в истории. Отв. редактор О.Е. Кошелева. СПб., 2004. С. 34-80.

што рэальным кіраваннем гаспадаркі займаліся прадстаўнікі маладзейшага пакалення. Ускосным сведчаннем гэтай здагадкі з'яўляецца і дастаткова вялікая колькасць удаўцоў (52 чал.), што адлюстравана ў табл. 2.

У свой час М. Мітэраўэр і А. Каган выказалі наступнае меркаванне: высокі працэнт удаўцоў сярод кіраўнікоў сялянскіх сем'яў у дамавых гаспадарках Расіі з'яўляецца сведчаннем таго, што функцыі рэальнага кіраўніка сям'і бралі на сябе іншыя дарослыя чальцы групы. У аўстрыйскіх дворагаспадарках у

сувязі з жорсткім эканамічна абумоўленым падзелам сялянскай працы, а таксама задачамі сям'і ў справе выхоўвання маладога пакалення абедзве цэнтральныя пазіцыі ў ёй (гаспадара і гаспадыні) павінны былі быць стала занятыя. Складаныя сем'і ў аўстрыйскіх дворагаспадарках сустракаліся рэдка, адсюль вынікала неабходнасць паўторнага шлюбу. Калі жонка гаспадара памірала, ён у найкараецшы тэрмін павінен быў уступіць у новы шлюб. Калі ж ён быў для гэтага ўжо занадта стары, то перадаваў сядзібу свайму спадкаемцу. Тоё ж са-мае тычылася аўдавелых сялянак. Страціўшы мужа, гаспадыня аказвалася перад выбарам: альбо ўступіць у новы шлюб, альбо перадаць сядзібу нашчадку. У складаных мультыфакальных супольнасцях Расіі сітуацыя была цалкам іншая. У выпадку смерці галавы сям'і ці яго жонкі ўзяць на сябе гэтую ролю моглі дарослыя чальцы групы. Таму вострай неабходнасці ў паўторным шлюбе, як у аўстрыйскіх сем'ях, у Расіі не існавала. Так, М. Мітэраўэр і А. Каган выявілі высокі працэнт удаўцоў сярод кіраўнікоў сем'яў у даследаваных імі крыніцах па Яраслаўскім павеце²³.

Прыкладам пашыранай сям'і можа служыць сям'я Бжазоўскіх. Разам празывалі Бжазоўскі Вікенцій 53 гадоў, сям'я яго брата Франца 51 года (ジョンカ Aляксандра 28 гадоў, дочкі Тэофілія 6 гадоў і Карнелія 1 года, сыны Франц 3 гадоў і Баляслаў 1 года), а таксама пляменніцы братоў Бжазоўскіх Анэля 60 гадоў і Людвіка 50. У спісе пазначана, што сям'я валодае спадчынным непадзельным маёнткам Гурнофель (58 прыгонных сялян), "дзе і жывуць".

Прыкладам складанай трохпакаленай сям'і з'яўляецца сям'я Вісьмантаў, якая ўключала Ігнація -

Беларуская шляхта 19-га ст. Рэканструкцыя

(сына Пятра) Вісьманта 75 гадоў, яго жонку Мар'янну 74 гадоў, сям'ю іх сына Антона 43 гадоў (ジョンка Зузанна 40 гадоў, сын Юзэфа 4 гадоў, дачкі Вераніка 12 гадоў, Карапіны ? гадоў і Адальфіны 1 года), а таксама роднага брата Ігната Вісьманта - Іосіфа 63 гадоў і яго жонку Ганну 57 гадоў (дзяцей у іх не было). Сям'я мела ва ўласнасці 3 прыгонных сялян і пражывала ў ваколіцы.

Такім чынам, аналіз дэмографічных параметраў і структуры сямейных гаспадарак па спісе шляхты Лідскага павета 1835 г. дазваляе зрабіць наступныя выніовы:

- 1) ва ўсіх узроставых групах, пачынаючы з 20-гадоў, назіраецца дысбаланс у судносінах палоў на карысць мужчын;
- 2) колькасць мужчын і жанчын значна памяншаецца, пачынаючы з узроставай групы 40-49 гадоў;
- 3) шляхта Лідскага павета харектарызуецца вельмі высокай удзельнай вагой халастых мужчын і незамужніх жанчын у сваім складзе ва ўсіх узроставых групах;
- 4) сярод мужчын ва ўзросце 20-29 гадоў 80,5% былі халастымі, сярод жанчын аналагічнай узроставай групы 39,7% не выйшлі замуж. Нават ва ўзроставай групе ад 30 да 39 гадоў халастыя мужчыны складалі 46,8%, незамужнія жанчыны - 15,1%;
- 5) у структуры сямейных гаспадарак самым распаўсюджаным тыпам была простая нуклеарная сям'я (44,2 %), якая складалася з двух пакаленняў шляхціцай;
- 6) колькасць гаспадарак адзіночак (28,5%) пе-равышала агульнную колькасць пашыраных (12,7%), складаных (11,3%) сем'яў і гаспадарак без утварэння шлюбнай пары (3,3%).

²³ Миттераўэр М., Каган А. Структура семьи в России и в Центральной Европе: сравнительный анализ // Семья, дом и узы родства в истории. Отв. редактор О.Е. Кошелева. СПб., 2004. С. 53-54.

Леанід Лаўрэш

Прыход у Мыто

Мыто, якое заўсёды было мястечкам, мае вельмі старажытную гісторыю.

Археолагам вядома гарарадзішча Мыто, яно знаходзіцца на правам беразе р. Дзітва ў 1,5 км на паўднёвым захад ад сучаснай вёскі Мыто. Узрост гарарадзішча датуецца сярэдзінай - другой паловай I тысячагоддзя н. э. Яно невялікіх памераў, пляцоўка авальной формы 30 x 20 м, месціцца на ўзгорку і ўзвышаеца над далінай ракі Дзітва на 20 м. Археолагі мяркуюць, што гэта было гарарадзішча-сховішча, куды падчас небяспекі хаваліся жыхары з блізкага селішча. У розных частках пляцоўкі вызначаны культурны пласт ўзмнага колеру да 50 см таўшчынёй. Валоў іравоў гарарадзішча не мела і, верагодна, агароджвалася драўлянай сцяной. За гарарадзішчам, на раллі вызначана пляцоўка 200 x 150 м на якой знайдзена ляпная кераміка¹. Тут фіксуецца славянская кераміка X-XI стст.²

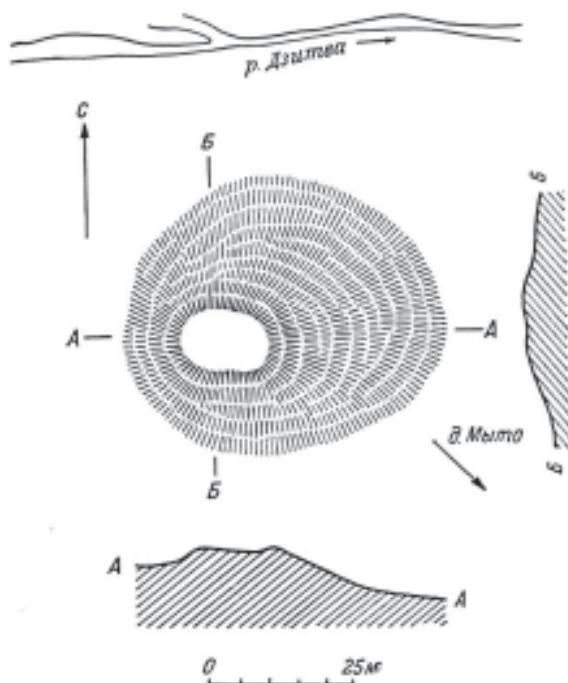

Рис. 32. Городище у дер. Мыто. План и профілі.

Гарарадзішча каля в. Мыто. З кнігі Ф. Гурэвіч, с. 45.

Прыкладна з XVIII ст. на вяршыні ўзгорка знаходзіцца фальварак Мыто. З-за гаспадарчай дзеянасці ў 1980-х гадах значная частка гарарадзішча была разбурана. Цікава, што менавіта тут, у старым гарарадзішчы Мыто, адзін лідскі краязнавец нейкім чынам "знайшоў" маёнтак Востраў³, дзе было заключана знакамітае Востраўскае пагадненне. Потым ён яшчэ раз "знайшоў" Востраў значна далей ад Ліды.

На поўнач ад гарарадзішча Мыто ляжыць вельмі цікавы валун, які на сваёй паверхні мае даволі вялікае паглыбленне ў выглядзе чаши. Мясцовыя людзі рассказваюць, што ў выемцы гэтага незвычайнага каменя заўсёды стаіць вада, і яна не высыхае нават у самую спёку, і вада гэтая гаючая - лечыць бародаўкі і "канапушки". Колькі людзі сябе памятаюць, яны хадзілі да гэтага каменя лекавацца і па-сёння водзяць сюды дзетак. У 1988 ці 1989 гг. молодзь з менскай "Талакі" была тут у вандроўцы, і імі былі запісаны расказы мясцовых людзей пра гэты камень, які мае назыву "Чара Багародзіцы". Адна з бабуляў распавяла наступную легенду: "Стаяла вельмі сухое лета, выгаралі палі... Студні ў вёсцы пачалі сохнуць, і ў іх ужо амаль не было вады. Дзяўчына пайшла ў лес, дзе калясьці была крыніца. Але на tym месцы, дзе па паданні была крыніца, ляжаў вялікі камень... Дзяўчына была знясленая ад смагі і, упаўшы на зямлю, пачала маліцца да Маці Божай, каб тая дапамагла не толькі ёй, але і ўсім вяскоўцам. Малітва была такая ічырая і чыстая, што Багародзіца падаравала дзяўчыне адмысловую чару з вадой, якая цудатворна з'явілася на камені. Усё лета вяскоўцы бралі з яе ваду і гэтым выратаваліся ад смаротнай спякоты". На паўночным баку каменя быў высечаны крыж, аднак яго счаслі пізгадзе мясцового (калгаснага?) партсакратара на пачатку 1960-х гг.⁴

Яшчэ на карце Rizzi Zannoni, выдадзенай у Парыжы ў 1772 г., паміж Лідай і Мыто пад назвай Лідскі лес пазначана вялікая лясная прастора. Прастора тая калясьці складалася з лясных абшараў, якія належалі да Лідскага староства, Цыбарскай дзяржавы, маёнткаў Дайнава, Белагруда і іншых⁵.

Міхал Балінскі піша пра Мыто ў 1415 г.⁶, верагодна, гэта першое ўзгадванне мястечка. Вядома, што

¹ Гуревіч Ф. Д. Древности Белорусского понемонья. Москва-Ленинград. 1962. С. 44-45.

² Піваварчык С. Да этнічных працэсаў на Панямонні ў раннім сярэднявеччы // Bialoruskie zeszyty historyczne. 1999.

№ 11. С. 241.

³ Сливкін В. В. Островское соглашение // Наш Радавод. Кніга 6. Ліда, 1994. С. 43.

⁴ Лаўрэш Леанід. Лідчына да XIV стагоддзя // Лідскі летапісец. 2019. №3(87). С. 23.

⁵ Шымялевіч Міхал. Збор твораў / укл. Л. Лаўрэш. Гродна, 2019. С. 38.

⁶ Balinski M. Lipinski T. Starozytna Polska. Warszawa, 1846. Т. III. S. 263.

з старадаўніх часоў дарога з Ліды ў бок Гародні і бегла каля Астроўлі і Цыбараў на мост цераз Дзітву, на якім здаўна бралі маставую ці грэблевую аплату або так званае мыта, адкуль і паселішча, якое месцілася каля таго моста і грэблі і раней называлася Дзітва Пратасаўская, атрымала назну Мыто. Гэта дарога мела назну Мытлянскі гасцінец, ён ішоў на Васілішкі, Аstryну і Азёры да Гародні⁷.

Для пераправы цераз Дзітву з даўніх часоў будавалі масты. Самы стary з іх ужо існаваў у 1392 г., ён быў пабудаваны на шляху з Жырмунаў да Васілішак, насупраць пазнейшай Дзітвы Тальвашоўскай ці Рулевічай. Мост на вялікай дарозе з Васілішак да Ліды пры Дзітве Пратасаўской ці Мыто вядомы з канца XV ст.⁸. Наогул маёнткаў з назвай Дзітва на Лідчыне ў розныя часы было некалькі, была Старая Дзітва Шамятоўская ці Дзітва Шамятоўская, Дзітва Тальвашоўская і г. д.

Падчас спусташальнай вайны 1654-1667 паміж Рэччу Паспалітай і Расіяй, у лютым 1659 г. у Мыто на грамнічны соймік сабралася шляхта Лідскага павета, каб спыніць разбоі і беззаконне ў павеце. На сойміку былі абраны службовыя асобы, на якіх ускладзены абавязак выкараніць злачынствы - выракі гэтых асоб прызначаліся роўнымі выракам трывбунала і павінны былі безапеляцыйна выконвацца. Гэты былі: Васілішскі стараста Марцін Ліман - суддзя, Мацей Мікалай Альшэўскі - падсудак, Ян Нарбут - земскі пісар, Адам Нарбут - падстараста, Ян Зуб - суддзя, Аляксандр Станіслаў Калантай - гродскі пісар Лідскага павета, Мікалай Радашынскі і Аляксандр Тышкевіч. У мястечку Мыто соймік сабраўся з-за эпідэміі ў Лідзе⁹.

27 лістапада 1659 г. на пераправе каля Мыто адбыўся бой паміж нашымі і рускімі войскамі. У сувязі з гэтымі падзеямі мястечка Мыто ўзгадваецца, з нашага боку - ва ўспамінах Багуслава Маскевіча¹⁰, з расійскага - у рапарце камандзіра рускіх войскаў, якія прынялі ўдзел у сутычцы каля Мыто¹¹. Тыя падзеі падрабязна апісаны ў адным з маіх артыкулаў¹².

Тады ж была спалена Мытлянская Пакроўская драўляная царква.

⁷ Шымялевіч Міхал. Збор твораў. С. 38.

⁸ Там жа. С. 174.

⁹ АВАК. Т. 13. Вільно, 1886. С. 99-100.

¹⁰ Dyjariusz moskiewskiej wojny w Wielkim Księstwie bedacej i uspokojenie onej przez jw. jmp. Pawla Sapiehe wraz z jw. jmp. Czarnieckim wojewode ruskim nastapione, w: Pomniki dziejow Polski wieku siedemnastego, Tom 1 1840, wydal August Podgorski. S. 164.

¹¹ Гл: Курбатов О.А. "Литовский поход 7168 года" князя И.А. Хованского и битва при Полонке // Славяноведение. 2003. № 4. С. 25-40.

¹² Гл: Лаўрэш Леанід. "Невядомая вайна" XVII ст. на Лідчыне і вакол яе // Лідскі Летапісец. 2019. № 1 (85). С. 24-37.

¹³ Гл: АВАК. Т. 15. Вільна, 1888. С. 283-285.; 313-315.

¹⁴ Там жа. С. 314.

¹⁵ Там жа. С. 283.

¹⁶ Там жа. С. 313.

¹⁷ Metryka Litewska. Rejestry Wielkiego Księstwa litewskiego. Wojewodztwo wilenskie 1690 r. Warszawa, 1989. S. 211.

¹⁸ Vilnius University Library. F. 5. Ap. 8. B. 1915. Podymny rejestr szlachty powiatu Lidzkiego, 1728. Арк. без нумара.

¹⁹ Вопісы парадії Лідскага дэканату ў 1784 г. Парадія Ваверская // Летапісец. 2013. 4(64). С. 32.

У XV-м томе АВАК надрукаваны дзе скаргі на судовыя працэс па справе забойства мытлянскага святара¹³, якое адбылося адразу пасля ваеннага ліхалецця сярэдзіны XVII ст. У забойстве прымайць удзел лідскі земскі пісар Ян Міхал Нарбут, які хутка стаў земскім суддзём, і, падобна, менавіта Нарбут зацягваў справу, каб выратаваць забойцу - Яна Мікалая Шостака, разам з якім ён прыехаў да Мытлянскай царквы і забіў святара а. Багдана Варатынскага: "... ижъ панъ Шостак, едучи съ места Лиды за его милостью паномъ судьею земскимъ Лидскимъ, на онъ часъ писаромъ земскимъ, черезъ Мыто, безъ данья жадное причины небощика отца Воротынского, на цментару при церкви будучого, въ руку правую пострелилъ, съ которого постреленъя тотъ небощикъ отецъ Воротынский смертью съ сего света сиоль" ¹⁴. І таму "взглядомъ ... забитья въ церкви Мытлянскай хвала Божа въ церкви отправовать се не могла, допушчено быти не может" ¹⁵.

Пазоўнікамі ў судзе выступалі "ясне вельможны ў Бозе превелебны его милости ксёндзъ Кгабріэл Коленда - метрополіт Кіевскі, Галицкі и всее Руси, яко пралат и протектор всего духовенства релігіи Руское, въ унії светой будучага" и "велебный отецъ Міхалъ Кглебоцкі, презбітеръ церкви Мытлянскай". Даверанымі асабамі ад імя Міхала Нарбута быў Аляксандр Халхоўскі, а ад імя а. Міхала Глямбоцкага - Ян Урублеўскі¹⁶. Новы Мытлянскі святар падаваў справу ў Лідскі земскі суд яшчэ 19 верасня 1669 г., але тэрмін разгляду быў адмісівова зацягнуты, і справа перайшла ў суды вышэйшых інстанций.

Падымны рэестр Віленскага ваяводства 1690 г. падае, што "мытлянскай царкве празбітар" меў 1 дым дзесяці каля Ліды¹⁷. З падымнага рэестра Лідскага павета за 1728 г. даведваемся, што гаспадар маёнтка Дзітва ЯВп Самуэль Кастрравіцкі меў карчму ў Мыто¹⁸.

У Вопісе парадії Лідскага дэканата за 1784 г.: "Мыто, мястечка і руская (уніяцкая - Л. Л.) царква васпана Паца, старасты Вілейскага" ¹⁹.

Ваверскі дэкан кс. Андрэй Паўлоўскі пісаў у 1784 г. "... выехаўши з Вавёркі, управа ідзе партыкулярная дарога да Дзітвы яснавальможнага пана Раса-

доўскага, харунжага Усарскага, узімку гэтая ж дарога ідзе ў Ліду, у левы бок ідзе другая дарога да Ліды і да Вільні, яна праходзіць каля вёскі Красноўцы, далей да карчмы ў Мышто і праз мястэчка да грэблі Мыштлянскага парома, за грэблі, каля крыжа дарога падзяляеца: улева на Вільню, управа да Ліды"²⁰. Як бачым, для перавозу праз раку Дзітву ў той момант меўся паром. У Мышто на рацэ быў пабудаваны млын, які належаў Пацу, праз пойму ракі Дзітвы была насыпана вялікая грэбля, праз Дзітву меўся "мост з парэнчамі", верагодна ў той час мост быў толькі пешаходны. Вядома, што драўляныя масты часта гарэлі, і ў розныя часы на гэтым месцы маглі будавацца масты з рознай грузападымальнасцю. Але грэблі рабіліся як капітальная збудаванні і служылі стагоддзямі. Тым не менш, і іх час ад часу трэба было падсыпаць пасля вясновых паводкаў. На ўсходнім (Лідскім) беразе Дзітвы, каля крыжа на скрыжаванні дарог стаяла карчма "Пад крыжамі" ЯВп Альшэўскага²¹.

У 1784 г. калятарам царквы быў ужо ЯВп вілейскі стараста Юзаф Пац²².

Юзаф Пётр Пац (1736-1797), з магнацкага рода Пацаў герба Газдава. Бацька - стараста пінскі і вілейскі Пётр Пац, маці - князёўна Ефрасіння з Агінскіх, сёстры - Бенядзікта і Альжбета. Дзяржайны і ваенны дзеяч ВКЛ, у 1757 г. ён атрымаў патэнт генерал-маёра літоўскіх войскаў, а не пазней за 1758 г. - патэнт генерал-ад'ютанта вялікай літоўскай булавы²³.

У дэпешы ад 2 кастрычніка 1767 г. да прэзідэнта калегіі замежных спраў Расійскай імперыі Мікіты Паніна, расійскі пасланнік Мікалай Рапнін назваў Юзафа Паца годным чалавекам для рэалізацыі расійскіх планаў на сойме 1767 г. куды ён абіраўся ад Лідскага павета²⁴. Абіраўся Пац і дэпутатам ад Лідскага павета на канфедэратыўны сойм 1776 г. Ёг з'яўляўся праціўнікам так званай "Фаміліі" - партыі Чартарыйскіх і Панятоўскіх. 16 сакавіка 1792 г. Юзафа Паца ўзнагародзілі ордэнам Белага арла.

24 красавіка 1794 года на плошчы перад ратушай ў Вільні быў урачыста авшеччаны "Акт паўстання", які пацвярджаў адзінства віленскіх інсургентаў з паўстанцамі Тадэвуша Касцюшкі. У той жа дзень была створана Найвышэйшая Літоўская Рада на чале якой стаў Юзаф Несялоўскі. Сярод іншых, у склад Рады ўвайшоў і вілейскі стараста Юзаф Пац, ён лічыўся ў складзе ваеннай камісіі Рады. Пра сур'ёзнасць намераў гэтага "паўстанца" кажа тое, што 15 чэрвеня 1794 г. ён ахвяраў паўстанню ажно тры лёгкія янычарскія ружжы! Нагадаю, што Юзаф Пац быў вельмі багатым чалавекам, бо ў сваім тастаманце (06.03.1797 г.) акрамя вялікай

нерухомасці, ён пералічвае і грашовыя квоты ў памеры 4 мільёнаў золотых. Не дзіва, што ў ліпені 1794 г. Пац выехаў у Галіцыю "для папраўкі здароўя на водах" і вярнуўся толькі пасля задушэння паўстання.

Юзаф Пац меў вялікую зямельную маёрасць у Лідскім і іншых паветах, памёр 13.03.1797 г. бяздзетным і быў пахаваны ў капліцы касцёла ў Ражанцы, дзе меў вялікую маёрасць (пісаўся - *граф на Ражане*). У тастаменце ўсю свою маёрасць, акрамя раней запісаную для касцёла ў Ражанцы, запісаў свайму далёкаму крэўнаму Людвіку Міхалу Пацу *"як апошняму з дома і роду пацаўскага"*²⁵.

Такім чынам уся маёрасць, у тым ліку і маёнтак Мышто, перайшла ў валоданне Людвіка Паца (1780-1835), які быў сынам Міхала і Людвікі з Тызенгаўзаў. Па сведчанні сучаснікаў, Людвік атрымаў "стараннае выхаванне ў Францыі, Англіі і на радзіме", а ў 1796 г. стаў студэнтам Віленскай акадэміі. Праз год атрымаў у спадкі ад далёкага сваяка Юзафа Паца вялікую маёрасць: ключы²⁶ Ражанку (з Мышто) і Гарадзішча на Лідчыне і Наваградчыне, Даўгспуду, Рачкі і Мазуркі на Беласточчыне, якая ў той час стала часткай Пруссіі, палацы ў Вільні і Гародні і тыя самыя 4 мільёны золотых гатоўкай, пра якія я пісаў вышэй.

У 1802 г. Людвік па тагачасных законах стаў

Людвік Пац

²⁰ Там жа. С. 33.

²¹ Вопісы парафій Лідскага дэканату ў 1784 г. Белагрудская парафія // Лідскі летапісец. 2012. №2(58). С. 24-25.

²² ДГАЛ. Ф.634. Вол. 1. Спр. 53. Арк. 93.

²³ Polski Słownik Biograficzny. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. 1979. T. 24. S. 705.

²⁴ Носов Б. В. Установление российского господства в Речи Посполитой. 1756-1768 гг. Москва, 2004. С. 668.

²⁵ Polski Słownik Biograficzny. T. 24. S. 705.

²⁶ Ключ - вялікі двор, які дзяліўся на фальваркі ці засценкі.

паўнагодовым і распачаў ваяжы па Еўропе: наведаў парыжскія салоны княгіні Ганны Сапяжанкі, а потым з яе братам Станіславам Замойскім у 1803 г. перабраўся ў Лондан. Тут, у Англіі, Шатландыі і Ірландыі, ён вывучаў сельскую гаспадарку. У 1808 г. у Парыжы са званнем "шэф эскадрана"²⁷ паступіў у полк лёгкаконнай гвардыі. Ваяваў у Іспаніі, дзе атрымаў раненне багнетам у сцягно. Прыняў удзел Аўстра-Французскай вайне 1809 г., належаў да эскорту Напалеона, атрымаў орден Ганаровага легіёна, пасля чаго пайшоў у адстаўку і пераехаў у Варшаўскае княства. Адсюль ён займаўся арганізацыяй выведкі на тэрыторыі былога ВКЛ і перад кампаніяй 1812 г. атрымаў чын палкоўніка. Напачатку камандаваў 15-м палком улану, а ў траўні 1812 г. атрымаў 2-гі ўланскі полк. Пасля ўваходу Напалеона ў Вільню, сустракаў яго ў тут сваім палацы. 16 ліпеня атрымаў чын брыгаднага генерала і прайшоў з Напалеонам да Масквы праз усе бітвы. У 1814 г. стаў дывізіённым генералам і камандаваў кавалерыйскай брыгадай, якую сам і сформаваў. Пры канцы вайны камандаваў усёй французскай коннай гвардыяй і недалёка ад Парыжа быў паранены. На баку Напалеона прайшоў чатыры ваенныя кампаніі і пасля адстаўкі, у траўні 1814 г. выехаў у Англію, дзе зноў пільна вывучаў сельскую гаспадарку.

Пасля амністыі Людвік Пац вярнуўся дахаты і тут, разам з Адамам Чартарыйскім, прэтэндаваў на руку Ганны Сапяжанкі. Канкурэнцыя з Чартарыйскім за руку і сэрца дзяўчыны набыла палітычнае адценне, бо Адам Чартарыйскі быў сябрам маладосці цара Аляксандра I і ў 1804-1806 гг. займаў пасаду міністра замежных спраў Расійскай імперыі. Справа даходзіла да дуэлю са шчаслівым канкурэнтам і цікава, што апошняя дуэль паміж імі адбылася, калі абодва рывалі ўжо былі жанатыя.

У 1817 г. Людвік Пац бярэ шлюб з Карапінай Малахоўскай, якая прынесла яму 1 мільён золотых пасагу. Але хутка, у 1822 г. ён аўдаваў. Жыў у беластоцкіх маёнтках і быў віца-прэзідэнтам мясцовага Аграрнага таварыства. Пабудаваў цікавы палац у стылі англійскай готыкі ў Даўгінавіце і перабудаваў куплены ў 1823 г. у Радзівілаў палац па вуліцы Мядовай у Варшаве, пасля рэканструкцыі, тут паўстала "адно з самых арыгінальных прасторавых рашэнняў Варшавы". Палац паступова ператварыўся ў музей, дзе месціліся калекцыі Людвіка Паца, у тым ліку і калекцыя антыкаў, купленая ім асабіста ў Рыме і Пампеях. Тут былі грэцкая, гатычная, і маўрытанская залы і калекцыі жывапісу, у тым ліку і партрэты Пацаў розных эпох. Госці з захапленнем

разглядалі сервізы са срэбра, крышталю, наборы сеўрскай парцзляны коштам у дзесяткі дукатаў за талерку. Жартавалі, што гэты гмах актуалізаваў даўнюю прымаўку: "Варты Пац палаца". Менавіта ў гэтым палацы і жыў калятар царквы ў Мыто. Перад 1830 г. нерухомасць Паца ў Польскім каралеўстве ацэнівалася ў 3 мільёны, а ў быўшым ВКЛ - у 1 мільён золотых²⁸.

Трэба дадаць, што Людвік Пац фундаваў у сваім мястэчку Ражанка Петра-Паўлаўскі касцёл. Архітэктурам касцёла быў Генрык Марконі, які пры праектаванні касцёла адмовіўся ад абавязковага ў той час падабенства з антычнасцю, і таму паставлены ім у 1827 г. Петра-Паўлаўскі касцёл у мястэчку Ражанка можна лічыць адным з першых неагатычных будынкаў Беларусі²⁹. Беспяречна, гэта адзін з самых прыгожых нашых касцёлаў.

У Варшаве граф Пац трymаў дыстанцыю ад палітыкі, тым не менш з'яўляўся сенатарам каралеўства. Приняў удзел у паўстанні 1830-1831 гг. і ахвяраваў на паўстанне 100 000 золотых - больш за ўсіх іншых сенагараў. Пасля паразы паўстання выехаў у Парыж³⁰.

Царскі ўрад канфісаваў усю маёмасць Людвіка Паца, у тым ліку і ключ Ражанку (1351 душ)³¹, але нейкія капіталы ў яго захаваліся, і таму і за мяжой граф застаўся багатым чалавекам. У 1834 г. з рознымі даручэннямі кола эмігрантаў Пац выехаў з Парыжа ў Італію - жыў у Генуі, Рыме, Неапалі, дзе, пакінуўшы дачку пад нагляд законніц, усю зіму бавіўся ў арыстакратычным "элегантным свеце". У 1835 г. выехаў у Грэцыю, дзе таксама займаўся палітычнымі справамі. З Афін перабраўся ў стараражытны грэцкі горад Смірна, што ў Малай Азії³² дзе 31.08.1835 г. памёр. Некаторыя даследчыкі лічаць, што Людвік Пац для Адама Міцкевіча з'яўляўся правобразам Графа ў паэме "Пан Тадэвуш"³³.

У 1816 г. Людвік Пац прадаў маёнтак Мыто за 300 000 золотых Яну Расудоўскаму, які ў 1812 г. быў чальцом Рады сканфедэраванай шляхты ў Жалудку³⁴. Працэс афармлення Мыто зациягнуўся, і маёнтак разам з усёй маёмасцю Паца быў канфісаны ў скарб. Але Расудоўскі неяк даказаў сваё права і стаў гаспадаром Мыто. У 1860 г. Расудоўскія яшчэ валодалі ў Мыто 124 мужчынскім душамі і 495 дзесяцінамі зямлі. Сяляне павінны былі адпрацаваць на пана па 156 дзён у год, а таксама штогод з сялянскага двара аддаць пану 1 курыцу, 10 яек і 60 грыбоў³⁵.

Прыведу тут цікавы кавалак тэксту з дзённіка дамініканскага візітатара, які ў 1822 г. ехаў па Мытлянскім

²⁷ У французскай арміі слова "шэф" з'яўлялася часткай назваў воінскіх званняў: маёр французскага войска традыцыйна называецца "шэф батальёна" (фр. Chef de bataillon) або "шэф эскадрону" (фр. Chef d'escadron).

²⁸ Polski Słownik Biograficzny. T. 24. S. 718-720.

²⁹ Кулагін А. М. Эклектыка. Мінск, 2000. С. 138.

³⁰ Polski Słownik Biograficzny. T. 24. S. 721-720.

³¹ Лаўрэш Леанід. Паўстанчы дух. 1812, 1831, 1863 гады на Лідчыне. Гродна, 2016. С. 209.

³² Разваліны Смірны знаходзяцца зараз на тэрыторыі сучаснага турэцкага горада Ізмір.

³³ Polski Słownik Biograficzny. T. 24. S. 720.

³⁴ Лаўрэш Леанід. Паўстанчы дух. 1812, 1831, 1863 гады на Лідчыне. С. 27.

³⁵ Приложения к трудам редакционных комиссий, для составления положений о крестьянах, выходящих из крепостной зависимости. Сведения о помещичих имениях. Т. VI. С.-Петербург, 1860. С. 17.

гасцінцы³⁶: "Ранні выезд праз Мыто. Мыто калісъци было прыгожым і добраўпаратаваным мястэчкам: карчма дзедзіча васпана Паца, зараз карчма заняпала, стаіць паштовы дом, уніяцкая царква, як руіна, грэбля ў дрэнным стане. Паснедалі ў крупаўскай карчме. Нікчэмная, належыць Скіндарам. Ліда засталася па правай руцэ. Начавалі мы ў карчме ксяндзоў піяраў, карчма была б зручная, калі б не прусакі - казуркі занесенныя з глыбіні Расіі ў Літву. Гэтая казурка завеџца прусаком таму, што яна тут з'явілася такім чынам: была прынесеная азіяцкімі ордамі падчас паходу рускіх на Прусию³⁷, у валараданне царыцы Лізаветы³⁸³⁹.

Мытлянскую царкву, фундаваную Скумінамі-Тышкевічамі⁴⁰, у 1792 г. візітатар апісваў гэтак: "Драўляная, адрамантаваная, на падмурку, умацаваная рэйкамі і жалезнымі шрубамі, крытая гонтай. ... Дуты пафарбаваны купал з драўляным крыжам, на купале звон ... могілкі неагароджаны" ⁴¹.

За 20 крокоў ад царквы заходзілася плябанія, якая была "пабудавана коштам ЯВп калятара з сасновага пілаванага дрэва. Mae ганак з чатырма калонамі, з ганка ўваходзім у сені праз падвойныя дзвёры сталярнай работы на жалезных завесах з клямкай і драўляной засаўкай на дзвюх клямках для замыкання"⁴². З сяней улева меўся ўваход у жылы пакой з каморай, тут стаяла печ з паліванай зялёнай кафлі. З жылога пакоя быў ўваход у другі (бакавы) атынкаваны пакой, у якім стаяла печ з белай паліванай кафлі⁴³. Па класіфікацыі Д. В. Лісейчыкава Мытлянскую плябанію можна аднесці да бедных, што не дзіва, бо парафія была малая.

Яшчэ ў канцы XIX ст. у Мытлянскай царкве захоўваўся старажытны абраз візантыйскага стылю памерам 5 х 3 вяршкі⁴⁴ з выявай Божай Маці, званы ў народзе "Калыхаўскі", або "Калышэўскі"⁴⁵.

У канцы XIX ст. мытлянскі святар а. Канстанцін Савіч⁴⁶ запісаў у навакольных сялян старажытнае паданне і надрукаваў артыкул пра сваю царкву. Святар падаў наступную легенду пра з'яўленне абраза Божай

Маці: "Божая Маці з'яўлася на вадзе і прыплыла па рацэ Дзітва да таго месца, дзе знаходзіцца маёнтак Мыто (на поўнач ад мястэчка Мыто, за 2 км па дарозе на Рулевічы, калі гістарычнага мытлянскага гарадзішча - Л. Л.). Калі абрэз плыў па рацэ, ён калыхаўся і таму атрымаў назуву Калыханаўскі. Калі абрэз плыў па рацэ, адзін з пастухоў ударыў яго бічом, і таму на твары засталіся дзве крыававыя плямы, заўажанская і сёняння"⁴⁷.

Савіч паведамляе, што пасля з'яўлення абрэза ў маёнтку Мыто была пабудавана драўляная царква, у якой гэты абрэз потым і знаходзіўся. У мястэчку Мыто царква магла з'яўіцца ўжо ў XV ст., звычайна драўляная царква не існавала больш за два стагоддзі, і таму, на адным і тым жа месцы па чарзе маглі стаяць некалькі царкоўных будынкаў.

Апошняя драўляная грэка-каталіцкая царква, якую фундавалі Скуміны-Тышкевічы і візітатыя якой падаецца ніжэй, з-за дрэннага стану была зачынена ў 1853 г.⁴⁸ Святар Канстанцін Савіч піша, што ў 1893 г. ён ведаў сялян, якія, як і іх бацькі і дзяды, наведвалі гэту старую ўніяцкую царкву, што знаходзілася калі маёнтка Мыто. Таксама святар паведамляе, што калі на пачатку 1890-х гг. уладальнік маёнтка Мыто І. І. Чапялеўскі пажадаў пасадзіць сад калі таго месца, дзе раней стаяла царква, дык пры раскопках была знайдзена вялікая колькасць чалавечых парэштак - як і належыць, раней калі царквы, знаходзіліся могілкі. Такім чынам, мы ведаем, што старыя грэка-каталіцкія цэрквы стаялі калі гістарычнага гарадзішча Мыто.

Пасля закрыцця старой царквы ў мястэчку Мыто калі 10 гадоў не было святара, і прыходам кіраваў святар з Радзівонішак. У той час абрэз быў перанесены ў царкву вёскі Радзівонішкі. Пасля пабудовы ў Мыто новай, мураванай царквы абрэз Калыханаўскай Маці Божай, які вельмі шанаваўся вернікамі, быў вернуты на сваё месца⁴⁹.

У візітациі 1792 г. пералічваюцца падараваныя абрэзу воты, што кажа пра значнасць святыні для вер-

³⁶ Археографический сборник документов издаваемый при управлении Виленского учебного округа. Вильна, 1904. Т. 14. С. 136-137.

³⁷ Руска-прусская война 1757-1762 гг. Гл. па тэме: Лаўрэш Леанід. "На жаль, у нас не водзяцца гэтыя звяркі..." Якая армія прынесла ў Беларусь тараканя? // Наша Гісторыя. 2020. №5. С. 89-91.

³⁸ Лізавета Пятроўна (1709-1761) - расійская імператрыца з дынастыі Раманавых.

³⁹ Археографический сборник документов издаваемый при управлении Виленского учебного округа. Вильна, 1904. Т. 14. С. 136-137.

⁴⁰ Гэты род тады валодаў на Лідчыне вялікай маёmacцю з цэнтрам у Гародна (у сучасным Ворнаўскім р-не)

⁴¹ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. Арк. 31.

⁴² Там жа. С. 34.

⁴³ Там жа.

⁴⁴ Вяршок - старажытная мера даўжыні, роўная 4,44 см.

⁴⁵ Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда. Отдел II. Вильна, 1893. С. 96.

⁴⁶ А. Канстанцін Савіч (1867 г. н.), у 1890 - 1895 гг. - святар Мытлянскай царквы. Гл: Стренковский С. П. Священно- и церковнослужители православных приходов Лидского и Ошмянского уездов в XIX - начале XX века. Минск, 2019. С. 179.

⁴⁷ Савіч К. Село Мыто и Колыховская икона Божией Матери // ЛЕВ. 1893. №39. С. 328.

⁴⁸ Стренковский С. П. Священно- и церковнослужители православных приходов Лидского и Ошмянского уездов в XIX - начале XX века. С. 167.

⁴⁹ Савіч К. Село Мыто и Колыховская икона Божией Матери // ЛЕВ. 1893. №39. С. 328.

нікаў: "Вялікі алтар сталярная і сніцарской работы, на верхнім паверсе абрэз Найсвяцейшай Панны Марыі з заслонай, на абрэзе срэбныя пазалочаныя шаты з дзвюма срэбнымі пазалочанымі каронамі, 4 шнурка караляў, запанка срэбная, пазалочаная, розных упрыгожванняў 5 пар, 5 сыгнетаў з каменьчыкамі, 1 заручальны срэбны, пазалочаны пярсцёнак, 1 газавая фіранка, 2-я дратавая, са срэбнай кампанай"⁵⁰.

Святар Савіч, не ўказваючы крыніцу і год напісання, падае, па яго словам, "стара жытнае апісанне" абрэза: "Вышины абрэза без рамы 5 вяршикоў, шырыня 3,5 вяршика. Абрэз напісаны на палатне, знаходзіцца ў драўляных рамах пакрытых лістовым золатам. Рыза срэбная, звонку пазалочаная, 12 пробы, вагой 35 залатнікоў. Над галавой дзве кароны, абедзве срэбныя, 8 пробы. Вагой: 1-я карона - 10 залатнікоў, а 2-я - 5 залатнікоў"⁵¹.

Цікава, куды падзеліся каштоўныя воты, кароны і шаты і іншае? Бо, як бачым, у канцы XIX ст. іх ўжо не было. Вядома, што да таго часу рамы абрэза цалкам струхлелі, і для новага ківота, прыхаджане сабралі 120 рублёў. З гэтай сумы за 25 рублёў віленскі скульптар Зімодра абнавіў абрэз Божай Маці і за 95 рублёў зрабіў новы ківот вышынёй, разам з крыжам, 5 аршын і 5 вяршикоў. Ківот усталявалі каля сцяны прама-левага кліраса. Чыноўнік з Пецярбурга Бунакоў ахвяраваў 30 рублёў на стаячы падсвечнік. А на ахвяраванні прыхаджан (у тым ліку цэльных 5 рублёў ахвяраваў былы прыхаджанін Якаў Гумбар), за 18 рублёў да абрэза куплена пазалочаная бронзавая лампадка⁵².

Зараз пра грэка-каталіцкіх святароў Мытлянскай царквы.

Пра святароў XVII ст. **Багдана Варатынскага** і **Міхала Глябоцкага** я пісаў вышэй.

З падымнага рэестра Лідскага павета за 1728 г. бачым, што тут служыў а. **Міхал Глябоцкі**, святар Мытлянскай плябаніі, якая мела тры чвэрці дыма⁵³. У Падымным тарыфе 1775 г. запісана, што мястэчка Мыто мае 10 дымоў і грэка-каталіцкую плябанію з празбітарам **Лькоўскім**⁵⁴.

А. Ян Мыслевіч, пасля службы на пасадзе вікарья ў Ганчарскай царкве, з 17 лютага 1784 г. па 08 траўня

1784 г. з'яўляўся адміністраторам царквы ў Мыто⁵⁵.

27 красавіка 1784 г. віленскі стараста Юзаф Пац прэзентаваў на пасаду адміністратора царквы ў Мыто а. **Яна Ясінскага**⁵⁶.

А. Тамаш Славута ў 1795 г. адміністратор гэтай царквы, "сярэдніх навук", "пакутуе на каўтуна"⁵⁷. У рапарце ад 1800 г. адзначана, што святара царквы ў Мыто Тамаша Славуту вартага часова адхіліць ад богаслужэння з-за "дэфекту каўтуна", на які ён захварэў⁵⁸.

Святар Мытлянскай царквы а. Ян Пазоўскі памёр да 1817 г.⁵⁹

Пэўна адразу пасля яго святаром царквы ў Мыто стаў а. **Сымон Грачыха**, бо ўжо ў 1826 г. ён быў забаронены як святар, бо ў жніўні 1826 г., святар мытлянскага ўніяцкага прыходу Грачыха, з дазволу Ваверскага ксяндза Вікенція Кабылінскага і па жаданні шляхціца Антона Ёча, "прихожанина Белогрудскага Костела Александра Войдака с девкой Каролиной Романовной с Мытлянскай Церкви без ведома и соизволения протоиерея, без предбрачных публик, без допроса и исповеди, браком сочетал"⁶⁰. Шлюб быў скасаваны, і святар патрапіў пад забарону⁶¹.

Але, пэўна, забарона былы знята, і а. Сымон Грачыха (1772 г. н.) зноў служыў святаром у Мыто з 1832 па 25 лютага 1937 г., "звычайу незаганых, навук слабы ... слабы гаспадар"⁶².

Мураваная царква ў Мыто была пабудавана на дзяржаўныя гроши ў 1866 г. Газета "Літоўскія епархіальныя ведамасці" паведаміла, што 27 лістапада 1866 г., у прысутнасці чатырох святароў была выісвечана новая мураваная Мытлянская Пакроўская царква. На мера-прыемстве прысутнічалі: павятовы воінскі начальнік, спраўнік, міравыя суддзі і шматлікі чыноўнікі. "Царква пабудаваная на 250 чалавек, мае дастаткова добрую архітэктуру, стаіць на прыгожым узвышышы. ... вочыннік маёнтка Мыто Мірон Расудоўскі ахвяраваў на пабудову царквы лес і гонту, а таксама лес і гроши на пабудову будынкаў для духавенства, якія будуць закончаны ўжо ўвесну. Таксама ў наступным годзе ён паабяцаў зрабіць царкоўную мураваную агароджу, якой не было ў каштарысе"⁶³.

Згодна са спісам цэркvaў, пабудаваных праз ген-

⁵⁰ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. Арк. 31 адв.

⁵¹ Савіч К. Село Мыто и Колыховская ікона Божіей Матери // ЛЕВ. 1893. №39. С. 329.

⁵² Савіч К. Село Мыто и Колыховская ікона Божіей Матери // ЛЕВ. 1893. №39. С. 329.

⁵³ Vilnius University Library. F. 5. Ap. 8. B. 1915. Podymny rejestr szlachty powiatu Lidzkiego, 1728. Арк. без нумара.

⁵⁴ Архіў аўтара.

⁵⁵ Лісейчыкаў Дзяніс. Святар у беларускім соцыуме: прасапаграфія ўніяцкага духавенства 1596-1839 гг. Мінск, 2015.

С. 387.

⁵⁶ Там жа. С. 591.

⁵⁷ Там жа. С. 481.

⁵⁸ Лісейчыкаў Дзяніс. Штодзённае жыццё ўніяцкага парафіяльнага святара беларуска-літоўскіх зямель 1720-1839. Мінск, 2011. С. 102.

⁵⁹ Лісейчыкаў Дзяніс. Святар у беларускім соцыуме: прасапаграфія ўніяцкага духавенства 1596?1839 гг. С. 406.

⁶⁰ Архіў Лідскага благочиния. Ф. 1, Воп.1. Спр. 7. Арк. 101-102.

⁶¹ Там жа.

⁶² Там жа. С. 216.

⁶³ ЛЕВ. 1866. № 23. С. 1005-1006.

Царква ў Мыто каля 1900 г.

рал-губернатора Літвы Мураўёва-вешальніка, царква ў мястечку Мыто на 250 чалавек каштавала 4736 р. 71к.⁶⁴

31 студзеня 1879 г. памёр настаяцель Мытлянскай царквы **Андрэй Данілавіч Пігулеўскі**. Святар Маламажайкаўскай царквы а. Леў Савіцкі напісаў змястоўны некралог пра памерлага святара. Некралог мае шэраг цікавых момантаў, на якія мае сэнс звярнуць увагу.

Андрэй Данілавіч Пігулеўскі - сын уніяцкага святара, у 1831 г. быў звольнены з Менскай духоўнай семінары і пачаў службу псаломшчыкам у Менскім Кацярынінскім саборы. У 1833 г. пераведзены ў царкву Рэчыцкага павета, адтуль, у 1837 г. - у царкву г. Слоніма. У 1840 г. у Слоніме рукапаложны ў дияканы. У 1850 г. рукапаложаны ў святары і пераведзены ў Радзівонішскую царкву на Лідчыне. У 1854-1855 гг. акрамя Радзівонішскай царквы ён служыў яшчэ ў Зблінскай і Беліцкай цэрквях, бо настаяцелі гэтых цэрквяў амаль што адначасова памерлі. З 1855 па 1865 гг. а. Андрэй Пігулеўскі кіраваў Мытлянскім прыходам, які тады лічыўся вельмі бедным і проблемным для епархіяльнага кіраўніцтва.

Савіцкі піша, што а. Андрэй у 1860 г. быў прызначаны членам Лідскага камітэта па перабудове папярскага касцёла ў царкву, а з 1865 г. у гэтым жа камітэце займаўся будаўніцтвам цэрквяў у Мыто і Радзівонішках - у тых часы ён быў настаяцелем гэтых цэрквяў.

Пасля пабудовы Мытлянскай царквы Пігулеўскому была выказана падзяка ад епархіяльнага кіраўніцтва, і ён пераехаў жыць да Мытлянскай царквы. У 1871 г. а. Андрэй быў прызначаны настаўнікам закона Божага ў Мытлянскую народную вучэльню, гэтую

пасаду ён займаў да канца жыцця. У 1873 г. быў узнагароджаны набедранікам, і кіраўніцтва Віленскай вучэбнай акругі выказала яму падзяку за працу ў вучэльні.

Савіцкі пісаў: "Жыццё нябожчыка была напоўненая працай і нядобамі, якія для нас, святароў маладога пакалення, пасля павелічэння нашага ўтрымання (заробку - Л. Л.), здаюцца нейкай анамаліяй. А як тады жылі ніжэйшыя чыны прычта - для нас гэта ўжо нешта невядомае. Нам малазразумелае жыццё наших старых святароў у прыходах, падобных тыму, што займаў нябожчыка. Андрэй, які меў вялікую сям'ю і гадавы аклад у 100 рублёў, з якіх, пасля розных вылічэнняў ...

дамоў прывозіў, добра, калі палову. I калі ў сям'і быў звычай на святы ўжываць такія ласункі, як гарбата,

дык для дамашніага жыцця нічога і не заставалася. Пры тых умовах, беднаму пастыру заставалася толькі ў крывавым поце здабываць кавалак штодзённага хлеба" ⁶⁵.

Вядома, што якраз абяцанне грэка-каталіцкім святарами хутка павялічыць іх даходы, было вельмі істотным, калі яны давалі падпіску аб далучэнні да пануючага веравызнання, але, яе бачым, іх мары не здзейсніліся. І трэба дадаць, што Пігулеўскі за свой кошт яшчэ вучыў двух сыноў у семінарыі.

Карэспандэнт "Віленскага Вестніка" ў артыкуле, перадрукаваным потым у Літоўскіх епархіяльных ведамасцях, пісаў пра народную Мытлянскую вучэльню: "В. Мыто Лідскага павета. Нядаўна я быў сведкам станоўчай з'язви сялянскага жыцця. 20 траўня я праз дзядзінства знаходзіўся ў в. Мыто, гэта была нядзеля, і я заўশыў у мясцовую царкву. У параўнанні з іншымі вясковымі цэрквамі, тут было шмат вернікаў - чалавек 50. Пасля абедні ўсе сяляне, сялянкі і іх дзеци гуртам накіраваліся ў вучэльню. Гэта мяне здзівіла, бо я прызыўчайціўся бачыць, што пасля царквы сяляне ўсім гуртам ідуць у карчму. Я пайшоў за сялянамі і патрапіў у чысты дастаткова прасторны клас народнай вучэльні. Сяляне ўсёліся за сталы ... яны мне сказали, што прыйдзе бацюшка з настаўніцай і будзе з імі размаўляць. ... Хвілін праз 15 прыйшоў святар Мытлянскай царквы а. Мікалай Кустаў⁶⁶ з настаўніцай народнай вучэльні сп. Мірановіч. Святар прачытаў нядзельнае евангелле на расійскай мове і раслумачыў слухачам, чаму гэтае

⁶⁴ Вестник Віленскага Св.-Духовскага Братства. № 5. 1913. С. 103.

⁶⁵ Савіцкі Лев. Памяці священника Андрея Пігулевскага // ЛЕВ 1879. №8. С. 62-63.

⁶⁶ Кустаў Мікалай Андрэявіч, 1852 г.н. Закончыў Цвярскую духоўную семінарыю. 321 чэрвеня 1879 г. па 14 чэрвеня 1886 г. - святар Мытлянскай Пакроўскай царквы. - Гл: Стренковскі С. П. Священно- і церковнослужители праваславных приходов Лідскага и Ошмянскага уездов в XIX - начале XX века. С. 111.

евангелле чытаеца сёня. ... Потым сп. Міроновіч прачытала два павучальныя апавяданні з жыцця першых хрысціян. ... Як прыемна бачыць ... што наши бедныя сяляне маюць магчымасць раз на тыдзень падумець пра духоўны бок свайго жыцця. ... Сярод сялян былі і прыхаджане іншых прыходаў, бо ў гэтай частцы Лідчыны толькі ў Мыто маюца нядзельныя чытанні. Вялікі дзякую бескарысным працаўнікам а. Куставу і сп. Мірановіч ... добра, каб у наш край прыязджала паболей такіх людзей ... бо сяляне амаль што не разумеюць ні праваслаўнай, ні каталіцкай службы і з вялікай ахвотай ідуць у касцёл, бо там "музыка грае". Трэба ж і нам шукаць, чым прывабіць сялян у царкву"⁶⁷.

Але здараліся і іншыя выпадкі.

З 1861 г. Мыто стала цэнтрам Мытлянскай воласці, у якую ў другой палове XIX ст. уваходзіла 39 населеных пунктаў, у тым ліку і Ваверка. У 1871 г. прэса паведаміла пра незвычайнае здарэнне: "Адзін з лідскіх паліцыянтаў ... прыбыў у піцейны дом вёскі Ваверка, і знайшоў там 4 п'яных сялян. Ён западозрыў дрэнныя намеры і спытаў у іх, чым набіты іх мяшок? Гаспадар мяшка не хацеў дазволіць яго агледзець, а ўсе іншыя з яго кампаніі ўцяклі. ... У мяшку аказаліся дзве чалавечыя руکі. Арыштаваны селянін прызнаўся, што уноч на 9 сакавіка, ён з 7 сябрамі, узброенымі ружжамі, на могілках маёнтка Іщална, выканалі толькі што паахаванага нябожчыка - селяніна Ёга, знялі яго вонратку і адrezалі абедзве руکі, каб з чалавечага тлушчу зрабіць свечку. З гэтай свечкай яны разлічвалі бяспечна рабаваць дамы, бо існует павер'е, што "свечка з тлушчу нябожчыка" ці "з рук нябожчыка", калі яе абнесці вакол выбранага для рабунку дома, пагружася жыхароў дома ў "мёртвы сон""⁶⁸.

Мытлянскі святар а. Канстанцін Савіч пісаў, што ў 1892 г. яго прыхаджане ахвяравалі царкве 250 рублёў. На гэтыя гроши рамантаваўся царкоўны дах у сярэдніяй частцы храма, які не дарамантавалі ў папярэдні рамонт. Цікава, што царква была адносна новай, але ўжо патрабавала другога рамонту даха. У 1892 г. да дня св. Тройцы жонка Лідскага павятовага прадвадзіцеля дваранства, уладальніка маёнтка Мыто, Аляксандра Дзмітрыеўна Чапляеўская ахвяравала поўнае святарскае "облачение" залацістага колеру. Былы псаломшчык царквы Антон Малажавы ахвяраваў два пакрывалы на прастол за 8 рублёў, а сяляне купілі дывановую дарожку за 4 рублі.

Трэба сказаць, што лідскі прадвадзіцель дваранства Іван Ільіч Чапляеўскі⁶⁹ атрымаў маёнтак Мыто

разам з іншай маёmacцю ў пасаг за сваёй жонкай Аляксандрай Дзмітрыеўной (1860 г. н.), дачкой генерал-лейтэнанта Дзмітрыя Маўраса. У 1880-х гг. маёнтак перайшоў да Кандраценкі, і ў канцы 1880-х гг. разам з іншымі маёнткамі Мыто купляе генерал Маўрас⁷⁰. Покуль не я знайшоў ніякіх успамінаў пра Аляксандру Чапляеўскую, але Мікалай дэ Лазары, якінейкі час жыў у Лідзе і сябраваў з сям'ёй генерала Маўраса, пісаў: "... дзіўна было бачыць, што яе дзеци были ... вельмі непрыгожы, нягледзячы на прыгажосць і прывабнасць самай Кацярыны Іванаўны (ジョンケイ) генерала Маўраса -Л.П.)"⁷¹.

У 1893 г. святар Аранчыцкай царквы Мікалай Пратасевіч⁷² ахвяраваў Мытлянскай царкве поўнае святарскае "облачение" блакітнага колеру⁷³.

У 1893 г. царква мела 37 дзесяцін зямлі, з якой - 28 раллі і 9 сенакосу. Меліся памяшканні для прычта, але ў псаломшчыка не было гаспадарчых пабудоваў. Прыхаджан: мужчын 435, жанчын 436 чалавек, 108 двароў⁷⁴.

Акт генеральнай візітацыі Мытлянскай царквы⁷⁵

Царква пад тытулам Найсвяцейшай Панны Марыі, знаходзіцца ў Лідскім павеце і дзеканаце, фундацыі ЯВп Скуміна-Тышкевіча, зараз у каліцыі ЯВп Юзафа Паца, старасты Вілейскага. Драўляная, адрамантаваная, на падмурку, умацаваная рэйкамі і жалезнымі шрубамі, крытая гонтай. Над бабінцам фацыята, упрыгожаная гранёнымі вазонамі. Дуты пафарбаваны купал з драўлянымі крыжамі, на купале звон вагой 3 камяні. ... могілкі неагароджаныя.

Уваход у бабінец праз падвойныя філёнчатыя пафарбаваныя дзвёры з засаўкамі на жалезных завесах і з жалезнымі антабамі. З боку маюца другія пафарбаваныя дзвёры на жалезных завесах з унутраным замком і жалезнай засаўкай. Дзвёры на хор на жалезных завесах. Уваходныя дзвёры ў царкву, пафарбаваныя, падвойныя, на жалезных завесах з унутраным замком і трывма жалезнымі засаўкамі.

З абедвух бакоў царквы - сакрыстыі. У адной - пафарбаваныя дзвёры на жалезных завесах з унутраным замком і жалезнай засаўкай, у гэтай сакрыстыі - добрая пафарбаваная шафа сталярнай работы з шуфлядамі для захавання царкоўных рэчаў і арнатаў, у шафе - 6 замкоў. Столі і падлога сакрыстыі з габляваных дошак, адно акно з белага шкла.

Другая сакрыстыя з дзвюма пафарбаванымі дзвярамі на жалезных завесах, з унутраным замком. У сакрыстыі - акно з белага шкла, пафарбаваныя лаўкі, падлога з цэглы, столі з габляваных дошак.

⁶⁷ ЛЕВ. 1884. № 22. С. 193.

⁶⁸ ЛЕВ. 1871. № 9. С. 377-378.

⁶⁹ Пра яго гл: Ляўрэнтій Маршалкі Лідскага павета // Лідскі Летапісец. 2020. № 2 (90). С. 13-19.

⁷⁰ Шымялевіч Міхал. Збор твораў. С. 41.

⁷¹ Ніколай дэ Лазары. Наброскі на бумагу. Лодзь, 2014. С. 82.

⁷² А. Мікалай Пратасевіч (1860 г. н.), у 1886 па 1890 гг. - святар Мытлянскай царквы.

⁷³ Савіч К. Село Мыто и Колыховская ікона Божай Маткі // ЛЕВ. 1893. №39. С. 328.

⁷⁴ Извеков Н. Статистическое описание православных приходов Литовской епархии - 1893. С. 27.

⁷⁵ НГАБ. Ф. 136. Воп. 1. Спр. 41244. Арк. 31-34.

У бабінцы пафарбаваны хор, парэнчы з баля-
сінамі. У царкве столь з габляванай дошкі, падлога з
цэглы, перад вялікім алтаром парэнчы з балясінамі, у
версе вялікага алтара фігура Пана Ісуса. 10 вокнаў белага
шкла, пафарбаваная амбона сталярнай работы, 2 пафар-
баваныя лавачкі.

Вялікі алтар сталярнай і сніцарскай работы, на
верхнім паверсе абрэз Найсвяцейшай Панны Марыі з
заслонай, на абрэзе срэбныя пазалочаныя шаты з
дзвюма срэбнымі пазалочанымі каронамі, 4 шнуркі
караляў, запанка срэбная, пазалочаная, розных упры-
гожванняў - 5 пар, 5 сыгнетаў з каменъчыкамі, 1 зару-
чальны срэбны, пазалочаны пярсцёнак, 1 газавая фі-
ранка, 2-я дратавая, са срэбнай кампанай.

На ніжнім паверсе абрэз св. Міхала, мураваны
прастол з франтальнай заслонай. На прастоле старая
дараносіца сталярнай работы, замыкаеца, у ёй захоў-
ваюцца Святыя дары ў срэбнай, пазалочанай знутры
даразахавальніцы з верхам і крыжыкам. Да гэтай дара-
захавальніцы прыробленая срэбная, пазалочаная малая
манстрацыя з праменямі і мельхіседэкам. Добрае ала-
вянае ўкрыжаванне з корпусам. Алавяных настольных
падсвечнікаў - 1 пара. Падсвечнікаў вялікіх алавяных - 3
пары. Драўляных, вялікіх перад алтаром - 1 пара. Руч-
нікоў - 2. Абрус і пакрывала з тканіны. Антымінс ясна-
вялебнага Гедэона Гарбацкага, біскупа пінскага і жы-
ровіцкага. Аксамітная падушка з срэбным галуном пад
службоўнік. Рэліквіяраў, па-рознаму ўпрыгожаных, за
шклом - 3.

Другі, бакавы алтар, па левым баку з абрэзом
св. Антонія, пафарбаваны, новы, сталярнай работы. На
ім прастол з франтальнай заслонай, пры прастоле -
добраe алавяныe крыж. Алавяных вялікіх падсвечнікаў -
1 пара. Лацінскі партатэл, абрус, 2 ручнікі.

Трэці, бакавы алтар, з правага боку. З абрэзом
св. Юзафа. Пафарбаваны, сталярнай работы, новы. Пра-
стол мураваны, на ім - добры алавяны крыж. Алавяных
вялікіх ліхтароў - адна пара. Антымінс яснавялебнага
Гедэона Гарбацкага, біскупа пінскага і тураўскага. Абрус. 2
ручнікі.

Усе алтары маюць па
адной прыступцы.

Царкоўнае начынне.
Срэбны пацір з дыскасам, па-
залочаныя знутры. 2-і срэбны,
пазалочаны пацір з дыскасам.
Срэбная лыжачка. Алавяны
пацір Дарапосіца для
хворых са срэбнай лыжачкай.
Манстрацыя прыматацаваная да
даразахавальніцы. Алавянная
трайная новая мерніца, алавя-
ныя ампулкі з падносамі - 2
пары. 1 меднае кадзіла. Крыж
працэсіяльны. 1 старая гаруса-
вая харугва.

Вага срэбра, волава, медзі. Даразахавальніца з
накрыўкай, манстрацыя з Мельхісідэкам, срэбная ваза,
3 грыўны і 1 лот. Срэбны пацір з дыскасам важыць 12
лотаў. Другі пацір з дыскасам і дзвюма лыжачкамі ва-
жыць 2 лоты. Дарапосіца для хворых з 3-ма таблічкамі і
сардэчкамі, зробленыя з алтарнага срэбра важаць 4
лоты. Шата з дзвюма пазалочанымі каронамі і дзвюма
срэбнымі важаць 2 грыўны. Разам срэбра 7 грывен і 17
лотаў. Алтарныя званкі і кадзіла важаць 1,5 фунта. Званок
каля сакрыстыі важыць 6 фунтаў. Сігнатурка ў вежы - 8
фунтаў. Волава, гэта рэчы, пераробленыя а старых, а
менавіта - крыжы і вялікія падсвечнікі. З-за недахопу
бязмена покуль неузважаныя.

Літургічнае ўбранне. Адно дратаеравае, на
попельным фоне кветкі, з усім неабходным. Другое з
кітайкі, жоўта-сіняе ... з галунамі Трэцяе адамаш-
кавае, блакітнае ... з галунамі Чацвёртае, камлю-
тавае, цёмна-попельнае з ружовым каўняром з кітайкі
і зялёной тасьмой, з усім неабходным. Пятае, адамашкавае,
попельнага колеру з каўняром з сіней кітайкі, з усім
неабходным. Шостае з кітайкі, на белым фоне паскі і
розныя шоўкавыя кветкі, кампана жоўтая ... адрамантаванае,
з усім неабходным. Сёмае з фіялетавай кітайкі
з белым ... каўняром, старое, трэба прыбраць. 2 лацін-
скія арнаты, адзін з ружовай кітайкі, другі адамашкавы
..., з усім неабходным. Бурса для хворых - адна, новых
альбаў з грэцкага палатна ... дзве. Трэцяя з прускай тка-
ніны, старая - адна. Новых комжакаў - дзве. Гумералаў - 3.
Паскаў - 3. Карпаралаў - 4. Пурыфікатараў - 6.

Кнігі. Службоўнік ін-фоліо супральскага друку
новы. 2-і ўнёўскага выдання, стары, ужо рамантаваны.
Малы службоўнік стары, лацінскі службоўнік ін-фоліо
новы. Трэбнік ўнёўскага выдання, добры. Евангелічка
польская. Навука кс. Нарольскага, метрыкі хрышчэн-
няў, шлюбаў і пахаванняў, а таксама рэестр парафії
разам са спісам вернікаў.

Зямля плябаній. Валок 4 і 3 чвэрці ў тры змены.
Згодна з апісаннямі ў генеральных візітацыях афіцыяла

Спіс вернікаў разам з рэестрам Мытлянскай парафіі абодвух палоў, якія здольныя і не здольныя да споведзі

	Хаты	Мужчын		Жанчыны	
		здольны	не здольны	здольны	не здольны
Мястечка Мыто	1	-	1	4	3
Вёска Навасёлкі	14	30	30	20	16
Вёска Хадзюкі	1	8	9	2	-
Вёска Парачаны	20	50	20	40	30
Вёска Цюкалайшчына	3	8	6	2	1
Вёска Касілаўцы	6	24	10	2	2
Вёска Бабоўцы	6	17	9	3	2
Вёска Волкавічы	3	4	3	1	-
Вёска Малыгі	3	4	2	1	1
Вёска Масявічы	1	5	2	3	2
Разам, вернікаў	58	158	92	78	27

Рудніцкага ад 1750 г., гарадзенская сурагатара Антона Бялькевіча ад 1763 г., бачна, што сучасны мытлянскі парах не ўжываў больш зямлі, як 64 моргі і 15 пруюў. З сядзібнымі гародамі і сенажацімі, адна змена тых моргаў ва ўрочышчы Камяніца, адным бокам пачынаеца ад мяжы мытлянскай зямлі, а заканчваеца каля зямлі Мытлянскага двара, адным бокам ад мяжы з Янаўлянамі, а другім ад мытлянскай зямлі. 2-я змена ва ўрочышчы Сідараўшчына, пачынаеца ад ракі Дзітва, а заканчваеца каля Лябёдскага гасцінца, адным бокам ад зямлі двара, а другім да плябаніі. Зямля, якая называеца "Папоўшчына" і іншыя землі разам з царкоўнымі пляцамі забраны дваром і заменены.

Сенажаці. У "Папоўшчыне" - на 8 вазоў. За Белай рэчкай - на 2 вазы. Луг за Мытлянскім дваром на - 2 вазы. Луг на шнурах каля вёскі ... на 6 вазоў. На другім беразе Дзітвы луг - на 4 вазы. Парах усе сенажаці не выкарыстоўвае, бо яны забраны дваром.

Пабудовы плябаніі. Ад царквы 20 крокоў. Плябанія пабудавана коштам ЯВп калятара з сасновага плаванага дрэва. Мае ганак з чатырма калонамі, з ганка ўваходзім у сені праз падвойныя дзвёры сталярнай работы на жалезных завесах з клямкай і драўлянай засаўкай на дзвюх клямках для замыкання.

З сяней улева- белы пакой з каморай і бакавым пакоем, уваход праз падвойныя дзвёры на жалезных завесах з клямкай. Такія ж дзвёры ў каморы. У бакавы пакой вядуць непадвойныя дзвёры. Усе дзвёры на жалезных завесах, з унутранымі замкамі і жалезнымі клямкамі, пафарбаваны і сталярнай работы. Печ з паліванай зялёной кафлі. Бакавы пакой цалкам атынкованы, печ з белай паліванай кафлі і белым комінам. Вокнаў у двух пакоях - 4. . .

На другі бок з сяней чорная хата з крыжовой печкай і з каморай, мае 3 акны, а ў каморы - 1. . .

Усе пабудовы гэтай плябаніі на падмурках з каменю ці цэглы. Гумно недалёка ад плябаніі, з дрэва, крытае саломай, на 4-ох сохах. . . Дзве старыя стайні з круглага дрэва, крытыя саломай . . . Спіжарня з круглага дрэва, крытая саломай . . .

Недалёка ад плябаніі стаіць шпіталь з круглага дрэва, з двума вокнамі, сенямі і каморай. У сенях каморка . . . з простымі дзвярыма . . . без клямак і завесаў. У шпіталі з Божага промыслу жывуць убогія бабы без анікага фундушу,

Документы. Візіта святара Бількевіча, гарадзенская сурагата, ад 1764 г., візіта святара Раствоцкага ў канцы 1759 г. Візіта святара Бялькевіч ад 1754 г. Візіта святара афіцыяла Рудніцкага ў 1750 г., візіта лідскага дэкана Пятровіча ад 1774 г. Візіта дэкана цырынскага Васіля-Нупрэя Марцінёўскага ў 1784 г. Візіта полацкага суфрагана Адрыяна Тапор-Бутрымовіча ў 1792 г. Фундушу ў гэтай царкви няма.

Пры гэтай царкве службыц адміністратарам ЯВ святар Ян Ясінскі, прызначаны . . . 1791 г. Высвечаны 25 траўня 1781 г. біскупам пінскім Гедэнам Гарбацкім...

Парафіяне Мытлянскай грэка-каталіцкай царквы ў 1829 г.⁷⁶

Дзедічнае вёска ЯВп Андрэйкавіча Парачаны

1. Крыштаф Місюкевіч, 57 г.; сын Крыштафа Ян, 27 г.; тое самае, Міхал, 12 г.; тое самае, Адам, 11 г.; жанчыны па-рымску.

2. Ежы Дубарэвіч, 77 г.; сын Ежы Пётр, 36 г.; сын Пятра Адам, 3 г.; жанчыны па-рымску.

3. Ян Дубянецкі, 40 г.; сын Яна Дамінік, 12 г.; тое самае Ян, 7 г.; тое самае Ежы, 5 г.; сыновец Люляшэвіч, паўдомнік, 20 г.; жанчыны па-рымску.

4. Адам Масейка, 40 г.; жанчыны па-рымску.

5. Крыштаф Кунейка, 50 г.; жанчыны па-рымску.

6. Ежы Амяльянчык, 29 г.; брат Ежы Караль, 22 г.; тое самае Васіль, 9 г.; жанчыны па-рымску.

7. Мацей Грыцкевіч, 70 г.; сын Мацяя Мікалай, 26 г.; тое самае Ежы, 11 г.; тое самае Крыштаф, 9 г.; жанчыны па-рымску.

8. Ежы Амяльянчык, 70 г.; сын Ежы Антон, 30 г.; тое самае Казімір, 3 г.; тое самае Антон, 1 г.; жанчыны па-рымску.

9. Юзаф Карапнюк, 37 г.; сын Юзафа Марцін, 3 г.; брат Юзафа Вінцэнт, 29 г.; жонка Юзафа Настасся, 27 г.

10. Якуб Амяльянчык, 10 г.; Ануфры Грыцкевіч, паўдомнік, 25 г.; жанчыны па-рымску.

11. Марцін Амяльянчык, 12 г.; дзядзька Марціна Адам, 28 г.; сын Адама Мацей, 17 г.; тое самае Стэфан, 14 г.; жанчыны па-рымску.

12. Мікалай Амяльянчык, 33 г.; сын Мікалая Казімір, 16 г.; тое самае Тэадор, 6 г.; брат Мікалай Адам, 25 г.; дачка Мікалай Ева, 22 г.

13. Мікалай Люляшэвіч, 64 г.; сын Мікалая Крыштаф, 32 г.; тое самае Ян, 26 г.; жанчыны па-рымску.

14. Пётр Грыцкевіч, 61 г.; жонка Пятра Ганна, 56 г.; дачка Мар'яна, 26 г.; тое самае Людвіка, 17 г.; сястра Ганна Крысціна, 37 г.; дачка Крысціны Карапіна, 3 г.

15. Мужчыны па-рымску; Карапіна Каранеўская, 32 г.; пляменніца Ганна, 15 г.

16. Дамінік Грыцкевіч, 40 г.; служка Міхал Грыцкевіч, 34 г.; жонка Мар'яна, 37 г.; сястра Мар'яны Ева, 28 г.

17. Казімір Грыцкевіч, 32 г.; служка Адам Амяльянчык, 31 г.; жонка Казіміра Мар'яна, 30 г.; кутніца Тэкля Каранеўская, 60 г.

18. Барталамей Грыцкевіч, 47 г.; сын Барталамея Юзаф, 36 г.; тое самае Мацей, 20 г.; сын Юзафа Ежы, 8 г.; жонка Юзафа Мар'яна, 37 г.; іхня дачка Крысціна, 19 г.; тое самае Барбара, 17 г.

19. Мацей Грыцкевіч, 42 г.; сын Мацяя Вінцэнт, 25 г.; жонка Вінцэнта Мар'яна, 25 г.

20. Адам Грыцкевіч, 56 г.; брат Адама Ян, 52 г.; сын Яна Мікалай, 17 г.; тое самае Міхал, 12 г.; жонка Адама Ганна, 47 г.; іхня дачка Разалія, 17 г.

21. Мужчыны па-рымску; Людвіка Амяльянчык, 30 г.; іхня дачка Мар'яна, 7 г.; тое самае Петранеля, 5 г.;

⁷⁶ ДГАЛ. Ф. 634. Воп. 1. Спр. 10. Спіс парафіяне Лідскага дэканату 1829 г. Парафія ў Мыто. Арк. 194-197.

сястра Людвікі Крысціна, 20 г.

22. Адам Бялецкі, 52 г.; брат Адама Сымон, 39 г.;
тое саме Ян, 33 г.; Эльяш Малеўскі, паўдомнік, 26 г.;
сястра Адама Ганна, 41 г.

Дзедзічна вёска ЯВ графа Паца Навасёлкі

1. Ян Сялевіч, 40 г.; сын Яна Мацей, 18 г.; тое
саме Казімір, 15 г.; дачка Яна Магдалена, 11 г.; тое саме
Ганна, 6 г.

2. Сымон Валынец, 50 г.; сын Сымона Ігнат, 20 г.;
тое саме Тамаш, 15 г.; дачка Сымона Ганна, 18 г.; тое
саме Карапіна, 13 г.; тое саме Тэадора, 8 г.; тое саме
Юзэфа.

3. Станіслаў Сялевіч, 20 г.; жонка Станіслава
Настасся, 18 г.

4. Мікалай Валынец, 54 г.; сын Мікалая Мікалай,
13 г.; тое саме Марціна, 8 г.; тое саме Вінцэнт, 5 г.; тое
саме Барталамей, 2 г.; пляменнік Мікалая Міхал, 25 г.;
жанчыны па-рымску.

5. Каспар Валынец, 30 г.; брат Каспара Юзаф,
ジョンカ Kaspars Kačiaryna, 30 г.; дачка Зоф'я, 5 г.

6. Мужчыны па-рымску; Агата Кавалеўская, 36
г.; яе дачка Настасся, 16 г.; тое саме Юстына, 9 г.; тое
саме Крысціна, 7 г.

7. Мацей Мікалайчык, 50 г.; сын Мацея Базыль,
20 г.; тое саме Ян, 13 г.; тое саме Юзаф, 3 г.; дачка
Мацея Тэкля, 20 г.; тое саме Юстына, 8 г.

8. Ян Валынец, 25 г.; брат Яна Юзаф, 9 г.;
жанчыны па-рымску.

9. Міхал Лукашэвіч, 30 г.; швагер Эльяш Валынец,
26 г.; сын Эльяша Ян, 5 г.; жонка Эльяша Кацярына, 29
г.; дачка Ева, 6 г.; тое саме Магдалена, 3 г.; тое саме
Язафата, 2 г.

10. Ануфрый Аляшкевіч, 50 г.; Казімір Сакун,
служка, 15 г.; жонка Ануфрыя Мар'яна, 40 г.

11. Ян Валынец, 60 г.; сын Яна Гжэгаш, 16 г.; тое
саме, 10 г.; сястра Яна Мар'яна, 56 г.; дачка Яна
Кацярына, 20 г.; тое саме Ганна, 8 г.; тое саме Еўдакія,
5, унучка Яна Таццяна.

12. Стэфан Сялевіч,
30 г.; брат Стэфана Юзаф,
19 г.; жонка Стэфана
Мар'яна, 27 г.; іхняя дачка
Мар'яна, 3 г.; іхняя цётка
Таццяна, 20 г.

Вёска графа Паца Касілаўцы

1. Тамаш Гумбар, 50
г.; сын Тамаша Мацей, 18
г.; тое саме Юзаф, 15 г.; тое
саме Мацей, 14 г.; жонка
Тамаша Разалія, 40 г.; іхняя

дачка Агата, 2 г.

2. Якуб Гумбар, 60 г.; сын Якуба Антон, 40 г.;
тое саме Эльяш, 3 г.; сын Антона Юзаф, 1 г.; жонка
Якуба Крысціна, 57 г.; дачка Крысціна, 15 г.; тое саме
Караліна, 14 г.; тое саме Мар'яна, 7 г.

3. Міхал Шастак, 56 г.; сын Мікалая Пётр, 12 г.;
тое саме Юзаф, 11 г.; тое саме Вінцэнт, 9 г.; жонка
Міхала Роза, 56 г.; дачка Аляксандра, 18 г.; Ганна
Лайбісова, паўдомніца, 30 г.; дачка Лайбісовой Барбара,
2 г.

4. Ежы Сялевіч, 35 г.; сын Ежы Габрыэль, 15 г.;
тое саме Станіслаў, 3 г.; сын Габрыэля Гжэгаш, 1 г.;
ジョンカ Юзафа Алена, 30 г.; іхняя дачка Ганна, 5 г.; тое
саме Мар'яна, 4 г.; жонка Яна Карапіна, 20 г.

5. Ян Сялевіч, 80 г.; сын яго брата Стэфан, 50 г.;
сын Стэфана Сябасцян, 17 г.; тое саме Раман, 1 г.; дачка
Стэфана Зоф'я, 6 г.

6. Ежы Сялевіч, 41 г.; сын Ежы Габрыэль, 17 г.;
тое саме Якуб, 4 г.; тое саме Юзаф, 2 г.; брат Юзафа
Ян, 39 г.; тое саме Ян, 3 г.; маці Ежы Ганна, 60 г.

7. Вінцэнт Гумбар, 30 г.; Рыгор, пляменнік
Вінцэнта, 9 г.; сястра Вінцэнта Пракседа, 31 г.; дачка
Пракседы Кацярына, 5 г.; тое саме Петранеля, 3 г.;
сястра Пракседы Крысціна, 20 г.

Вёска ЯВ графа Паца Бабоўцы

1. Тэадор Гумбар, 60 г.; сын Тэадора Пётр, 30 г.;
тое саме Вінцэнт, 24 г.; сын Вінцэнта Ваўжынец, 4 г.;
жанчыны па-рымску.

2. Габрыэль Гумбар, 45 г.; брат Габрыэля Тэадор,
40 г.; сын Тэадора Міхал, 20 г.; тое саме Марцін, 9 г.;
жанчыны па-рымску.

3. Якуб Каравайчык, 45 г.; сын Якуба Юзаф, 9 г.;
тое саме Якуб, 5 г.; жанчыны па-рымску.

4. Міхал Гумбар, 50 г.; сын Міхала Ян, 9 г.; тое
саме Вінцэнт, 5 г.; жонка Міхала Юстына, 46 г.

5. Мужчыны па-рымску; Крысціна Гумбар, 28
г.; дачка Кацярына, 4 г.; тое саме Уршуля, 2 г.

Назва мясцін

	Дымы	Мужчын		Жанчыны	
		да камунії	не да камунії	да камунії	не да камунії
Вёска Парачаны	84	47	13	21	3
Вёска Навасёлкі	57	24	7	13	13
Вёска Касілаўцы	42	13	11	11	7
Вёска Бабоўцы	18	19	11	31	8
Вёска Хадзюкі	2	8	8	2	2
Разам	201	92	37	47	25

25 жніўня 1829 г.
Святар Сымон Грачыха, парах мытлянскай царквы.

Леанід Лаўрэш

Урады, ураднікі і старасты лідскія

У часы Вітаўта аформілася група знаці (паноў), якая сваім становішчам і ўплывам вылучалася з шырокай баярской масы. Фармаванне гэтай баярской эліты звязана з наданнем прывілеяў, што тлумачыцца сацыяльнай палітыкай вялікага князя Вітаўта і ўплывамі парадкаў у Еўропе. Вітаўт праводзіў так званую палітыку цэнтралізацыі: замену князёў, што паходзілі з роду Гедзімінавічаў, намеснікамі баярскага паходжання. Падчас Гарадзельскай уніі 1413 г. 47 родаў літоўскіх баяраў атрымалі польскія гербы, замацоўваючы такім чынам палітычнае значэнне сваіх родаў у дзяржаве.

У канцы XIV і ў першай палове XV ст. у Літве толькі пачала складвацца сістэма пасад. У тыя часы ўжо былі вядомыя лакальныя ўраднікі (напрыклад віленскі стараста Гаштаут у 1364 г.), цэнтральную ўладу як сістэму пачаў фармаваць Вітаўт¹.

У гэтай частцы я раскажу пра лідскіх старастаў (пра маршалкаў Лідскага павета я пісаў раней), але раней трошкі пра іншыя павятовыя ўрады.

Ад пачатку **павятовы харунжы** быў сцяганосцам павятовай шляхты. Колер сцяга (харугвы) усіх паветаў ваяводства быў адноўлькавы. Да стварэння Лідскага павета ў 1566 г. будучая Лідчына ўваходзіла ў Троцкае і Віленскія ваяводствы, якія адпаведна, мелі блакітны і чырвоны колеры сцягоў. Адсюль і колеры лідскага герба (чырвоны і блакітны), і колер сучаснага сцяга Ліды. Геральдystы і ранейшыя, і цяперашнія сваю справу ведалі і ведаюць.

Са статута ВКЛ вядома, што на пасаду харунжага можна прызначаць "толко людей зацных, добрыхъ, ростропныхъ, можсныхъ и оселыхъ в повете томъ". Падчас павятовага рушэння (збору на вайну) шляхты, харунжы з'яўляюцца цэнтральнай фігурай, бо нёс сцяг павета. Па рэкамендацыі павятовой шляхты харунжы прызначаюцца на пасаду Вялікім князем.

Свой сцяг павет атрымліваў ад скарба вялікага князя. Трымаючы сцяг, харунжы меў добраю зброю. Па патрабаванні статута, ён павінен "на себе мети

зброю добрую и гелмъ, альбо прильбицу и бронь, а конь абы быль подъ нимъ добрый". Як бачым, харунжы меў быць заможным шляхціцам.

Калі вялікі вальны сойм прымаў пастанову аб зборы паспалітага рушэння ўсёй дзяржавы на вайну, харунжыя даводзілі гэтую пастанову да шляхты свайго павета. Потым харунжы выязджаюць вызначанае поле і загадваю шляхце з'ехацца да яго за тры дні да выступу ў паход. Калі шляхта збіралася, харунжы вёў яе да маршалка павета, дакладваў яму, колькі чалавек сабралася і колькі не прыехала. Пасля гэтага галоўным становішчамі павятовы маршалак².

Маршалак і харунжы стаялі на чале павятовай шляхты падчас вайны. Але таксама існавалі і павятовыя "врядники", якія адказвалі за бяспеку павета, яго цэнтральных пунктаў і яго замкаў. **Гараднічы** распрараджаюцца ўмацаваннямі, ваеннымі матэрыяламі і зброяй. Гараднічы прызначаюцца вялікім князем. За справу аховы павета разам з гараднічым адказваю **войскі**. Абавязкам войскага было забяспечваць бяспеку павета падчас адсутнасці ў ім павятовай шляхты, калі яна пайшла на вайну. Прызначаюцца вялікім князем³. У Лідскім павеце войскі з'явіўся ў часы Стэфана Баторыя⁴.

Сярод службовых асоб павета сустракаем і **канюшага**. Павятовы канюшы загадваю дзяржаўнымі канюшнямі і конюхамі⁵.

Стараста(capitanus -лац.) у Польскай дзяржаве прыкладна адпавядаў намесніку ў ВКЛ. Запазычаным польскім словам "стараста" доўгі час у ВКЛ называліся толькі галоўныя намеснікі, якія чынілі суд і кіравалі ў цэнтральных гаратах быльых удзельных княстваў і іншых самастойных адзінках, у адрозненні ад іх намеснікі кіравалі, у асноўным, у вялікакняскіх дварах.

З канца XV ст. лацінскае capitanus мела ўжо больш устойлівае ўжыванне і ў асноўным адносілася да тых намеснікаў, якія мелі пад сабой намеснікі ніжэйшага рангу ці цівуноў. Паступова назоў "стараста" пачаў ужывацца і да намеснікаў, якія карысталіся большай

¹ Пяtraўskas Rymvidas. Літоўская знаць у канцы XIV-XV ст.: Склад - структура - улада. Смаленск, 2014. С. 158. С. 77., 154.

² Лаппо И. И. Великое княжество литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория. Т. 1. С.-Петербург, 1901. С. 322-324.

³ Там жа. С. 333-341.

⁴ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. Pod redakcje Andrzeja Rachuby. Warszawa, 2004. S. 14.

⁵ Лаппо И. И. Великое княжество литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория. Т. 1. С. 346-349.

⁶ Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: Исторические очерки. Москва, 1892. С. 64-67.

самастойнасцю⁶. Па меркаванні М. Любашкага, паніцце "стараста" пазнейшае, чым "намеснік", бо было запазычана з Польшчы, але пазнейшыя даследаванні паказваюць, што гэтакае храналагічнае першынство магло і не існаваць⁷.

З 1413 г., галоўныя **намеснікі** ў быльх Віленскім, Троцкім, Кіеўскім княствах, а з XVI ст. таксама і галоўныя намеснікі Полацкай, Смаленскай і Віцебскай, а затым і іншых земляў пачалі звацца **ваяводамі**.

У часы княжання Жыгімonta I назоў "намеснік" паступова пачаў выходзіць з афіцыйнага ўжывання ў адносінах да велікакняскіх ураднікаў, якія трymалі воласці і падпарадкоўваліся ваяводам і старастам, і пачаў замяніцца назовам "**дзяржаўца**". Гэтае слова першапачатковая пазначала ўсякага, хто атрымаў ад вялікага князя "в держание" гарады або двор з акругай, г. зн. атрымаў у кіраванні адміністрацыйную адзінку з правам карыстання вызначанымі прыбыткамі з гэтай тэрыторыі.

Вышэйшае месца ў іерархіі належала ваяводам (у адным шэрагу з ваяводамі стаяў і жмудскі стараста), наступную прыступку, ніжэй ваяводаў, зямалі астатнія **намеснікі-старасты**, "чинивши суд и управу" ў частках ваяводства незалежна ад ваявод, як вышэйшай інстанцыі, падпарадкоўваючыся ім толькі, як начальнікам вайсковых акруг і палітычным кіраўнікам. Ніжэй за стараст стаялі **намеснікі-дзяржаўцы**, а потым **цівуны**, "чинивши суд и управу" ў валасцях і падпарадкованыя ваяводам і старастам. Асабліва залежнымі з'яўляліся цівуни, якія па сутнасці былі галоўнымі загадчыкамі ў велікакняскіх маёнтках⁸.

Акрамя адміністратyўна-гаспадарчай улады дзяржаўца ў межах сваёй дзяржавы меў і судовую ўладу. Ён судзіў жыхароў дзяржавы, якія не былі шляхтай. Выключэннем былі жыхары гарадоў з магдэбургскім правам. Шляхта мела свой суд, вольны аడ суда дзяржаўцаў. Такім чынам дзяржавы ўяўлялі з сябе адміністрацыйна-судова-гаспадарчыя акругі розных памераў, якімі кіраваў прызначаны каралём дзяржаўца⁹.

Для абазначэння акругі існавалі тры назовы: "**воласць**", "**дзяржаўца**", "**павет**".

Слова "воласць" па старой традыцыі часам ужывалася ў шырокім значэнні, у дачыненні да цэлай зямлі або княжання. Але часцей гэтае слова ў актах адносіца да зямельных участкаў, якімі валодалі "господарские" падданыя, што складалі адну служывую і падатную адзінку пад кіраваннем намесніка-дзяржаўцы або цівуна. Гэтак жа гэтым словам маглі звацца буйныя княжыя і панскія маёнткі іх нават невялікія часткі маёнткаў. Але

усе гэтыя разнастайныя значэнні слова "воласць" згубіла і з часам пачала значыць толькі грамады "господарских", княжых і панскіх падданых, адміністрацыйна аб'яднаных на адной тэрыторыі.

Для пазначэння ўрадавых акруг адносна роўнай велічыні ўзвышлі ва ўжыванне слова "дзяржаўца" і "павет". Спачатку словам "дзяржаўца" пазначаліся акругі рознай велічыні і значэння. Аднак паступова слова "дзяржаўца" трывала зацвердзілася за тымі ўрадавымі акругамі, якімі ведалі намеснікі-дзяржаўцы і якія былі населеныя "господарскими" падданымі. Але часцей за ўсё ў актах таго часу сустракаем слова "павет" як назуву ўрадавай акругі рознай велічыні.

Вышэйшымі мясцовымі кіраўнікамі ў Літве таго часу былі віленскі і троцкі ваяводы. Ваявода быў начальнікам вайскова-служывых людзей дадзенай акругі, яго прызначаў вялікі князь з асяроддзя мясцовай шляхты іх багатых баяраў-землеўладальнікаў. Ён гэтак жа быў чальцом велікакняскай рады. Ваяводам падпарадкоўваліся велікакняскія ўраднікі, "чинивши суд и управу" ў валасцях.

Са складу судова-адміністрацыйнай акругі Віленскага ваяводства, намеснікам-дзяржаўцам раздавалася ў трыманне некалькі гаспадарскіх двароў з іх валасцямі іх паветамі, а менавіта: Меднікі, Ашмяны, Крэва, Ліда і г. д.¹⁰

У Лідскім павеце ў княжанне Казіміра і Аляксандра быў намеснік вялікага князя. У першыя гады княжання Жыгімonta ў Лідзе мы бачым намесніка, але потым у актах ён выступае ўжо як дзяржаўца. Ліда згадваецца звычайна ў ліку віленскіх двароў. Судова-адміністрацыйная акруга віленскага ваяводы ўключала ў сябе, толькі невялікую ўсходнюю частку Лідскага павета і г. Ліда.

Падобна Віленскаму, Трокскае ваяводства таксама складалася з паветаў, у якіх кіравалі самастойныя намеснікі. Да часу выдання першага Статута іх пачалі называць старастамі. Гэтыя паветы ў асноўным падпарадкоўваліся Трокам толькі ў вайсковых спраўах, а ў судова-адміністрацыйную акругу Троцкага ваяводы ўваходзіла тэрыторыя Лідчыны на заход ад г. Ліда. Гэта быў¹¹:

Двор гаспадарскі Эйшышкі з воласцю. Пры вялікім князі Аляксандры ў Эйшышках "суд и управу" чыніў яго намеснік, акты згадваюць на гэтай пасадзе подкаморыя пана Пятра Радзівілавіча. Пры Жыгімонце Эйшышкі трymаў подкаморы пан Андрэй Якубавіч Давойна. У 1515 г. кароль узяў у яго 500 коп грошаў і за гэтыя гроши здаў яму у заставу двор Эйшышкі і Варане "што къ тому двору прислухаетъ" (зараз - Араны), з

⁷ Пятраўская Рымвідас. Літоўская знаць у канцы XIV-XV ст.: Склад - структура - улада. С. 158.

⁸ Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: Исторические очерки. С. 67-70.

⁹ Лаппо И. И. Великое княжество литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория. Т. 1. С. 291-292.

¹⁰ Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: Исторические очерки. С. 71-95.

¹¹ Там жа. С. 100-140.

усімі людзьмі павета Эйшышскага, з усімі іх службамі і з усімі выплатамі і пажыткамі, якія раней ішлі вялікаму князю. У застаўным лісце знаходзім і звычайны пункт аб тым, што ваявода троцкі "не мае та галоўнага двора децкихъ своихъ всылати и людей волостныхъ передъ себе ку праву ставити", як і іншыя троцкія ўраднікі: гараднічы, цівун і ключнік "не мают тежъ ни по што въ ту волость всылати". Пасля выплаты каралём доўту пан Андрэй павінен быў здаць двор з усім тым, з чым у яго гэты двор быў у заставе, па волісу, які кароль даручыў скласці троцкаму ваяводзе і потым "къ нашой руце держати, какъ передъ тымъ держаль". У актах пасля 1515 г. пан Андрэй Якубавіч звычайна мянуецца "державцею" эйшышскім, напрыклад, 20 чэрвеня 1520 г. у прывілеі на пажыццёвае трыманне двароў Канява і Дубічы¹².

Двор Радунь з воласцю. Пры Казіміры Радунню кіраваў вялікакняскі цівун: у 1488 г. вялікі князь, дараваў падканюшаму Пятру зямлю пустую Андрэйкаўшчыну ў Радуньскім павеце, і паведаміў пра гэта радуньскаму цівуну Сеньку Андрошавічу. Пры вялікім князі Аляксандры ў якасці адміністратора ў Радуньскім павеце сустракаем ужо намесніка. У 1496 г. вялікаму князю жаліліся радуньскія баяры Алехна Андрэевіч, Андрэй Няцевіч і Нацка з братамі на радуньскага намесніка Януша Косцевіча (раней ён быў цівуном радуньскім) "што жъ имъ велель сено косити и дякло давати и за то ихъ быль самыхъ поимал и въ нягтве держаль и домаы ихъ пограбиль", пры тым, што яны з баярскага роду і раней "сена не кошивали и дяколь не давали". Баяры спасылаліся на тое, што ў іх раней ужо быў суд з прыставам і Радуньскай воласцю перад троцкім ваяводам панам Андрэем Саковічам, і пан Андрэй іх апраўдаў.

Вялікі князь са свайго боку таксама іх апраўдаў і пісаў радуньскаму намесніку: "Не надобе имъ сена косити и дяколь давати, и мають они намъ служити службою тою, как иншие бояре шляхта". З прыведзенага акту бачна, што Радуньская воласць, акрамя свайго намесніка, у судовай справе і ў справе кіравання была падначалена троцкаму ваяводзе. Часам вялікі князь са сваімі распараджэннямі аб Радуньской воласці звяртаўся наўпрост да троцкага ваяводы. Так, у 1529 г. ён дараваў тлумачу Рамадану людзей "в Радунской волости". Але падобныя даручэнні даваліся таксама і радуньскому намесніку. У 1510 г. кароль дараваў баярыну Андрэю Міхнавічу пустую зямлю Міцуцішкі ў Радуньскім павеце і пісаў да свайго маршалка, радунскага намесніка пана Януша Косцевіча, "если будет пуста, абы ему увязанье даль". Януш Косцевіч у той час называўся адначасова і дзяржаўцам, і намеснікам. Пан Януш Косцевіч як радуньскі дзяржаўца ў дакументах сустракаецца да самага выдання Статута 1529 г.¹³

Двары Дубічы (на возеры Пеляса) і Канява (на р. Нача) з воласцю. Двор Канява першапачатковая быў часткай Дубіцкай воласці. У кнізе зямельных раздач карала Казіміра пад загалоўкам "Дубицкая воласць" знаходзім наступны запіс: "Васку Радивоновичу Коневу со всімъ, што Коневе слушает, а дворца не даль, а противъ дворца двадцаць человековъ Дубицкое волости". Ніжэй ідзе наступны запіс: "Васку Скобейку Коневу, дворъ княжій въ Дубичнохъ". Потым Канява з усім, што да яе належала, з'яўлялася асобай воласцю, хоць і ў дзяржанні той жа самай асобы, якая трymала Дубічы. Такім чынам, у кнізе грашовых раздачаў у канцы княжання Казіміра чытаем: "Подконюшему Петру полтора рубля въ Дубицкого и Коневского (тивуна) въ Петрашка Радивиловича зъ винъ". Пры вялікім князі Аляксандры і ў першыя гады княжання Жыгімonta намеснікам дубіцкім і каняўскім быў кухмістр вялікай княгіні Алены пан Мікалай Юндзілавіч, пасля смерці якога, каля 1516 г., Дубічы і Канява перайшлі да яго брата Яна Юндзілавіча. Ян Юндзілавіч трymаў гэтых двары "в заставе", г. зн. карыстаўся з іх не толькі як намеснік, але меў і велікакняскія прыбылкі ў выглядзе працэнтаў на 6000 коп грошаў, якія ён пазычыў каралю "для великое потребы его и земское". Да 1520 г. кароль дазволіў эйшышскому дзяржаўцу пану Андрэю Якубавічу Давойнавіча выкупіць у Яна Юндзілавіча Каняву і Дубічы і даў яму гэтых двары "в держанье до жицтва". Пан Андрэй Якубавіч Давойнавіча ў актах зваўся звычайна "державцею" эйшышскім, каняўскім і дубіцкім. Але акрамя намесніка-дзяржаўцы, Дубіцкай і Каняўскай воласцямі ў якасці вышэйшага суддзі і адміністратора загадваў троцкі ваявода. Жыгімонт, жадаючы дараваць баярыну смаленскому Мурыну Іванавічу Аляксееўчу маёнтак, пісаў да троцкага ваяводы Рыгора Станіслававіча Осцікавіча, "абы казаль, обыскавши у Коневскомъ повете четыри человека тяглых а две земли пустых на дворную пашню, и казаль ему въ то увязанье дати". Ваявода аддаў пра гэта загад дубіцкаму намесніку пану Яну Юндзілавічу¹⁴.

Двор Васілішкі з воласцю. Пры Аляксандры ў якасці намеснікаў васілішкіх, згадваюцца: князь Васіль Львовіч Глінскі, якому вялікі князь у 1503 г. пацвердзіў адмысловым лістом маёнтак у Васілішкім павеце і гетман пан Станіслаў Пяtronovič Пац. Той жа самы пан Станіслаў Пяtronovič у судным лісце 1506 г. па справе "о квалтахъ и головцинахъ" у маёнтках дваран Завішаў, названы ўжо васілішкім дзяржаўцам. Пры Жыгімонце Васілішкамі ведаў намеснік пан Ян Якубавіч Шчытovіч. У 1515 г. кароль, узяўшы ў "пана Яна шестьсотъ копъ грошей, заставилъ ему въ этой сумме дворъ свой Троцкого повета Василишки со всеми людьми повета Василишскаго". "И вжо панъ воевода Троцкій, - напісана ў заставном лісце, выдадзеным пану Яну Шчы-

¹² Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: Исторические очерки. Москва, 1892. С. 151-152.

¹³ Там жа. С. 152-153.

¹⁴ Там жа. С. 153-155.

товічу, - не маеть въ тую волость децкихъ своихъ всылати, а и врядники наши Троцкі: городничий, тиунъ и ключникъ, немають ни по што у волость того двора нашого всылати и доходовъ своихъ тежъ не мають правити". Ян Якубавіч Шчытковіча неўзабаве пасля таго памёр, а Васілішкі двор перайшоў спачатку ў трыманне, а потым, у 1518 г. у заставу за 1000 коп грошаў да пана Якуба Кунцовіча. У выдадзеным яму застаўным лісце паміж іншымі яго правамі адзначана таксама: "а бояръ и осочниковъ Василийскихъ маеть онъ судити и рядити по тому, какъ и первые врадники наши". У гэтым застаўным лісце, як і ў іншых дакументах, якія выдаваліся пазней, ён завещаца васілішкім дзяржаўцам, гэтак жа, як і яго пераемнік, пан Ян Мікалаевіч Радзівіловіча¹⁵.

Новы Двор з воласцю. Пра навадворскага намесніка згадваецца, напрыклад, у пацверджанні маёнтка, выдадзеным ў 1499 г. вялікім князем Аляксандрам скарбніку Смаленскаму князю Канстанціну Фёдаравічу Крашынскому. Вялікі князь Жыгімонт аддаў Новы Двор у трыманне князю-біскупу Віленскаму, які ў 1522 г. у якасці дзяржаўцы замаўляў перад каралём аб дазволе "путному чалеку" Гарадзенскага павета Томку Пятровічу, які меў зямлю ў Новым Двары, служыць менавіта ў Новым Двары, бо "на двое тотъ чалекъ тамъ слідити не можетъ"¹⁶.

Гаспадарскі двор Астрына з воласцю. Падчас княжання Казіміра, Астрынская воласць з'яўляецца валоданнем вялікага князя, у якім ён раздае землі і гроши "зъ винъ", якія месцы збіраюць яго ўраднікі. Гэтыя ўраднікі пазначаныя не сваімі пасадамі, а асаўстымі імёнамі. Акты княжання Аляксандра і Жыгімonta завуць іх намеснікамі. Так, напрыклад паводле прывілея, выдадзенага ў 1501 г. васілішкіму мяшчаніну Кузьме на зямлю "Волковщину у-въ Остринской волости", паказанне гэтага мяшчаніна, "что жъ то земля есть боярская, а давно лежить пуста", пацвярджаў астрынскі намеснік князь Глеб Пронскі. У 1510 г. 20 верасня вялікі князь Жыгімонт выдаў дворнаму конюху Жолнеру пацвярдженне на поле "дворное Хмелицо" з балотам "Онихимовскимъ", якія даў яму пан "Федко Хребтович", былы астрынскі намеснік, гэта пацвярдженне дадзена на імя астрынскага намесніка Станіслава Скіндана з загадам: "и ты бы въ тое поле не велель никому ся вступати". Але наступны ўраднік Астрынскага павета, пан Аляксандр Іванавіч Хадкевіч, завеща ўжо "державцею". У 1520 г. вялікі князь, завінаваціўшыся

пану Аляксандру Іванавічу 500 коп грошаў, аддаў яму "двор свой Троцкого повета Острину до выбрання суммы его на три годы, а потомъ врядомъ до его живота"¹⁷.

Гаспадарскі двор Жалудок з воласцю. Юры Стырнель, "чинивши суд и управу" ў гэтай воласці ў канцы княжання Казіміра і на пачатку княжання Аляксандра, завеща ў актах жалудоцкім цівуном, але ў судным спісе 1493 г. па справе яго з каморнікам Індрыхо-вічам аб зямлі, ён названы жалудоцкім намеснікам, хоць у прывілеі, выдадзеным яму ў 1495 г. на зямлю з людзьмі ў Крэўскім павеце, ён па ранейшаму названы цівуном. Пераемнік яго па ўрадзе, дворны канюшы пан Марцін Храбтовіч, тытулецца ў актах "наместникомъ" жалудоцкім. Ураднікі, якія трymалі Жалудок пры Жыгімонце, да 1516 г., звычайна называюцца намеснікамі. Так у 1511 г. вялікі князь апавяшчаў жалудоцкага намесніка пана Шымку Кібартавіча пра тое, што віленскому падканюшаму Шымку Мацкавічу пакідаецца "землица пустовскоя лейтская Можейковицны", якую яму даў папярэднік пана Шымкі Кібартавіча, пан Мікалай Юр'евіч Пацевіч. У 1516 г. кароль здаў у заставу за 600 коп грошаў свой двор Жалудок Троцкага павета, з усімі людзьмі Жалудоцкай воласці, з іх службамі і падаткамі і з усімі прыбыткамі, князю Васілю Андрэевічу Палубенскому. Пры гэтым кароль загадаў троцкаму ваяводзе пану Рыгору Станіслававічу Осцікавічу "казати пописати, что будеть тыми разы въ томъ дворе нашомъ жита у гумне посяено, и тежъ коней и животины и иныхъ речей", бо па ўмовах заставы князь Полубенскі павінен быў цалкам вярнуць увесе гаспадарчы інвентар двара пасля выплаты доўгу вялікім князтм. На ўвесе час заставы ваявода Троцкі губляў права "у волости того двора децкихъ своихъ усылати и людей волостныхъ передъ себе ку праву становити". Таксама і іншыя ўраднікі троцкія: гарднічы, цівун, ключнік, не павінны былі "ни по што у волость того двора высылати и доходовъ своихъ правити". Князь Палубенскі, які трymаў Жалудок, завеща ў актах "державцею Жалудоскимъ"¹⁸.

Двор Збляны ці Ізбляны. У кнізе грашовых раздачаў вялікага князя Казіміра знаходзім наступны запіс, зроблены ў 1488 г.: "Пану Сеньку Олизаровичу стиръта ржси въ Изблянахъ"¹⁹ ці "конюшку Станьцу рубль грошей зъ винъ у Острине въ Міклаша Будковича, а другі рубль у Зблянахъ у Сестренца"²⁰. З апошняга запісу бачна, што гэты двор пры Казіміры адда-

¹⁵ Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: Исторические очерки. Москва, 1892. С. 156-157.

¹⁶ Там жа. С. 157.

¹⁷ Там жа. С. 157-158.

¹⁸ Там жа. С. 158.

¹⁹ Археографическая комиссия. Русская историческая библиотека Том 27. Петербург, 1903. С. 310.

²⁰ Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: Исторические очерки. Москва, 1892. С. 160.

ваўся ў "держанье" вялікім князем. Тое ж бачна і з прывілея вялікага князя Аляксандра, выдадзенага ў 1498 г. пісару Ігнату на поле Старынкі "у Избланскомъ повеце". Зблянскім намеснікам²¹ пры Аляксандры па актах з'яўляеца спачатку дворны канюшы пан Марцін Храптовіч, потым Віленскі канюшы пан Андрэй Аляксандравіч²².

Гаспадарскі двор Беліца. Па запісных кнігах Казіміра гэтая воласць з'яўляеца вялікакняскай, бо прыбыткі ад яе ідуць на вялікага князя і пусташы знаходзяцца ў яго распараджэнні. Пры Аляксандры гэта воласць знаходзіцца ў "держаны" намеснікаў, гэта працягваеца і ў першыя гады кіравання Жыгімонта. Пры Жыгімонце Беліца звычайна аддавалася ў "держанье" той жа асобе, якой аддавалася і Ліда²³. Па актах мы бачым намесніка лідскага і беліцкага пана Юрыя Мікалаевіча Радзівіла і г.д. У запісных кнігах Казіміра Беліцкая воласць аб'яднана з "волость Здатель". Вялікі князь Аляксандр дараваў яе князю Канстанцыну Іванавічу Астрожскаму, а кароль Жыгімонт пацвердзіў гэта сваім лістом²⁴.

Сярод велікакняскіх або гаспадарскіх воласцей, знаходзіліся некаторыя буйныя княжыя і панскія маёнткі, якія ў сэнсе дзяржаўна-земскіх павіннасцей падпрадкоўваліся Вільні альбо Трокам, але не былі іх часткай²⁵.

У нас гэта была "Нетеча", зараз Няцеч - маёнтак Шамятоўічаў²⁶, Ваверка - маёнтак пана Мікалая Юндзілавіча пры Жыгімонце, "Заболотье", зараз Забалаць - маёнтак князя Васіля Глінскага (пасля яго здрады падараваны ў 1508 г. Жыгімонтам пану Войцеху Нарбуту-

вічу), "Іщолно", цяпер Ішчална - маёнтак князя Пятра Цімафеевіча Масальскага, які ён прадаў пану Мікалаю Юр'евічу Зіноўевічу²⁷.

Акты Літоўскай Метрыкі дазваляюць даведацца, дзе вялікі князь знаходзіў сродкі, каб заплаціць за войска. Ён пазычаў гроши ў асобаў з літоўскай арыстакраты, якім у забеспячэнне пазыкі здаваў у аренду, ("заставу", ці "застаўляў") свае землі і двары (дварцы) з правам атрымліваць за іх "гаспадарскі" даходы да поўнай выплаты пазыкі. Напрыклад, у маршалка Яна Якубавіча Шыгтовіча вялікі князь узяў 600 коп літоўскіх грошаў і заставіў яму двор Троцкага павета Васілішкі з усім людзьмі Васілішскага павета (29 снежня 1515 г.). У падкаморыя, намесніка Эйшышскага павета Андрэя Якубавіча Давойнавіча - 500 коп літоўскіх грошаў з правам узяць у заству двор Эйшышкі з усім людзьмі Эйшышскага павета (3 студзеня 1516 г.), у князя Васіля Андрэевіча Палубенскага 600 коп літоўскіх грошаў з правам трymаць у заставе двор Троцкага павета Жалудок (26 студзеня 1516 г.)²⁸.

Лідскія судовыя старасты, намеснікі, дзяржаўцы

1. Даўгерд, лідскі намеснік з 1369 па ?1373 г.

Тэадор Нарбут пісаў: "У 1366 годзе прыбыла францысканская місія, рэпрэзентаваная трymа манахамі, у 1369 годзе пры нейкай мітусні іх пазабівалі паганцы. Неўзабаве, аднак, прыбыло шасцёра новых. Над маглай сваіх братоў на падзамчи яны збудавалі араторыюм і пры ім жылі. Лідскім старастам быў тады Даўгерд, хрысціянін. Каля 1376 года прыбылі яшчэ францысканцы, іх лік вырас да дзесяці. Прыйнеслі з сабой абраz Маці Божай з горада Візны, гэты абраz

²¹ Зблянскія намеснікі (дзяржаўцы): Сястрэнец, з 1489 г.; Марцін Багданавіч Храптовіч, канюшы дворны, з 1495 г. зблянскі цівун; Андрэй Аляксандравіч Дрожча (Дрожджа), віленскі канюшы, дзяржаўца беліцкі, з 1502 г. па 04.01.1503 г., з 1504 г. лідскі дзяржаўца - Гл: Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. Pod redakcje Andrzeja Rachuby. Warszawa, 2004. Т. 1. S. 83.

²² Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: Исторические очерки. Москва, 1892. С. 160.

²³ На пачатку XVI ст. адміністрацыя беліцкіх намеснікаў падлягала і Збляны, а пачынаючы з Юрыя Ілыніча дзяржаўцам гэтых воласцей быў лідскі дзяржаўца. Пасля рэформ 1565-1566 гг. беліцкі дзяржаўца стаціў судовую кампетэнцыю, і Беліца перастала існаваць у якасці адміністрацыйнай адзінкі, стаўшы прыватнай уласнасцю біржанскіх Радзівілаў. Намеснікі (дзяржаўцы) беліцкія: Некраш Валадковіч (Валатковіч), з 1489 г. па 24.07.1499 г.; Федзько Багданавіч Храптовіч, з 1501 г. па 1502 г., з 1503 г. намеснік астрынскі; Андрэй Аляксандравіч Дрожча (Дрожджа), віленскі канюшы, дзяржаўца зблянскі, з 1502 г. па 15.07.1504 г., з 1504 г. дзяржаўца лідскі; Юры Аляксандравіч Гальшанскі, намеснік вялонскі, з 12.12.1504 г.; Іван Львовіч Глінскі, ваявода кіеўскі, з 08.05.1506 г., у 1508 г. стаціў усе пасады з-за здрады; Юры Іванавіч Ілыніч, стараста біржанскі і лідскі, намінаваны ў 1522 г., да † 24.11.1526 г.; Юры Мікалаевіч Радзівіл, віленскі кашталян, маршалак літоўскі надворны, стараста гарадзенскі і дзяржаўца лідскі. На пасадзе з 1528 г. да † у другой палове красавіка (пасля Вялікадня) 1541 г.; Станіслаў Якубавіч Скоп, сакратар гаспадарскі, дзяржаўца медніцкі і віленскі, на пасадзе з 21.10.1542 г., з 24.07.1547 г. на пасадзе дзяржаўцы браслаўскага; Мікалай Радзівіл Руды, падчашы гаспадарскі, з 17.01.1547 г. (адначасна намінаваны на лідскага дзяржаўцу) па 17.01.1566 г., 29.02.1572 г. атрымаў Беліцу ва ўласнасць - Гл: Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. Pod redakcje Andrzeja Rachuby. Warszawa, 2004. Т. 1. S. 53-54.

²⁴ Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: Исторические очерки. Москва, 1892. С. 161.

²⁵ Там жа. С. 168.

²⁶ Акты, относящиеся к истории Западной России. Т. 1(6). Москва, 2012. 238-239.

²⁷ Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого литовского статута: Исторические очерки. Москва, 1892. С. 169.

²⁸ Любавский М. К. Литовско-русский сейм. Москва, 1900. С. 205.

да гэтага часу славіцца цудамі ў парафіяльным касцёле"²⁹.

Акрамя радка Нарбута: "Wtedy Starosta Lidzkiem, byl Dowgierz, Pan chrzescianski", іншай інфармацыі пра Даўгерда, здаецца, няма. Але гэта не мог быць Ян Даўгерд, дзяржаўная дзеянасць якога адбывалася ў першай трэці XV ст.³⁰

2. Вайдыла, лідскі стараста з ?1373 па 1381 г.

Уладзімір Мельнікаў. Вайдыла і князёуна Марыя.
2017 г.

Пра яго я пісаў ў артыкуле "Лідчына ў XIV стагоддзі"³¹.

3. Тахтамыш, лідскі стараста ў 1397-1399 гг. Пра яго, гл. у тым жа артыкуле³².

4. Якуб з Селіцы ўзгадваецца як лідскі стараста ў 1406 г. Тэадор Нарбут і Міхал Балінскі пісалі пра лідскага старасту Якуба з Селіцы пры наступных абставінах: планы Вітаўта аб узвядзенні на пасад Залатой Арды Тахтамыша і аб завябве Масквы разбліся на рацэ Ворскле. Аднак Вітаўт не ўпаў духам і ў 1405 г. захапіў Смаленск. Князь Юрый Святаслававіч Смаленскі пакінуў жонку і дзяцей у горадзе, уцёк у Москву. Вітаўт

узяў у палон княжае сямейства і разам з баярамі адправіў яго ў Літву, дзе пасяліў у Лідскім замку. Па сведчанні запісак пробашча Лідскага касцёла ксяндза Стагнева, складзеных каля 1450 г., князь Юрый Святаслававіч, жадаючы вызваліць сваё сямейства з палону, 5 жніўня 1406 г. са значным узброеным аддзелам падступіў да Ліды, спаліў горад і пачаў рабіць прыступы да замка, але лідскі стараста Якуб з Селіцы адбіў прыступы Юрыя і прымусіў апошняга адступіць па дарозе на Вільню³³.

5. Хаджы-Гірэй, лідскі стараста ў 1434-1445 гг.

Першы хан крымскі, заснавальнік незалежнай Крымскай дзяржавы і дынастыі Гірэя. Паводле некаторых даследчыкаў, нарадзіўся ў Лідзе, дзе яго сям'я часова жыла ў эміграцыі з-за міжусобіц у Крыме. Каля 1428 г. выступіў як удзельнік барацьбы за ўладу ў Крыме³⁴.

Лепшы лідскі гісторык XX ст. Міхал Шымялевіч, пісаў, што лідскім старастам быў сын або ўнук Тахтамыша, апошняя галіна знакамітага роду Чынгісхана - Даўлет Хаджы-Гірэй. Падчас вайны Свідрыгайлы з Жыгімонтам ён аказаў апошняму нейкую паслугу і за тое атрымаў у трываленне Лідскую воласць, а затым, па абвяшчэнні вялікім князем Казімірам, Хаджы-Гірэй беспярэчна здаў апошняму Лідскі замак, дзякуючы чаму быў пакінуты тут старастам і на далейшы час

У 1445 г. перакопскія татары прасілі вялікага князя Казіміра даць ім хана, прычым паказвалі на Хаджы-Гірэя, як на нашчадка знакамітых сваіх правадыроў, цалкам годнага заняць гэтае месца. Казіміру прадставіўся выпадак узгадаць велич і бляск Вітаўтавага двара. У 1446 г. лідскі стараста быў выкліканы ў Вільню і тут па старадаўнім звычай ў прысутнасці татарскіх паслоў і мностві саноўнікаў урачыста апрануты ў ханскую мантую і авшучаны ханам Перакопскай арды³⁵.

Далей лідскіх старастаў буду падаваць згодна з манаграфіяй "Urzadnicy Wielkiego Ksietwa Litewskiego" пад рэдакцыяй Анджэя Рахубы³⁶.

6. Лідскім дзяржаўцам, згодна з манаграфіяй "Urzadnicy Wielkiego Ksietwa Litewskiego" ў 1432 - 1433 гг. быў Ягінт³⁷. Род Ягінта, магчыма, паходзіў ад Яна Рымавідавіча, які ў 1413 г. у Гародле атрымаў герб Грымала, але паходжанне гэтага роду не высветлена³⁸. Ягінт меў сыноў Сачку, Міхала³⁹ і Рымавіда. У 1452 г. Магдалена, удава старасты лідскага Ягінта, разам з сынамі надала віленскаму кляштару францысканаў "пашию"

²⁹ Narbutt Teodor. Dzieje narodu litewskiego. Dodatki. Wilno, 1839. S. 2.

³⁰ Пя traўskas Rymviðas. Litoўskaya značy u kanocy XIV-XV st.: Sklad - struktura - ulada. C. 244-245.

³¹ Гл: Laŭrėsh Leanid. Lіdchyna ў XIV стагоддзі // Лідскі Летапісец. 2020. № 3(91). С. 15-15.

³² Гл: Tam ja. С. 32.

³³ Шымялевіч Mіхал. Збор твораў. укл. Л. Laўrėsh. Grodna, 2019. С. 22.

³⁴ Гайворонский Олекса. Повелители двух материков. Киев-Бахчысарай, 2007. С. 13-25.

³⁵ Шымялевіч Mіхал. Збор твораў. С. 23.

³⁶ Urzadnicy Wielkiego Ksietwa Litewskiego. Spisy. Pod redakcje Andrzeja Rachuby. Warszawa, 2004.

³⁷ Tam ja. S. 384.

³⁸ Пя traўskas Rymviðas. Litoўskaya značy u kanocy XIV-XV st.: Sklad - struktura - ulada. С. 318.

³⁹ РИБ. Т.27. С. 818-819.

(agrum alias paszna) з людзьмі ў Тракелях⁴⁰.

7. Алехна Давойнавіч, г. Зарэмба, 27.02.1434 - 07.02.1435 гг.⁴¹ Давойна (сын Вісігерда, які падпісаў акт Гарадзельскай унії) меў сыноў Алехну, Андрушку і Іашку.

У 1434 г. сярод іншых лідскі намеснік Алехна засведчыў Акт Гарадзенскай унії, а ў 1435 г. лідскі стараста Алёхна Давойнавіч (Olechno Dowoynowicz) стаў сведкамі запісу вяна малжонцы князя Міхайлы Жыгімонтавіча⁴². Алехна Давойнавіч у 1452 г. займае асаду Берасцейскага ваяводы, а ад 1459 г. з'яўляецца кашталянам троцкім і ўжываў пячатку "s. olechno dowonowicz"⁴³.

У 1459 г. троцкі кашталян і наваградскі намеснік Алехна Давойнавіч адпісаў сваёй малжонцы Васцы вяно "з радою брати своеі панов рады великого княжства Литовскага"⁴⁴.

8. Ян Рымавід Ягінтавіч, лідскі намеснік ў 1447 - 29.06.1460 г.⁴⁵ (Joannes Jagynthowicz Rimowyd). Сын Ягінта. Вотчынная землі Ягінта, верагодна, знаходзіліся ў Ваўкавыскім павеце⁴⁶.

9. Гаспадарскі маршалак Іван Хадкевіч быў лідскім намеснікам у 1470 - 1471 гг.⁴⁷ Іван Хадкевіч (Iwaschko Chodkowicz, Иван Ходкович) герба Касцеша. Баяры Хадкевічы былі прыняты да гербу "Касцеша" яшчэ да 1434 г., даследнікі лічаць, што адразу пасля Гарадзельскай уніі 1413 г.⁴⁸

Упершыню згадваецца ў 1459 г. як стараста менскі. Памёр у 1483 г. Бацька - Ходка Юр'евіч. Жонка - Агнета, дачка князя Івана Уладзіміравіча (Бельскага).

Сын - Аляксандр. Дачка - Агрыпіна, жонка князя Багдана Заслаўскага. У дакументе 1476 г. згадваюцца пляменнікі Іашка і Алехна Дашковічы, якія некалькі пазней (1480 г.) сталі адпаведна віцебскім ключнікам і лоўчым.

У 1459 г. - стараста менскі. 1470-1471 гг. - стараста

лідскі. 1469-1479 гг. - маршалак. У 1477 г. - намеснік віцебскі. 1478-1479 гг. - стараста луцкі. 1480-1483 гг. - ваявода кіеўскі.

У 1466 г. пад Хойніцамі кіраваў літоўска-татарскім атрадам. У 1477 г. згадваецца сярод суддзяў у справе, якую разглядаў ваявода троцкі Радзівіл Осцікавіч⁴⁹.

У 1482 г. ардынскія войскі захапілі Кіеў і ўзялі ў палон кіеўскага ваяводу Івана Хадкевіча⁵⁰.

10. Гаспадарскі маршалак Ян Кучук (Кучуковіч, Johann Kuczuk) быў лідскім намеснікам з 10.04.1473 па 24.02.1477 г.⁵¹ Маршалак гаспадарскі ў 1469-1478 гг.⁵²

Родапачынальнікам роду Кучукоў быў каморнік Ягайлы, які ў 1382 г. удзельнічаў у забойстве Кейстута. Яго сын Конрад (? - пасля 1437 г.) ужо валодаў Жырмунамі, Даудавым, Шчучынам і Востравам. 01.07.1436 г. Конрад Кучук зрабіў наданне віленскім францішканам і прыклалі да дакумента сваю пячатку з гербам Сякера.

Сын Конрада - Ян Кучук (каля 1410 - каля 1478), упершыню згадваецца сярод каралеўскіх дваран, якія ўдзельнічалі ў Хоцімскай бітве, тады ён быў сярод "літвы" ў почце вялікага князя Казіміра падчас бітвы⁵³. У летапісным апавяданні аб бітве пад Хоцімам 1454 г. вялікі князь Казімір называў "мои верные слуги литва" паноў Алехну Судымонтавіча, Багдана Андрушкавіча, Яна Кучука, Станька Касцевіча і Івана Іллініча⁵⁴.

У 1463 г. з пасольствам ездзіў да палякаў⁵⁵. У 1467 г. пан Ян Кучук ездзіў да ардынскага цара Нур-Даўлета дзеля аднаўлення ўгоды з Літвою⁵⁶. У 1468 г. з пасольствам ездзіў да крымскіх татараў, у 1473 г. удзельнічаў у вызначэнні мяжы з Лівоніяй⁵⁷; у 1473 г. троцкі ваявода Радзівіл Остыкавіч, жамойцкі стараста Ян, браслаўскі стараста Багдан Саковіч і лідскі стараста Ян Кучук уклалі на ліфляндскай мяжы з дастойнікамі Ліфляндскага ордэна акт аб размежаванні "нашых літоўскіх" (nostram Lytphanorum) зямель з Ліфлянтамі; у акце былі згаданы межы, менаваныя "граніцы" (granicies), і ўзгорак, менаваны "капец"⁵⁸ (colliculum alias kopcz)⁵⁹. Ёсьць згадкі пра пасольства Яна Кучука ў Чэхію⁶⁰.

⁴⁰ Дайліда Алёхна. Пячаткі Вялікага княства Літоўскага: ад стварэння да Крэўскай уніі. Менск, 2019. С. 178.

⁴¹ Urzadnicy Wielkiego Ksietwego Litewskiego. Т. 1. S. 384.

⁴² Дайліда Алёхна. Пячаткі Вялікага княства Літоўскага. С. 206.

⁴³ Дайліда Алёхна. Пячаткі Вялікага княства Літоўскага. С. 190.

⁴⁴ Дайліда Алёхна. Пячаткі Вялікага княства Літоўскага. С. 137.

⁴⁵ Urzadnicy Wielkiego Ksietwego Litewskiego. Т. 1. S. 384.

⁴⁶ Пяtraўskas Rымvidas. Літоўская знаць у канцы XIV-XV ст.: Склад - структура - улада. С. 318.

⁴⁷ Urzadnicy Wielkiego Ksietwego Litewskiego. Т. 1. S. 385.

⁴⁸ Kirkienie G. Korzenie rodu Chodkiewiczow. // Bialoruskie Zeszyty Historyczne. 2002, №17. s. 55.

⁴⁹ Пяtraўskas Rымvidas. Літоўская знаць у канцы XIV-XV ст.: Склад - структура - улада. С. 312.

⁵⁰ Дайліда Алёхна. Пячаткі Вялікага княства Літоўскага. С. 113.

⁵¹ Urzadnicy Wielkiego Ksietwego Litewskiego. Т. 1. S. 385.

⁵² Пяtraўskas Rымvidas. Літоўская знаць у канцы XIV-XV ст.: Склад - структура - улада. С. 259-261.

⁵³ ВКЛ. Энцыклапедыя. Т. 2. Мінск. 2007. С. 174.

⁵⁴ ПСРЛ. Т. 32. С. 161.

⁵⁵ Пяtraўskas Rымvidas. Літоўская знаць у канцы XIV-XV ст.: Склад - структура - улада. С. 259-261.

⁵⁶ Kogczak L. Litewska rada wielokosciessa w XV wieku. Krakow, 1998. S. 87.

⁵⁷ Пяtraўskas Rымvidas. Літоўская знаць у канцы XIV-XV ст.: Склад - структура - улада. С. 259-261.

⁵⁸ Капец - межавы знак у выглядзе насыпу з стаўпом.

⁵⁹ Собрание государственных и частных актов, касающихся истории Литвы и соединенных с ней владений (от 1387 до 1710 года). ч. I. Вильно, 1858. №20.

⁶⁰ Пяtraўskas Rымvidas. Літоўская знаць у канцы XIV-XV ст.: Склад - структура - улада. С. 259-261.

Ян Кучук меў сына Юрый (каля 1435 - пасля 1482), які быў гаспадарскім маршалкам ў 1482 г., і сына Войчеха (каля 1440 - пач. 1506). Войчех у 1492-1505 гг. таксама займаў пасаду гаспадарскага маршалка⁶¹.

11. Гаспадарскі маршалак **Пятрашка Пашкавіч (Струміла, Цеханоўскі, Кішкі)** быў лідскім старастам у 10.04.1483 - 23.10.1483 гг.⁶²

Кішкі (Кішкі - Цеханоўскія), магнацкі род герба "Дуброва" ў ВКЛ. Заснавальнік роду Пашка (Павел) Струміла ў пачастку XV ст. быў адным са шматлікіх уладальнікаў Дмошына ў Вышаградскай зямлі (Польшча). Яго сын Юшка (Ежы) Струміла (?- 1485) займаў пасаду пасцельнічага пры двары Вітаўта ў апошняй гады яго праўлення. Ён атрымаў ад вялікага князя для бацькі г. Цеханавец, а для сябе Бранск на Падляшшы. Пасля смерці Вітаўта вярнуўся ў Польшчу. Кар'ера Юшкі Струмілы прывабіла ў ВКЛ яго братоў Мацея (Мацька) і Пятра (Пятрашка), якія атрымалі ў спадчыну Цеханавец. У Метрыцы ВКЛ захаваўся недатаваны запіс пра падараванне братам паводле распараджэння ваяводы віленскага Доўгірда (1434-1443 гг.) "шesć chłopów Borysowiczy" ў Медніцкай воласці, якія раней належалі Юшку Струмілу. Мацька стаў родапачынальнікам Цеханавецкіх. Яго брат Пётр Пашкавіч (Пятрашка Страміла, Цеханоўскі-Страміла, Страмілка) у 1463 і 1469 гг. стараста драгічынскі, у 1477 г. кухмістр каралевы Альжбеты, у 1483 г. лідскі намеснік і маршалак гаспадарскі⁶³.

Пётр Пашкавіч упершыню згадваецца каля 1440/1443 г. Быў двойчы жанат, паходжанне першай жонкі не высветлена, з ёй меў сына Станіслава і дачку Ганну, якая выйшла замуж за князя Яна Свірскага, а пазней за Каспара Германовіча. Другой жонкай Пятра Пашкавіча была дачка Яна Неміровіча Кацярына. З ёй ён меў сына Мікалая і дачок Ядвігу, Барбару і Петранелю (яна выйшла замуж за Міхала Глінскага). Як драгічынскі стараста ўдзельнічаў у вызначенні літоўска-мазавецкай мяжы. У 1484 г. кіраваў літоўскай дэлегацыяй на перамовах пра межы з Ордэнам. Быў фундатарам касцёла ў падляшскай Чырвонцы⁶⁴.

Паводле легенды, менавіта Пётр Пашкавіч увёў ва ўжытак у Польшчы і ВКЛ каўбасы, якія называлі словам "кішка". Каўбасы прыйшліся каралеве Альжбете і ўсім іншым вельмі да густу, за што Пётр Пашкавіч і атрымаў мянушку "Кішка", якая перайшла на род у

выглядзе прозвіща.

23 кастрычніка 1483 г. вялікі князь Казімір піша ліст "маршальку нашому, намеснінику Лідскому, пану Петрашку Паškavoviciu" аб наданні на Лідчыне зямлі памерлага гаспадарчага сакольніка Грыдзі новаму гаспадарчаму сакольніку Заньку, які жаніўся з дачкой Грыдзя⁶⁵.

Памёр пасля 1483 г. пад час выканання дыпламатычнай місіі ў Крым⁶⁶. "До тебя послали нашого посла великого, пана нашага раднога, пана Петра Паškavovicia, маршалка нашого, котрый ... къ намъ не вернулься отъ тебе, тамъ и въсмерть въ твоей земли...", - пісаў вялікі князь Казімір Крымскому хану Менглі-Гірэю⁶⁷.

12. **Станілаў Глебавіч**, біржанскаі намеснік. Лідскі намеснік з 27.03.1486. Жонка - Соф'я з Корчава⁶⁸. "Перштынъскому 2 рубли грошей з вины въ Лиде, у Станислава Глебовича"⁶⁹.

Глябовічы - шляхецкі род герба "Ляліва", некаторыя даследчыкі выводзяць род ад нашчадкаў Гедзіміна або Манівіда, які пры Нарымунце быў літоўскім маршалкам. Але хутчэй за ўсё, Глябовічы паходзяць ад баяр Смаленскай або Полацкай зямлі. Станілаў Глебавіч (?-1513), сын Глеба. У 1492-95 гг. - мерацкі намеснік, маршалак гаспадарскі ў 1492-1511 гг. Віцебскі намеснік у 1495-1501 гг., браслаўскі з 1501 г., полацкі з 1502 г., полацкі ваявода з 1505 г., разам з братамі ўваходзіў у велікакняскую раду. Вызначыўся на дыпламатычнай службе - удзельнічаў у пасольствах да вялікага маскоўскага князя ў 1492, 1499, 1503, 1504 і 1511 гг.⁷⁰

13. **Станілаў Пяtronovič (Петрашковіч) Кішка**, гаспадарскі падстолі. Лідскі намеснік у 17.03.1488 - 24.07.1499 гг.⁷¹ У Метрыцы ВКЛ, запіс 1488 г.: "Пану Станиславу, подъстолему, 20 копъ съ корчомъ него жъ въ Лиде, в 10 копъ з мыта Ковенъскаго"⁷².

З лютага 1500 г. Станілаў Пяtronovič - смаленскі намеснік. Яго першая жонка - Ганна Янавічоўна Кучукоўна, другая - Ганна Пяtronovič Mантыгердавічоўна, троцкая ваевадзянка)⁷³.

23 жніўня 1493 г. вялікі князь ВКЛ Аляксандар пацвярджае гаспадарчаму маршалку і лідскому намесніку пану Станілаву Петрашковічу два маёнткі:

1. Гарохава ў Драгічынскім павеце, які раней

⁶¹ ВКЛ. Энцыклапедыя. Т. 2. С. 174.

⁶² Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1. S. 385.

⁶³ Думін Станілаў. Кішки // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 2. Мінск, 2007. С. 101.

⁶⁴ Пяtraškoas Rymvidas. Літоўская знаць у канцы XIV-XV ст.: Склад - структура - улада. С. 300-301.

⁶⁵ РИБ. Т. 27. С. 397.

⁶⁶ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1. S. 385.

⁶⁷ РИБ. Т. 27. С. 450.

⁶⁸ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1. S. 385.

⁶⁹ РИБ. Т. 27. С. 209.

⁷⁰ Заяц Юры. Глябовічы // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 1. Мінск, 2005. С. 540.

⁷¹ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1. S. 385.

⁷² РИБ. Т. 27. С. 248.

⁷³ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1. S. 385.

Станіслаў Пятровіч Кішка

належаў яго бацьку Петрашку Страміле;

2. Ольжава, "указаль перадъ нами листъ Григория Симоновича, ижъ купил у него именье его отчизное ... на имя Ольжово, вечно со всимъ съ тымъ, что къ тому именью прислушаетъ"⁷⁴.

Прымай удзел у бітве пры Вядрошы. Войцех Віюк-Каяловіч у сваім "Кампендыўме" сцвярджаў, што Станіслаў Кішка ў гэтай бітве трапіў у палон, але хутка вызваліўся. Але відавочна, што Станіслаў Кішка ў палоне не быў, бо ўжо 8 жніўня 1500 г. знаходзіўся са смальнянамі ў Абольцах у стане вялікага князя ВКЛ Аляксандра і потым заставаўся смаленскім намеснікам да 1503 г.⁷⁵

Станіслаў Пятровіч (Петрашковіч) Кішка - пачынальнік лініі роду Кішкаў⁷⁶.

14. Гаспадарскі маршалак **Юрый Іванавіч Іллініч** лідскім намеснікам быў з 28.03.1500 да 28.03.1503 г.⁷⁷

Юрый Іванавіч Іллініч (? - 1526) - дзяржаўны дзеяч Вялікага Княства Літоўскага. Сын Івашкі, смаленскага намесніка і Ганны Даўгірдаўны, брат Мікалая.

Праз шлюб з дачкой вельмі ўплывовай асобы Яна Забярэзінскага Ядвігай атрымаў частку яе мацярынскай спадчыны: колішня маёнткі Мікалая Насуты - Шарашова ў Берасцейскім павеце, Белую на Падляшшы і іншыя маёнткі. Меў чатырох сыноў, якія пасля смерці

Фрагмент карціны беларускага мастака Ігара Гордзіёна «Юры Іванавіч Іллініч на паляванні»

Юрыя Іванавіча падзялілі яго маёмасць.

Вялікі князь літоўскі Аляксандр у 1502 г. адабраў у яго Лідскасе намесніцтва і аддаў родзічу свайго фаварыта Міхаіла Глінскага Андрэю Дрожджу, што стала прычынай канфлікту паміж Глінскім і раднымі панамі⁷⁸.

Юзаф Вольф пісаў, што ўжо ў траўні 1503 г. справа паміж Забярэзінскім і Міхалам Глінскім, які практична кіраваў у той час дзяржавай, паўстала перад вялікім князем Аляксандрам. Князь Міхал Глінскі скардзіўся на Забярэзінскага, што той падкупіў забойцаў, каб пазбавіць яго жыцця, і нават меў сведку. Аднак ваявода вельмі энергічна адмовіўся ад гэтага, і кароль наклаў на іх заклад у суме дзесяць тысяч залатых і загадаў ім вечна жыць у згодзе. У хуткім часе пасля гэтага кароль пад упłyvам Глінскага адабраў Лідскасе намесніцтва ў зяця Забярэзінскага Іллініча і ў 1504 г. перадаў яго сваяку Глінскіх, пану Андрэю Аляксандравічу Дрожджу. За няслушна пакрыўдженага Іллініча заступілася ўся Літоўская рада на чале з Забярэзінскім, і не дапусціла Дрожджу да Ліды. Абраханы гэтым кароль, прыбыўшы ў студзені 1505 г. на сойм у Берасце, задумай вынішчыць паноў сваёй рады, і толькі каронны канцлер Ласкі здолеў адгаварыць каралю ад сваёй задумы. Аднак Дрожджы кароль пацвердзіў Лідскасе намесніцтва, а ў Забя-

⁷⁴ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 385.

⁷⁵ Рыбонак С. Бітва на Вядрошы 1500 г.: рэальная і міфічныя удзельнікі // Ваенныя троумфы Вялікага Княства Літоўскага: зб. навук. арт. Mip, 2018. С. 10., 12., 17.

⁷⁶ Пя traўskas Rымвідас. Літоўская знаць у канцы XIV-XV ст.: Склад - структура - улада. С. 301.

⁷⁷ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 385.

⁷⁸ Насевіч Вячаслав. Іллінічы // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 1. Мінск, 2005. С. 666.

рэзінскага адабраў Троцкае ваяводства і аддаў Мікалаю Мікалаевічу Радзілавічу, падчашаму. Бельскае ста- роства ўзяў князь Міхал Глінскі, ступіўшы на гэтую пасаду з Морацкага намесніцтва⁷⁹.

Пасля паразы рокашу Міхала Глінскага, з 1507 г. зноў займае пасаду лідскага намесніка. Ковенскі намеснік з 1514 г., з 1519 г. берасцейскі намеснік і адначасова дворны маршалак.

Калі 1510 г. пабудаваў Мірскі замак⁸⁰.

15. Андрэй Аляксандравіч Дрожчыч (Дрожджа), віленскі канюшы, намеснік беліцкі і зблянскі. Лідскі намеснік у 1504 - 28.04.1507 гг. У 1507 г. пазбаўлены пасады, а ў 1508 г. збег у Москву⁸¹.

Сtryечны брат Міхала Глінскага па жаночай лініі - сын Федкі Глінскай⁸².

Юзаф Вольф паведамляў, што бацька будучага лідскага намесніка Аляксандэр Дрожджа пры каралі Казіміры быў камянецкім намеснікам з гарадзенскім старастам Станькам Судрываевічам (1470-1475). У 1491 г. ужо не жыў, калі ягоная ўдава і сыны, а менавіта Андрэй Аляксандравіч Дрожджа з маці пані Федкай і братам Пятрашкам, прадаюць данікаў у Ячынцы і Бакштах каралеўскаму пісару Федку Рыгоравічу. Незадоўга да гэтага, у 1489 г., Андрэй Дрожджа атрымаў 6 коп з карчомных падаткаў і столькі ж з Менскіх мытаў. Пасля ўзыходжання на сталец вялікага князя Аляксандра Андрэя Дрожджа быў ягоным паслом у Арду. Гэты ж Андрэй Дрожджа ў 1496 г. атрымаў пацверджанне на вечнае карыстстанне маёнткамі Слабодка, Шарэпаў, сяло Заруддзе і Новую Слабодку ў Чарнігаўскім павеце. Пад канец XV ст. стаў віленскім канюшым. Віленскі канюшы пан Андрэй Аляксандравіч Дрожджа атрымаў у 1500 г. прывілеі на двор Ваўкавыскі ў Поразаве, які назвалі Рымавідаўскі, з землем. Быў віленскім канюшым, у 1503 г. - беліцкім і ізбланскім намеснікам, а ў 1504 г. - толькі ізбланскім намеснікам. Прызначэнне яго лідскім намеснікам у tym жа годзе выклікала нездавальненне. На пачатку 1505 г., пасля смерці кіеўскага ваяводы князя Дзімітра Пуцяціча, нядоўга быў кіеўскім намеснікам; у гэты час вялікі князь у сваім пасланні да хана Мянглі-Гірэя, скардзіца на тое, што людзі хана, прыйшоўшы пад замак Кіеў, забралі статкі намесніка ягонага пана Андрэя Аляксандравіча, які зараз у Кіеве знаходзіцца на месцы ваяводы. У 1505 г. Андрэй Аляксандравіч Дрожджа сведчыць, што ягоная бабка княгіня Барысава была перад гэтым жонкай князя Івана Карыбутавіча, сястра якога была за князем Фёдарам Варатынскім, а іхня дачка за князем Іванам Яраславічам. У красавіку 1507 г. лідскі намеснік Андрэй Аляксандравіч атрымлівае пацверджанне на Трасцянец, які быў нададзены яму

вялікім князем Аляксандрам. Прыняў чынны ўздел у бунце князя Міхала Глінскага і быў пазбаўлены сваіх пасадаў, а ў 1508 г. Андрэй Аляксандравіч Дрожджа з братам Пятром збеглі ў Москву. У tym жа годзе, пасля здраднікаў Андрэя і Пятра Дрожджаў, вялікі князь надае маёнтак Катомы ў Менскім павеце Андрэю і Міхалу Эпімахавічам⁸³.

16. Гаспадарскі маршалак Юрый Іванавіч Іллініч другі раз займаў пасаду лідскага намесніка са снежня 1507 г. да сваёй смерці 24.11.1526 г.⁸⁴

17. Юрый Мікалаевіч Радзівіл "Геркулес", віленскі кашталян, надворны маршалак, гарадзенскі стараста, беліцкі дзяржаўца. Лідскі намеснік з 1528 г. да сваёй смерці, якая адбылася пасля 17.04.1541 г.⁸⁵

Юрый Мікалаевіч Радзівіл "Геркулес"

⁷⁹ Вольф Юзаф. Князі на абшарах Вялікага Княства Літоўскага ад канца XIV ст. // Спадчына. 1993. №2. С. 105.

⁸⁰ Насевіч Вячаслаў. Іллінічы // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 1. Мінск, 2005. С. 666.

⁸¹ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1. S. 385.

⁸² Насевіч Вячаслаў. Глінскія // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 1. Мінск, 2005. С. 536.

⁸³ Вольф Юзаф. Князі на абшарах Вялікага Княства Літоўскага ад канца XIV ст. // Спадчына. 1993. №2. С. 102-103.

⁸⁴ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1. S. 385.

⁸⁵ Там жа. С. 386.

Дзяржаўны і вайсковы дзеяч Вялікага Княства Літоўскага. Заснавальнік біржанска-дубінкаўскай (таксама вядомай як пратэстанцкай) лініі роду Радзівілаў. Здабыў шырокую вядомасць дзякуючы сваім вайсковым дасягненням - атрымаў перамогу ў 30 бітвах - і мастацтву палітыкі⁸⁶. Быў адным з найбагацейшых магнатаў Вялікага Княства.

Радзівілы належалі да літоўскіх "панятаў", гэта значыць да магнатаў недынастычнага паходжання, якія яшчэ ў XIV ст. займалі ніжэйшае месца на сацыяльной лесвіцы, чым "княжаты", што вялікія радаводы ад нашчадкаў Гедыміна ці Рурыка. Аднак у XV ст. яны зраўняліся са старадаўнімі родамі ў прэстыжы і заможнасці, а ў наступным стагоддзі мелі над імі выразную перавагу. Бацька Юрыя, Мікалай, быў ужо адным з найзначных ураднікаў Вялікага Княства, займаў па чарзе пасады смаленскага намесніка, кашталяна троцкага, ваяводы віленскага і канцлера вялікага літоўскага. Ягоны старэйшы брат, таксама Мікалай, атрымаў у 1518 г. ад імператара Максіміяна Габсбурга тытул князя Святой Рымскай імперыі на Ганёнзах ды Мядзелах. Аднак гэтая галіна роду згасла ў 1542 г. Сястра Юрыя, Ганна, узяла шлюб з Конрадам III Рудым (Пястам) і была апошній удельнай мазавецкай княгініяй. Па сконе мужа Ганна спрабавала дамагчыся рэгенцкіх правоў ад імя сваіх малых дзяцей. Сваімі паводзінамі яна набыла славу жанчыны распушнай. Гэта і сталася галоўнай прычынай бунту шляхты, якая адсунула ад улады Ганну і ейнага фаварыта Андрэя Жалінскага. Аднак княгіня не была адназначна пераможана шляхтай, бо прымас Польшчы Ласкі схіляў Жыгімонта Старога падчас ягонага ўдаўства ажаніцца з Ганнай.

У Юрыя было трое дзяцей: сын Мікалай, прозваны пазней Рудым, і дзве дачкі - старэйшая Ганна ды малодшая Барбара. Апошняя прыйшла на свет паміж 1520 і 1523 гг. Дакладна вядома, што дзень нараджэння легендарнай Барбары Радзівіл - 6 снежня. Яе бацька быў вельмі набожны, чаго, аднак, не скажаш пра дзяцей ды пляменнікаў. Барбара праз усю маладосць прысвячала рэлігійнай практицы няшмат часу і ўвагі, а браты - родны Руды і стрыечны Мікалай Чорны - хутка пачалі цікавіцца пратэстанцкімі навінамі і з часам сталіся руплівымі прыхільнікамі кальвінізму.

Юрый Мікалаевіч Радзівіл быў малодшы сярод некалькіх сыноў вялікага канцлера. Падобна бацьку, ён займаў найвышэйшыя пасады. Вядома, што па колькасці падуладных сялян Радзівілы ў 1528 г. саступалі ў ВКЛ толькі Кізгайлам - яны мелі 70 тысяч сялян⁸⁷. Юрый Радзівіл валодаў маёнткамі Свір, Міхалішкамі, Жупра-

намі, Барунамі, Геранёнамі ў Ашмянскім павеце, Індурай, Котрай, Таболай у Гарадзенскім, Жырмунамі, Даудавым, Сяльцом і Зблінамі ў Лідскім, Усельбамі і Ліпскам у Наваградскім, Вязынню, Налібакамі і Каменем Харэцкім у Менскім паветах, вялікай колькасцю маёнткаў на тэрыторыі сучаснай Летувы.

Юрый Мікалаевіч Радзівіл з'яўляецца вельмі вядомай асобай ў беларускай гісторыі⁸⁸.

18. Станіслаў Якубавіч Скоп, герба Трабы, гаспадарскі сакратар, меднікі і беліцкі дзяржаўца. Лідскім намеснікам быў з 21.10.1542 па 24.07.1547 гг.⁸⁹

Недзе ў 1522-1523 гг. быў прызначаны лацінскім пісарам вялікага князя ВКЛ.

Гісторыкі заўважаюць, што магчыма наданне пісарам некаторых дадатковых пасад - дзяржаў-намесніцтваў, гарадніцтваў, ключніцтваў - у некаторых выпадках мела харектар вылучэння спецыяльных крыніц даходаў, якія шлі, ў тым ліку, і на ўтрыманне і забеспячэнне пісарскай пасады. Гэта "кармленне" - адзін са сродкаў забеспячэння пісараў за службу. Так, яшчэ ў 1523 г. Станіслаў Якубавіч Скоп атрымаў Скерстамонскую воласць.

Выпуск лацінамоўных дакументаў С. Я. Скоп закончыў ў 1527 г. У 1529 г. ён атрымаў права там жа збіраць куніцы і стаў называцца сакратаром кунічным ці сакратаром лацінскім кунічным зямлі Жамойцкай. З гэтага часу і прыкладна да 1550 г. больш С. Я. Скоп не рыхтаваў дакументаў, г. зн. не быў вядучым пісарам. Тройчы, прыкладна ў жніўні 1526 - жніўні 1527 гг., верасні 1527 г., жніўні 1528 г., Станіслаў Якубавіч Скоп пасылаўся для правядзення перапісаў у Жамойцкую зямлю⁹⁰ і прымаў удзел у складанні перапісу войска ВКЛ 1528 г. У жніўні 1527 г. у Жамойцкую зямлю разам з іншымі пісарамі пасылаўся і сакратар Станіслаў Якубавіч Скоп. Пісары павінны былі перапісаць путных, цяглых, кунічных людзей, пустаўшчыны, "платы і даходы", што паступалі на мясцовага старосту, цівunoў і іх ураднікаў, прычым не толькі з тых валасцей, якія вялікі князь узяў на сабе, але і тых, што былі дадзены ў распараджэнне старосты. А ў верасні 1527 г. гаспадарскія пасланцы разам са Скопам былі камандзіраваны ў Жамойць з мэтай засялення пустаўшчын, раздачи буд, устанаўлення прыставаў з ліку падданых; кантролю за завядзеннем цівунамі корчмаў, мястэчак і гандляў, увядзення і збору гаспадарскіх падаткаў, збору былых старосцінскіх падаткаў, разбору і вынясення прыгавораў па справах паміж цівунамі і іх слугамі, з аднаго боку, і падданымі - з другога, ажыццяўлення паступлення ў скарб "він" -

⁸⁶ Грышкевіч Анатоль. Радзівіл Юрый // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 2. С. 499.

⁸⁷ Рудзкі Э. Барбара Радзівілянка - другая жонка Жыгімonta Аўгуста // Спадчына. 1994. № 5. С. 74-75.

⁸⁸ Гл: Blaszczyk G. Radziwill Jerzy h. Trfby (ok. 1480-1541) // Polski Słownik Biograficzny. Wrocław - Warszawa - Krakow - Gdansk. 1987. T. XXX/2, S. 228.

⁸⁹ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 386.

⁹⁰ Груша Алесь. Службовы склад і структура канцылярыі Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV- першай паловы XVI ст. // METRICIANA: Даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага Т. I. Мінск, 2001. С. 11-45.

судовых штрафаў, што былі сабраны папярэднімі пасланцамі⁹¹.

19. Мікалай Радзівіл "Руды", падчашы і лоўчы ВКЛ, васілішкі дзяржаўца. На пачатку быў католікам, потым стаў кальвіністам. Лідскі намеснік з 24.07.1547 да 11.10.1579 гг.⁹²

Сын Юрый Мікалаевіча Радзівіла. Пасля смерці бацькі атрымаў вялікую спадчыну, у тым ліку Біржы, Жупраны, Дубінкі і дзесяткі іншых маёнткаў. За заслугі быў узнагароджаны гарадамі Барысавам, Лідай, Мазыром, Ашмянамі, Койданавам і іншымі тэрыторыямі. З 1574 г. - князь Святой Рымскай Імперыі на Біржах і Дубінках. Атрымаў хатнюю адукцыю, ведаў беларускую, польскую і лацінскую мовы.

У 1534-1537 гг. браў удзел у вайне з Маскоўскай дзяржавай, у тым ліку ў аблозе Стародуба ў 1535 г. У выніку шлюбу сваёй сястры Барбары з вялікім князем Жыгімонтам Аўгустам у 1547 г. значна павялічыў свой

Мікалай Радзівіл "Руды"

уплыў у дзяржаве У 1549 г. атрымаў правы вялікакняскага намесніка з рэзідэнцыяй у Вільні. Дзейнічаў разам са стрыечным братам Мікалаем "Чорным". З 1561 г. удзельнічаў у Інфлянцкай вайне, камандаваў войскам Вялікага Княства ў пераможнай бітве на рацэ Уле.

Быў праціўнікам Люблінскай уніі і прыхільнікам захавання самастойнасці ВКЛ у складзе саюзной дзяржавы Рэчы Паспалітай. Даводзіў каралю: "Якая ж гэта будзе унія Літвы з Польшчай, калі ад Літвы адарвалі шмат рэгіёнаў дэкрэтамі. Пасля гэтага можна сказаць, што Літвы больш не існуе, а разам з гэтым і нейкай уніі". У далейшым на Любленскі сойм не паехаў і не падпісаў акту ўніі.

У сярэдзіне 1576 г. перайшоў на бок Стэфана Баторыя. Каб забяспечыць падтрымку Мікалая Радзівіла, кароль зноў даў яму пасаду гетмана ВКЛ. У час полацкай кампаніі 1579 г. Мікалай Радзівіл Руды разам з сынамі выставіў у войска 1000 коннікаў і 100 пехацінцаў. Удзельнічаў у аблозе і ўзяцці Полацка. У кампаніі 1580 г. войска Радзівіла (6 000 наёмных жаўнераў, 3 000 магнацкіх вайскоўцаў і 20 000 шляхецкага апалчэння) узяло замкі Усвяты і Езярышча. У 1581 г. удзельнічаў у паходзе на Пскоў.

Мікалай Радзівіл Руды вызначаў кальвінізм і пасля смерці Мікалая Радзівіла Чорнага ў 1565 г. узна-чаліў пратэстантаў у ВКЛ. У Біржах ён стварыў цэнтр Рэфармацыі ў Літве і адкрыў там кальвіністскую школу.

Галоўныя маёнткі М. Радзівіла знаходзіліся ў Літве: Біржы, Дубінкі, Шырвінты, Ракацішкі, Салечнікі. Таксама меў Свір, Міхалішкі, Мядзел, Жупраны, Баруны ў Ашмянскім павеце, Індуру і Котру ў Гарадзенскім павеце, Жырмуны, Сялец, Збляны, Дакудава ў Лідскім павеце, Усельюб і Ліпск у Новагародскім павеце, Койданава і Вязынь у Менскім пав. Трымаў шматлікія староствы і дзяржавы: Барысаў, Ліда, Мерач, Мазыр, Ашмяны, Васілішкі і іншыя.

Мікалай Руды ў шлюбе з Кацярынай Івінскай меў дачку і сыноў Мікалая і Крыштафа. Памёр у Вільні ў 1584 г., а пазней быў пахаваны ў Дубінках у кальвіністскіх зборах⁹³.

20. Ян Станіслававіч Абрамовіч, кальвініст. Віленскі намеснік і войскі. Лідскі стараста з 11.10.1579 - да смерці 19.04.1602. Жонка - Дарота Валавічоўна, наваградская кашталянка, праваслаўная⁹⁴.

З роду Абрамовічаў герба "Ястребец". Выхоўваўся пры двары князя Мікалая Радзівіла Рудога і ўсё жыццё быў звязаны з біржанскай галіной роду Радзівілаў. Побач з Радзівіламі быў адным з лідараў кальвінізму ў Вялікай Княстве Літоўскім⁹⁵.

⁹¹ Перапіс войска Вялікага Княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кн. 523. Кн. Публічных спраў 1. Мінск, 2003. С. 33.

⁹² Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 386.

⁹³ Шышигіна-Патоцкая К. Я. Нясвіж і Радзівілы. Мінск, 2007.; Грыцкевіч Анатоль. Радзівіл Мікалай // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 2. С. 493.

⁹⁴ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 386.

⁹⁵ Пазднякоў В. Абрамовічы // Энцыклапедыя ВКЛ. Мінск, 2005. Т. 1. С. 197.

У часы караля Жыгімента Аўгуста на Літве атрымалі саме шырокое распаўсюджанне кальвінізму і лютаранства. Агульны рух да перамены рэлігіі крануў г. Ліду і яго наваколлі. Вучэнне Кальвіна ў гэтай мясцовасці карысталася падтрымкай кн. Радзівілаў, Абрамовічаў і інш., якія былі лідскімі старастамі. У Лідзе, Мацкішках, Даудаве, Сяльцы, Беліцы, Ляцку і іншых месцах былі збудаваныя зборы кальвіністаў, а Лідскі касцёл па недахопу вернікаў быў нават зачынены і некаторы час знаходзіўся ў непасрэдным кіраванні віленскай капітулы. Распаўсюджванне кальвінізму і лютаранства скончылася са з'яўленнем у гэтай мясцовасці езуітаў, якія на працягу XVI-XVIII стст. заснавалі некалькі місій у межах цяперашняга Лідскага павета, а менавіта ў Тракелях, Дворышчы, Ваверцы, Дылеве, Семякоўшчыне і іншых⁹⁶.

Ян Станіслававіч Абрамовіч захоўваў адданасць Радзівілам і, як сведчаць лісты, займаўся іх прыватнымі справамі. Браў актыўны ўдзел у палітычным і рэлігійным жыцці ВКЛ, будучы разам з біржанскамі Радзівіламі ў антыпольскім крыле. Гэта выразна выявілася пры абароне правоў ВКЛ, калі ішла справа аб наданні віленскай кафедры, а таксама калі ў 1585 г. Ян Абрамовіч на соймах выступаў за перадачу Інфлянтаў ВКЛ. Удзельнічаў у Торуньскім сінодзе калівіністаў (1595 г.), у перамовах з тымі, хто не прыняў Берасцейскую унію ў Вільні (1599 г.), у дыспуце кальвіністаў з езуітамі (1599 г.). Праз жонку Ганну Дароту з Валовічаў быў цесна звязаны з праваслаўнымі коламі ВКЛ, утым ліку з Канстанцінам Астрожскім. Ганна Дарота была апякункай Віленскага брацтва. Ян Абрамовіч быў апекуном кальвінскага палеміста Андрэя Волана. У сваім маёнтку ў Варнянах заклаў збор, шпіталь, школу, якія праіснавалі да сярэдзіны XVII ст. На смерць Яна Абрамовіча кальвіністы адзваліся друкаванай "Прамовай на жалобную смерць і пахаванне вялікага патрона Божага Збору і мудрага Сенатара".

Напісаў "Думкі ліцвіна, пра танную куплю і дарагі продаж збожжа" (1595 г.), на яго заказ Ян Радван напісаў паэму "Радзівіліяд" (1592 г.). Сваім коштам выдаў шэраг кніг, напрыклад "Катэхізіс" Станіслава Судроўскага, віленскага міністра, з 300 рэлігійнымі песнямі (1598 г.).

Меў сына Мікалая, генерала артылерыі і троцкага ваяводу⁹⁷.

Ян Абрамовіч валодаў нерухомасцю ў Вільні. У 1596 г. лідскі і венданскі стараста і смаленскі ваявода Ян

Абрамовіч, за даўгі у 2000 коп літоўскіх грошаў, узяў у заставу дом Самуэля Рупертаўчы Фінка, так званую Рупертаўскую камяніцу, якая межавала з Канстанцінаўскім домам (нейкі час ім валодаў лідскі маршалак Тэафіл Дунін-Раецкі, пра што гл. ніжэй), бо "ляжала на вуліцы Замкавай, а аднаго боку каля камяніцы Ягамосці пана ваяводы кіеўскага князя Канстанціна Астрожскага, а з другога - каля камяніцы пана Крыштафа Зеліхахера, залатара, віленскага месціча"⁹⁸. Згодна з ўмовай, пасля таго, як Фінк праз здачу сваёй маёмацці выплаціць свой доўг лідскаму старасце, каб той уступіў Фінку камяніцу, ён павінен быў за 24 тыдні папярэдзіць пра гэта Абрамовіча⁹⁹.

У 1598 г. "панъ Янъ Абрамовичъ на Ворнянахъ, воевода Смоленский, презыдентъ в земли Ифляинской Дерпъский, староста Лидский, Венъденский" за 2000 коп літоўскіх грошаў здаў у заставу Рупертаўскі дом віленскаму купцу Вінгальду Карнелівушу¹⁰⁰. А ў 1599 г. Самуэль Фінк прадаў свой Рупертаўскі дом купцу Вінгальду за 6000 коп літоўскіх грошаў. Продаж быў аформлены ў лідскім гродскім судзе¹⁰¹. Верагодна, з сумы, якую Фінк атрымаў ад купцы, ён выплатіў Абрамовічу свой доўг.

Іншы вядомы лідар пратэстантаў, лідскі маршалак Тэафіл Дунін-Раецкі, пра якога я пісаў раней¹⁰², таксама меў нерухомасць на Замкавай вуліцы. Каб больш не вяртацца да гэтай тэмы, падам інфармацыю пра нерухомасць Дуніна-Раецкага ў гэтым артыкуле.

Невядома кім і калі была заснавана Пакроўская царква ў Вільні, але ў першай палове XVI ст. яна ўжо лічылася старадаўніяй. Як сведчаць дакументы, у 1610 г. Пакроўская царква знаходзілася ў добрым стане¹⁰³. У 1610 г., з дазволу духоўных уладаў, віленскі месціч Ліпніцкі на царкоўнай зямлі будзе дом. З дакумента даведваемся, што тут раней ужо існаваў цэх краўцоў, які згарэў падчас вялікага пажару 1610 г.¹⁰⁴ У 1619 г. Пакроўская царква стаіць ўжо запусцелая і з дакументаў бачна, што яна мяжуе з кальвінісцкім зборам - мураваная сцяна царквы даходзіць да варот збора, а цвінтар царквы распасціраецца да дома Раецкіх¹⁰⁵.

Падчас судовага працэсу 1640 г. стала вядомы, што кальвіністы, абаўпіраючыся на магутны ўплыў Радзівілаў, на пачатку пабудавалі свой велічэзны мураваны збор на зямлі Пакроўской царквы, а потым пабудавалі вежу (або званіцу) свайго збору. На царкоўным цвінтары і магілках яны ўладкавалі зборавы пляц і цалкам знеслі памяшканне святароў, пабудаваўшы на

⁹⁶ Шымялевіч Міхал. Збор твораў. С. 28.

⁹⁷ Пазднякоў Валеры. Абрамовічы // Энцыклапедыя ВКЛ. Мінск, 2005. Т. 1. С. 197-198.

⁹⁸ АВАК. Т. ХХ. Вільна, 1893. С. 119.

⁹⁹ Там жа.

¹⁰⁰ Там жа. С. 128.

¹⁰¹ Там жа. С. 156-157.

¹⁰² Гл: Лайрэш Леанід. Маршалкі Лідскага павета // Лідскі Летапісец. 2020. № 2(90). С. 13-19.

¹⁰³ АВАК. Вільна, 1893. Т. ХХ. С. L.

¹⁰⁴ Там жа. С. 227.

¹⁰⁵ АВАК. т. ХХ. Вільна, 1893. С. 328, 450 521.

¹⁰⁶ Там жа. С. LI.

эты месцы школу і шпіталь¹⁰⁶. У другой палове XVII ст. кальвіністы цалкам разабралі царкву і цэглу з яе выкарыстоўвалі для сваіх мэт. З судовай заявы мітрапаліта Гаўрыла Календы бачна, што з гэтай цэглы пабудаваны шпіталь для кальвіністаў, вучэльня і некаторыя прыватныя дамы, у тым ліку і дом лідскага мар-шалка Дуніна-Раецкага на Замкавай вуліцы (гэта вуліца ў той час лічылася лепшай у Вільні). Кіраўнік кальвіністаў Дунін-Раецкі пры гэтым загадаў ачысціць усе зборовыя скляпенні і склады і бруд са смеццем са скляпенняў вывезіць на пляц Пакроўскай царквы. Ён хацеў засыпаць жылыя памяшканні, якія стаялі на царкоўнай зямлі і ўвесь час выказваў пагарду да грэка-каталіцкага мітрапаліта Календы¹⁰⁷. Старажытная Пакроўская царква пасля гэтага больш не адрадзілася.

Цэглу з Пакроўскай царквы, агароджы і царкоўных будынкаў Дунін-Раецкі выкарыстоўваў і для рамонту так званага Канстанцінаўскага дома на Замкавай вуліцы Вільні, які ён купіў каля 1668 г. за 6000 зл.¹⁰⁸ Канстанцінаўскі дом (Канстанцінаўскі палац) на пачатку належал Канстанціну Астрожскаму. Палац меў вялікі сад і гарод, каля яго былі вольныя, незабудаваныя гарадскія пляцы. Палац здаваўся ў доўгатэрміновую арэнду, і нават здараліся выпадкі, калі арандатары прадавалі гэты будынак, як быццам сваю маёmacь. Пасля гэтага законнасць вярталася праз судовыя працэсы¹⁰⁹. У 1598 г. Канстанцінаўскі палац успадковаў Крыштаф Радзівіл які ў 1609 г. перапісаў яго кальвіністкаму збору. Дунін-Раецкі купіў Канстанцінаўскі дом ў сваіх жа кальвіністаў, каб праз 10 гадоў прадаць яго за 12 000 золотых інфлянцкаму і дынабургскому старасту Андрэю Плятару. Праз 5 гадоў Плятары прадалі палац езуітам, і ў XVIII ст. тут жыў правінцыял езуіцкага ордэна¹¹⁰. Вось, што мне вядома пра маёmacь лідскіх Дуніных-Раецкіх у Вільні.

21. Аляксандр Яраслававіч Галаўчынскі Рапалоўскі на Княжыцах, герба Лебедзь. Лідскі стараста з 07.05.1602 г. у 06.05.1613 г. яшчэ займае гэту пасаду. Першая жонка Альжбета (Гальшка) з Валовічаў, слонімская старасцянка, у першым шлюбзе - жонка Адама Роска, ашмянская падкамаранка, памерла пасля 1621 г.¹¹¹

Галоўчынскія ці Галаўчынскія - княжацкі род герба "Лебедзь". Паходзілі ад князя Мацвея Мікініча,

які прыехаў у ВКЛ з дваром Алены Іванаўны, дачкі вялікага князя маскоўскага Івана III, жонкі вялікага князя літоўскага Аляксандра. Нашчадкі Мацвея ў ВКЛ першапачаткова зваліся Мікінічамі, але з 2-й паловы XVI ст. - Галаўчынскімі (ад назвы маёнтка Галаўчын каля Друцка), з XVII ст. таксама карысталіся тытулам князёў Рапалоўскіх. Аднак генеалагічная сувязь Галаўчынскіх з князямі Рапалоўскімі (у Расіі) не прасочваецца¹¹². Згодна з Каспарам Нясецкім, князі Галаўчынскія пайшли з Северскай лініі Рурыкавічаў¹¹³.

Генеалог Юзаф Вольф меркаваў, што Мацвей Мікініч мог прыбыць у ВКЛ у сувязі з няўдалай змовай 1499 г. князя С. I. Рапалоўскага на карысць княжыча Васіля Іванавіча¹¹⁴.

Аляксандр Яраславіч Галаўчынскі (каля 1570-12.5.1617) - сын Яраслава Яраславіча¹¹⁵ і Канстанцыі з Хадкевічаў (дачка Гераніма Хадкевіча). Яго бацька падтымліваў цесныя сувязі з пратэстантамі, што, верагодна, дапамагло яго сыну атрымаць пасаду лідскага старасты.

Аляксандр Галаўчынскі займаў пасаду жамойцкага кашталяна ў 1604-1614 г, ваяводы мсціслаўскага з 1614 г., старасты лідскага, дзяржавіцы вількійскага з 1616 г. Удзельнічаў у вайне Рэчы Паспалітай з Расіяй 1609-1618 гг., у мірных пераговорах з рас. пасламі ў 1615 г. Перайшоў у каталіцтва¹¹⁶.

28 красавіка 1617 г. Аляксандр Галаўчынскі разам з жонкай арандуе маёнтак Шацк у Менскім ваяводстве. 20 студзеня 1621 г. ужо ўдава князя Аляксандра Яраслававіча Галаўчынскага спыняе судовую справу ў Галоўным Трыбунале ВКЛ па спрэчных маёнтках Літва, Шацк, Балочы, Зацэш і вёскі Хідры¹¹⁷.

22. Крыштаф Стэфан Сапега. Займае пасаду лідскага старасты з 03.02.1613 г., 23.09.1621 г. ўсё яшчэ лідскі стараста¹¹⁸.

Крыштаф Стэфан Сапега (1590-1627). Літоўскі пісар, лідскі, мсціслаўскі і вількійскі стараста. Нарадзіўся ў 1590 г., быў сынам аршанскаў падкаморага Рыгора і Соф'і са Стравінскіх, малодшым братам Аляксандра Сапегі (Дажджбога), разам з братам знаходзіўся пад апекай вялікага літоўскага канцлера і гетмана Льва Сапегі.

¹⁰⁷ АВАК. т. XX. Вільна, 1893. С. 433-435.

¹⁰⁸ Там жа. С. 537.

¹⁰⁹ Там жа. С. 450-460

¹¹⁰ Там жа. С. CXXXVI.

¹¹¹ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1. С. 386.

¹¹² Пазднякоў Валеры. Галоўчынскія, Галаўчынскія // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 1. С. 489.

¹¹³ Herbarz polski Kaspra Niesieckiego. W Lipsku [Leipzig]: nakładem i drukiem Breitkopfa Haertela. Т. VII. 1841. S. 364.

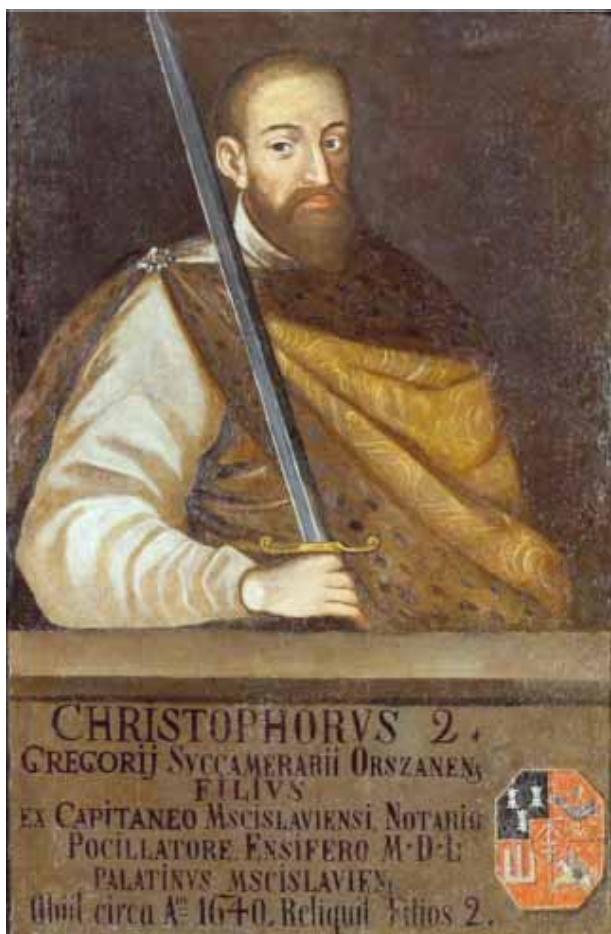
¹¹⁴ Wolff J. Kniaziowie litewscy. ruscy od kosca czternastego wieku. Warszawa, 1895. S. 116.: Вольф Юзаф. Князі на ашпарах Вялікага Княства Літоўскага ад канца XIV ст. // Спадчына. 1992. №4. 107-108.

¹¹⁵ Пазднякоў Валеры. Галоўчынскія, Галаўчынскія // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 1. С. 489.

¹¹⁶ Там жа.

¹¹⁷ Амелька Сяргей. Радавод лініі Крыштафа Казіміра Валовіча XVII-XVIII стст. (паводле дакументаў НГАБГ) // Валовічы ў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага XV-XVIII стст. / Цэнтр генеалагічных даследаванняў. Установа "Музей "Замкавы комплекс "Mip". Мінск, 2014. С. 188-213.

¹¹⁸ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1. С. 386.

Крыштаф Стэфан Сапега

Пасля пачатковай навукі ў Вільні браты ў студзені 1602 г. паступілі ў езуіцкі калегію у Браневе, адкуль выехалі ў жніўні таго ж года, баючыся эпідэміі. У канцы 1605 г. разам са стрыечным братам Янам Станіславам, Крыштаф Стэфан паехаў вучыцца за мяжу. У пачатку 1606 г. запісаўся ва ўніверсітэт у Вюрцбургу, дзе наведваў лекцыі да верасня 1607 г. Другім горадам яго пра-бывання быў Франкфурт-на-Майне, адкуль Крыштаф Стэфан 27 верасня пісаў, што разам з братам збіраецца ў Парыж, але не ведае, што іх там чакае, бо "многія палякі апавядваюць пра парыжскую цеснату і смурод". Вучыўся ў Парыжы разам з Янам Станіславам, пра зда-роўё якога часта прысылаў весткі яго маці. Разам вярнуліся дамоў, і Крыштаф Стэфан пачаў рыхтавацца на вайну з Москвой: 13 траўня 1609 г. з Krakava прасіў у цёткі грошай на куплю зброй. Маёнткамі яго па-ранейшаму займаўся канцлер Леў.

У пачатку жніўня 1611 г. дакладваў дзядзьку Льву з Барысава пра вынікі віцебскага сойміка. З падказкі дзядзькі з'явіўся ў Вільні, дзе як каралеўскі дваранін і пасол атрымаў каралеўскія інструкцыі на літоўскі з'езд, які меўся сабрацца 12 верасня. Крыштаф Стэфан павінен быў пераканаць шляхту ў неабходнасці сабраць падаткі на аплату войска і аднаўленне вернутых земляў. Пасля сканчэння з'езда атрымаў ад дзядзькі заданне перавезці парэшткі яго жонкі Альжбеты з Радзівілаў

(памерла 18 кастрычніка 1611 г.) з Варшавы ў Вільню. У лісце ад 7 лістапада Крыштаф Стэфан пісаў дзядзьку, што прыехаў у Сямяцічы на Падляшшы. Пасля ўрачыстага пахавання ў Вільні знаходзіўся ў Літве. Напэўна, пры падтымцы дзядзькі Льва ў кастрычніку 1613 г. на сойміку ў Оршу Крыштафа Стэфана абраўся паслом на надзвычайны сойм.

Жонка Крыштафа Стэфана - Ганна Галаўчынская, дачка Аляксандра (былога лідскага старасты, гл. вышэй) і Альжбеты з Валовічаў, мсціслаўскай ваевадзянкі, шлюб адбыўся ў 1612 г. (памерла ў 1643 г.). З жонкай Крыштаф Стэфан меў сына Мікалая Крыштафа які з 1638 г. быў польским літоўскім пісарам і дэпутатам Літоўскага Трыбунала ад Ашмянскага павета.

З падачы свайго цесца князя Аляксандра Галаўчынскага ў 1614 г. ён атрымлівае Лідскасе староства (дозвол караля ад 3 лютага 1613 г.). З 21 траўня па 5 чэрвеня 1615 г. удзельнічаў у віленскім з'ездзе як лідскі стараста і пасол; 15 сакавіка 1616 г. на сойміку ў Лідзе абараняў інтарэсы свайго брата Аляксандра Дажджбога. Паехаў на сойм, дзе быў абраны ў камісію па дэмаркацыі межаў паміж Braslauskim паветам і Kurlyandzki. Верагодна, 26 траўня 1617 г. удзельнічаў у пахаванні свайго цесца Аляксандра Галаўчынскага ў касцёле Святога Духа ў Вільні, паколькі неўзабаве сваю пахавальную прамову яму надпісаў дамініканец Войцех Lяўданскі. У ліпені Крыштаф Стэфан быў маршалкам Літоўскага Трыбунала ў Вільні (мабысь як дэпутат ад Ліды).

16 лютага 1621 г. ад імя дзядзькі канцлера Льва выступаў на пахаванні віленскага кашталяна Яна Радзівіла ў Вільні.

Пасля Яна Скуміна-Тышкевіча, які прыняў Мсціслаўскае ваяводства, 23 верасня 1621 г. Крыштафа Стэфана прызначылі вялікім літоўскім пісарам. Раней, 3 верасня, з падачы Мікалая Францкевіча-Радзімінскага ён атрымаў Мсціслаўскае староства, на якое даўно мерыйўся, кажучы, што ахвотна памяняў бы Лідскасе староства на Мсціслаўскае. Кароль, аднак, пакінуў яму абодва староствы.

У Крыштафа Стэфана былі прыязныя адносіны з літоўскім палявым гетманам Крыштафам Радзівілам, аб чым сведчыць карэспандэнцыя паміж імі. У 1621 г. ён бараніў Радзівіла, калі таго абвінавацілі ў страце Rигі. Добрым адносінам паміж імі не нашкодзілі нават сваркі Сапегаў з Радзівіламі за Kопыскую зямлю, у якіх удзельнічаў брат Крыштафа Стэфана Аляксандар Дажджбог. У 1623 г., напэўна, з Мсціслаўля Крыштаф Стэphan паехаў на сойм, дзе яго абраўся ў камісію па замірэнні са Швейцарыяй. Быў пасярэднікам у перамовах Радзівіла з Жыгімонтам III у справе затрымання на службе інфлянцкага войска, на што кароль не хацеў згаджацца, бо не меў фінансаў. Толькі праз месяц пасля прызывау Крыштоф Стэphan атрымаў дозвол на ўтриманне вайсковых адзінак.

Улетку таго ж года Крыштаф Стэphan разам з жонкай суправаджаў Жыгімента III у паездцы ў Гданьск. З дарогі пісаў Радзівілу пра дарожныя здарэнні і намеры караля. Пісаў і пра сваю хваробу, баяўся, што не зможа

ўдзельнічаць у перамовах са шведамі. З каралеўскіх Прусаў разам з Жыгімонтам III вярнуўся ў Варшаву. У 1626 г. быў паслом ад Мсціслаўскага ваяводства на сойм, на якім быў абраны дэпутатам у скарбовы tryбунал у Вільні.

Пасля бацькі атрымаў маёнтак Шышова ў Віцебскім ваяводстве, Радомль і Дубраўляны ў Мсціслаўскім. 30 верасня 1615 г. атрымаў прывілей на вёску Кавалі (Лідскі павет), якая нікому не належала пасля смерці Яна Мараачэўскага. 19 лютага 1625 г. кароль аддаў яму два паселішчы на Жмудзі (Гудстопіс і Пікталесніс), што засталіся без уладальніка пасля смерці Яна Мацкевіча.

У канцы жыцця Крыштафа Стэфана быў лідскім мсціслаўскім старастам, вільскім арандатарам (арэнду ў 1619 г. падаравала яму цешча Альжбета Галаўчынская), мейшагольскім арандатарам (з 1621 г.). Крыштаф Стэфан быў апекуном і дабрадзеем манастыроў у Мсціславе. Незадоўга да смерці праз сваякоў звярнуўся да караля з просьбай перапісаць на маладетняга сына Мсціслаўскае старства, але кароль адказаў, што малым "каралеўшчыну" не раздае. Пахварэўшы трох дні, ён там і памёр 9 красавіка 1627 г. Урачыстае пахаванне адбылося 19 траўня ў Вільні ў касцёле дамініканцаў. Пахавалі Крыштафа Стэфана ў маўзалеі князёў Галаўчынскіх пад капліцай св. Яна¹¹⁹.

23. Мікалай Францкевіч-Радзімінскі, мсціслаўскі стараста і васілішскі дзяржаўца. Лідскі стараста з 03.09.1621 па 24.06.1629 г. Жонка Мікалая Францкевіча-Радзімінскага - Дарота Янаўна Жылінская, у другім шлюбзе з 1632 г. за Андрэем Шуйскім¹²⁰.

Францкевічы-Радзімінскія, Радзімінскія, шляхецкі род герба "Бродзіц". Паходзілі з Мазовіі, дзе мелі проз-

вішча Радзімінскія, ад імя Францішка (Францка) Радзімінскага, падкаморыя полацкага ў XVI ст., утварылася прозвішча Францкевічы.

Мікалай Францкевіч-Радзімінскі (каля 1585 - каля 1630), сын полацкага падкаморыя Міхала і Ганны з Сапегаў, сястры канцлера Льва Сапегі. Харунжы надворны ВКЛ у 1611-1613 гг., маршалак Трыбунала ВКЛ у 1620 г.; стараста мсціслаўскі з 1613 г., васілішскі, радамльскі. Удзельнічаў у Інфлянцкай вайне 1558-1582 гг.¹²¹

Лепшы гісторык Лідчыны XX ст. Міхал Шымялевіч пісаў: "Асёлы ў XVII ст. на Лідчыне род Францкевічаў Радзімінскіх займаў тут разлеглыя зямельныя добры, карыстаўся асаблівай павагай сярод тутэйшага жыхарства і займаў найвышэйшыя павятовыя пасады. Аднак геральдысты і генеолагі захавалі пра той род і нешматлікія, і недакладныя звесткі"¹²².

У Вільні, паміж Пятніцкай царквой і домам Хадкевіча па Замкавай вуліцы з паловы XVI ст знаходзіўся дом Жабы. Гаспадару ўвесь час быў патрэбны гроши, і таму яго дом быў прададзены розным асобам па частках¹²³. Гэты гмах, які меў назыву Волмінскі дом, часта мя-няў гаспадароў і ў першай палове XVII ст.нейкі час належаў (быў у заставе) лідскаму старасту Мікалаю Францкевічу-Радзімінскаму¹²⁴. При перадачы ў заставу Волмінскага дома лідскаму старасту, быў складзены інвентар гэтай пабудовы¹²⁵.

24. Станіслаў Нарушэвіч, падскарбіч ВКЛ, пакаёвы дваранін Яго Каралеўскай Мосці. Лідскі стараста ў 10.11.1629 - 08.05.1646 гг.¹²⁶

Жонка - Ганна Сапяжанка, дачка Аляксандра Дажджбога (Багдана) Сапегі (1585-1635) і Альжбеты з Хадкевічаў. Шлюб з Станіславам Нарушэвічам адбыўся

¹¹⁹ Гісторыя Сапегаў. Жыццяпісы, маёнткі, фундацыі. Укладальнік Яўстах Сапега. Мінск, 2017. С. 221-222.

¹²⁰ Urzadnicy Wielkiego Ksietwa Litewskiego. Т. 1. S. 387.

¹²¹ Пазднякоў Валеры. Францкевічы-Радзімінскія // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 2. С. 705.

¹²² Шымялевіч Міхал. Збор твораў. укл. Л. Лаўрэш. С. 62-63.

¹²³ АВАК. Т. XX. Вільна, 1893. С. CXLIV.

¹²⁴ Там жа. С. 395.

¹²⁵ Там жа. С. 284-285.

"Інвентар камяніцы пад назвай Волмінская, у Віленскім рынку, рыбнай частцы рынка, стаіць, як з рынка ісці да замка па праваму баку вуліцы. Ад панны Зузаны Балеўны Гансоўны Эгеравай 25 чэрвеня 1625 г. застаўным правам быў здадзены вяльможнай ягамосці пану Мікалаю Францкевічу-Радзімінскаму, лідскаму старасту.

З пярэдняга боку. У гэтай камяніцы драўляныя вароты на старых жалезных вушках з драўляным запорам. Ад увахода ў камяніцу, па левай руцэ, у зямлі склеп-піўница. Дзвёры ў яе з вуліцы драўляныя з жалезам. Над піўніцай - святліца з невялікім сенямі. У святліцы зялёнай кафляная печ з комінам на vonкі, дзве лавы, адно вялікае акно падзеленае на трох часткі, драўляныя акяніцы з прабоямі, зашчапкамі і на завесах. Другое акно з вуліцы для крамы, ... адкрываецца пры патрэбе ... дзвёры ў святліцу на завесах ...

Другая святліца з зялёнай паліванай кафляной печчу і з сенямі, у гэтай святліцы два акны са шклом, дзве лавы, дзвёры ў святліцу на завесах, ганак з гэтага памяшкання ў дрэнным стане.

На правай руцэ ад брамы, у гэтай камяніцы піўніца-склеп у зямлі, над піўніцай пакой, у якім жыве Шот Дыскуп ... акно з добрымі жалезнымі акяніцамі, добра замыкаеца, другое акно са шклом ... у пакой кафляная паліваная печ, дзве лавы, дзвёры ў пакой і піўніцу на завесах, унізе кухня з кухоннай печчу, ... сенях камору для захоўвання рэчаў, акно ў камору закратаўанае жалезнымі кратамі ...

Каля пакоя Шота, пакой з кафляной печчу і з комінам для вырабу хустаў, вокны шкляныя з акяніцамі на завесах, лавы, дзвёры на завесах. З гэтага пакоя склеп ... са склепу на вуліцы крама, кухня у сенях з мураваным комінам ...

Дах на гэтым будынку дрэнны і стары ...".

¹²⁶ Urzadnicy Wielkiego Ksietwa Litewskiego. Т. 1. S. 387.

ў 1637 г. Памерла ў 1669 г.¹²⁷

Нарушэвічы - шляхецкі род герба "Вадвіч". Паходзяць ад літоўскага баярына Мантыгера (Мантыгіра), полацкага намесніка ў 1396 г., родапачынальніка Мантыгірдавічаў. Меў сына Пятра, маршалка земскага ВКЛ. Яго сын Наруш даў імя роду, а ад унука, Войткі Нарушэвіча, пайшлі галіны роду¹²⁸.

Станіслаў Нарушэвіч (? - 27 траўня 1650), пісар і рэферэндар ВКЛ. Ён быў самым старэйшым з чатырох сыноў Крыштафа і Альжбеты ў Шымковічаў, меў братоў Яна і Аляксандра Крыштафа. Пасля пачатковага хатняга навучання ён паехаў вучыцца за мяжу. 20 чэрвеня 1622 г. паступіў у езуіцкі ўніверсітэт у Інгальштаце. Пасля вяртання на радзіму Жыгімонт III прыняў яго да каралеўскага двара. У 1630 г. ён атрымаў ад свайго бацькі (нездаду га ю смерці) у дзяржанне Новы Двор, а ад караля - Лідскія староства. 27 верасня 1630 г. пасля смерці Яна Друцкага-Сакалінскага ён быў прызначаны літоўскім пісарам. Пасля смерці Жыгімонта III, як пасол ад Віленскага ваяводства браў удзел у выбарах караля Уладзіслава IV, таксама быў на каранацыйным сойме ў сакавіку 1633 г. 8 сакавіка 1635 г. прысутнічаў на прыёме маскоўскіх паслоў. Удзельнічаў у сойме 1637 г.

Пасля шлюбу з Ганнай Сапяжанкай, напэўна быў цесна звязаны з тагачасным літоўскім надворным маршалкам Казімірам Леанам Сапегам, які з'яўляўся адным з апекунуў Ганны. З гэтага часу ён стаў як бы прадстаўніком Сапегаў пры каралеўскім двары, клапаціўся пра інтэрэсы сапежынскага дома і пільнаваў, каб урады, дзяржавы і наданні даставаліся людзям з сапежынскай партыі або яе лідарам. У той жа час ён суп'ёзна ўмацаваў сваё матэрыяльнае становішча, разам з рукой Ганны ён атрымаў маёнтак Астроўна і ў арэнду (да 1641 г.) Варанцэвічы. У траўні 1639 г. пасля да гэтага далучылася некаторая маёрасць у Віцебскім ваяводстве. Тады ж (канец траўня 1639 г.) быў прызначаны свецкім рэферэндарам, застаючыся літоўскім пісарам. У снежні таго жа года атрымаў пажыццёвае права на Ушпольскую дзяржаву (з 1630 г. яе трymала яго маці) і дазвол на выкарыстанне лесу ва Усвяцкім і Веліжскім староствах.

У лістападзе 1643 г. Нарушэвіч разам з панарскім войтам Янам Завадскім, Генрыкам Дэнгофам і Крыштафам Ладэ фон Ладэн, як каралеўскі камісар у Курляндыі пасланы разгледзець спрэчку паміж саслоўямі і князем курляндскім Якубам Кетлерам. 20 жніўня 1644 г. разам з Пятром Данілавічам сустракаў маскоўскае пасольства Аляксея Міхайлавіча Львова, які прыехаў для высвялення справы Яны Фаўстына Любы (так званага першага самазванца) і дзяржайной прыналежнасці горада Трубяцка. На сойме 1645 г. літоўскія дэпутаты пратэсташ-

валі супраць надання Нарушэвічу Мяцельскага староства. У 1646 г., калі Уладзіслаў IV спешна рыхтаваўся да турэцкай вайны, Нарушэвіч увесе час знаходзіўся разам з каралём, пішуучи неабходныя лісты да літоўскіх гетманаў, хоць ён сам быў хутчэй (як і яго патрон К. Л. Сапега) праціўнікам гэтай вайны, і меў частыя контакты з асноўнымі апанентамі караля па гэтай справе. Пасля смерці Уладзіслава IV ён быў абраны (разам з Вінцэнтам Корвінам Гасеўскім) віленскім сеймікам 25 чэрвеня 1648 г. паслом Варшаўскай канвакацыі (галоўнага з'езда). Як дэпутат ад Берасцейскага ваяводства прысутнічаў на элекцыйным сойме 1649 г., быў прыхільнікам Яна Казіміра. У tym жа годзе прысутнічаў на каранацыйным сойме Яна Казіміра, ад якім у якасці ўзнагароды за падтрымку атрымаў мала прывілеяў бясплатную высечку Алітскага лесу і, верагодна, Венданскія староствы.

Памёр 27 траўня 1650 г. у Вільні, пакінуў пра сябе памяць як "Vir omnium iudicio optimus" (Чалавек, лепшы па ўсіх меркаваннях). Апекуном яго дзяцей стаў Казімір Леан Сапега.

Ад шлюбу з Ганнай Сапяжанкай у Станіслава Нарушэвіча нарадзіліся трох дачак: Яна, выхаваная пры двары К. Л. Сапегі і выдадзеная замуж за літоўскага лоўчага Мікалая Ісайкоўскага, Тэадора, жонка валынскага лоўчага Яна Клінскага і Канстанцыя, якая была замужам за вількамірскім падчашым Уладзіславам Карэнгам, і трох сыновей: Крыштаф, памёр бяздетна падчас Маскоўскай вайны, Аляксандар, стараста ўшпольскі, стары жаўнер у Паўла Сапегі, і Казімір, віленскі канонік (у сваіх успамінах Крыштаф Завіша называў яго "галоўным над усімі паляўнічымі"¹²⁹).

25. Аляксандар Крыштаф Нарушэвіч, падскарбіч ВКЛ, пакаёвы дваранін ЯКМ.

Лідскі стараста пасля брата Станіслава, з 14.05.1646 г. да смерці 21.6.1668 г. Першая жонка - Алена Радзімінская, падкамаранка жамойцкая, другая жонка з 01.05.1661 г. Тэадора Сапежанка, віленская ваевадзянка, у другім шлюбе, з 1671 г. замужам за Уладзіславам Тышкевічам, памерла 1678 г.¹³⁰

Аляксандар Крыштаф (?-21.6.1668), сын Крыштафа. З 1631 вучыўся ва ўніверсітэце ў Інгальштаце, з 1632 - у Падуі, у 1633 - у Балонні. Цесна звязаны з дваром караля Яна II Казіміра. У 1651-1653 гг. быў у складзе дэлегацыі на мірных перагаворах са Швецыяй, у 1654-1658 гг. пісар ВКЛ, у 1656 г. адміністратар скарбу ВКЛ, з 1658 г. падканцлер ВКЛ. Стараста лідскі, любашанскі, мядзельскі, пняянскі, шараўшскі. Пасол на соймы 1647, 1648, 1654, 1655 гг. Удзельнічаў у мірных перагаворах з Москвой у 1659-1663 гг.¹³¹

¹²⁷ Гісторыя Сапегаў. Жыцця і працягі. С. 57., 62.

¹²⁸ Пазднякоў Валеры. Нарушэвічы // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 2. С. 349.

¹²⁹ Rachuba Andrzej. Naruszewicz Stanislaw // Polski Słownik Biograficzny. Wrocław - Warszawa - Krakow - Gdansk. 1977. Т. XXII. С. 573-574.

¹³⁰ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Т. 1. С. 387.

¹³¹ Пазднякоў Валеры. Нарушэвічы // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 2. С. 349.

26. **Міхал Казімір Радзівіл** (нарадзіўся 26.10.1635 г.), падканцлер ВКЛ. Лідскі стараста з 16.09.1668 па 10.04.1676 г.¹³²

Mіхал Казімір Радзівіл

Сын Аляксандра Людвіка Радзівіла. Вучыўся ў Нясвіжы і Балонні. Стольнік ВКЛ у 1652-1653 гг., крайчы ВКЛ у 1653-1656 гг., падчашы ВКЛ у 1656-1661 гг., віленскі кашталян у 1661-1666 гг. і ваявода ў 1666-1668 гг., з 1668 г. гетман польны і падканцлер ВКЛ. Пасол на соймы 1648, 1659, 1661 гг., маршалак Трыбунала ВКЛ у 1664 г. З пачаткам вайны Расіі з Рэччу Паспалітай 1654-1667 гг. умацаваў Нясвіжскі замак, што дало магчымасць вытрымаць аблогу ў 1655 г.. У чыне палкоўніка ўдзельнічаў у бітвах са шведамі ў Польшчы ў 1656 г. і Курляндіі ў 1659 г.. Умацаваны ім Нясвіжскі замак вытрымаў у 1660 г. паўторную аблогу расійскіх войск. У 1660 г. удзельнічаў у аблозе Магілёва, бітве на рацэ Бася, прымаў удзел у мірных пераговорах з Расіяй. Удзельнічаў у пераможнай Хацінскай бітве 1673 г. з туркамі. У час міжкаралея 1673-1674 гг. імя Міхала Казіміра называлася сярод кандыдатаў на трон, але ён падтрымаў абраннне Яна III Сабескага і стаў яго блізкім паплечнікам. Удзельнічаў у антытурэцкіх кампаніях 1674-1675 гг. і 1677 г. на Украіне. У 1679 пасланы з дыпломатычнай місіяй да германскага імператара, у Венецию

і да рымскага папы дамагацца агульнага саюзу з Расіяй супраць Турцыі. Памёр 14.11.1680 г. на зваротным шляху ў Балонні.

З 1654 нясвіжскі ардынат і адначасова з 1667 г. альцкі. Валодаў Крожамі ў Літве, Белай і Славатычамі ў Берасцейскім ваяводстве, Шыдлоўцам і іншай маёмацю. Трымаў шматлікія староствы, акрамя Лідскага, яшчэ Крычаўскае, Прапойскага, Гомельскага. Заснаваў кляштар бенедыкцінцаў пад Нясвіжам (1673 г.).

Быў у шлюбе з Кацярынай Сабескай (сястра Яна III Сабескага) меў дачку, сыноў Мікалая Францішка, Багуслава Крыштафа, Яна, Людвіка, Ежы Юзафа і Карала Станіслава¹³³.

27. **Дамінік Мікалай Радзівіл** (нарадзіўся ў красавіку 1648 г.). Атрымаў пасаду лідскага старасты пасля брата Міхала Казіміра 10.04.1676 г., быў старастам да 1680 г.¹³⁴

Вучыўся ў Італіі. Удзельнічаў у Хацінскай бітве 1673 г. з туркамі і вайне супраць Турцыі 1683 г. Падскарбі надворны ВКЛ у 1677-1681 гг., падканцлер ВКЛ у 1681-1690 гг., канцлер ВКЛ з 1690 г.; маршалак Трыбунала ВКЛ у 1685 г. Стараста лідскі, ваўкавыскі, вярбілаўскі. Быў паслом на сойм 1669 г. і ўдзельнічаў у абранні на трон Міхала Вішнявецкага. На сойме 1674 г. падтрымаў

Дамінік Мікалай Радзівіл

¹³² Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 387.

¹³³ Пазднякоў Валеры. Радзівіл Міхал Казімір // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 2. С. 496.

¹³⁴ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 387.

абранне Яна III Сабескага. Быў паслом на соймы 1676 г. і 1681 г. З 1690 г. клецкі ардынат.

У шлюбе з Ганай Мар'янай Палубінскай меў чатырох дачок і сыноў Яна Мікалая Аляксандра, Мікалая Фаўстына, Фелікса і Міхала Антонія (?-1721) - лідскага старасту і краічага ВКЛ з 1706 г. У другім шлюбе з Ганай Крысцінай Любамірскай дзяцей не меў¹³⁵.

28. Казімір Ян Францкевіч-Радзімінскі, падкаморы. Лідскі стараста з 10.01.1682 г. да смерці 23.08.1694 г.¹³⁶

Сын Міхала і ўнука Юрыя. Падчашы менскі, лідскі падкаморы з 1674 г., войскі з 1687 г., стараста з 1683 г. Падскарбі надворны ВКЛ з 1689 г. і маршалак Трыбунала ВКЛ у 1682, 1688 і 1693 гг. Стараста крэўскі. Заснаваў кляштар кармелітаў у Жалудку і базыльянскі манастыр ва Ушачах¹³⁷.

Міхал Шымялевіч у свой час надрукаваў фрагменты дзённіка Міхала Францкевіча-Радзімінскага - бацькі Казіміра Яна, у якім ён, сярод іншага, піша і пра нараджэнне сына:

"У 1636 годзе 9 жніўня ўзяў у жонкі яе мосць панну Кляноўскую, дачку полацкага стольника, у Вільні. Дабраславі Божа ў Тройцы адзіны нас усіх.

Mіхал Францкевіч Радзімінскі. Столынік полацкі.

Laus Deo.

З ласкі Найвышэйшага ў Вільні ў сядзібе Урудзянскага нарадзіла мне жонка сына 1 сакавіка ноччу незадоўга перад 9 гадзінай у 1638 годзе, назаўтра па поўні пад знакам Панны. А паколькі ўрачыстасць Святога Казіміра прыпала на чацвер, а ён нарадзіўся ў панядзелак, з-за таго яму дадзена імя Казімір"¹³⁸.

Казімір Францкевіч-Радзімінскі, сын Міхала і ўнука Юрыя, "найперш - як паведамляе Нясецкі - цівун вякніянскі, стараста крэўскі, потым падскарбі надворны літоўскі, стараста лідскі, з сойму 1690 г. камісар кароннага скарбу, быў спачатку падкаморым лідскім у 1674 г.; з сваёй жонкай Ганай Нарушэвіч, дачкой падскарбія надворнага літоўскага, фундаваў айцоў кармелітаў у добрах сваіх дзедзічных жалудоцкіх, што дазволіла канстытуцыя 1685 г.; тро разы быў маршалкам у Трыбунале літоўскім, г. зн. у 1682, 1688 і 1693". Быў гэта пан моцны, бо валодаў Жалудком, Ішчалнай, Нявішай, Галавічполем, Заполлем пад Лідай, дваром у Лідзе і іншай маёmacцю. Пайшоў з гэтага свету бяздзетным, а перад смерцю 22 жніўня 1694 г. падпісаў у Жалудку доўгі тастамант, арыгінал якога меў Міхал Шымялевіч. Лідскі гісторык заўважаў, што немагчыма казаць, ці гэта была праўдзівая хрысціянская пакора, ці магнацкая пыха, калі

Францкевіч-Радзімінскі на смяротным ложы ва ўступе свайго тастаманта пісаў:

"З цела майго грэшинага, як з зямлі вылепленага, мае быць зямлі ададзена даніна паводле абраду Божага касцёла і веры маёй католіцкай пры найбольшым зборы капланаў і жабракоў такім парадкам, які быў пры пахаванні с. п. ягамосці пана ваяводы троцкага яснаўляльможным у Богу найправялебнейшим ягамосцем кс. біскупам віленскім праведзеным у Вільні, без катафалка і без градусаў, а на зямлі няхай будзе пастваўлена труна мая. I пра тое прашу, каб цела маё не абмывалі і палатном не абкручвалі, а толькі твар бессаромны і рукі непрыстойнасцю замазаныя свяцонай вадой няхай будуць абмытыя. Пахаванне цела майго няхай будзе як найхутчэй пасля смерці ў жалудоцкім касцёле ў мураванай капліцы, г. зн., у склепе, для гэтага падрыхтаваным, пры новым заснаванні Кармеліцкага ордэна бяспрэчна абачліва фундушам апісаным".

У самых чулых і найдалікатнейших выразах ён падкрэсліў пажыццёвую вернасць і каханне сваёй жонкі пані Аляксандры з Нарушэвічай, дачкі падскарбія надворнага ВКЛ, на карысць якой запісаў на Жалудку суму 50 000 злотых, "якую маімі маёmasцямі, як пісаў, грашыма, прадаўши Лаўкозу ў в. ягамосці пана Зяновіча купіў. Бо вечнасць таго маёntка Жалудка як роднаму брату ягамосці пану Давыду Францкевічу-Радзімінску, цівуну вякніянскаму, так і дзесяцам стрыечнага брата нашага ягамосці пана Каляя Францкевіча-Радзімінскага належыць, ад якой не магу ягамосцяю адпрэчыць, але нядаўна за бытнасць у сябе ягамосці п. Браніслава Францкевіча-Радзымінскага, стрыечнага пляменніка майго ў Жалудку, пастанавіў, што in sortem suam i роднага свайго ягамосці пана Тэадора vigore, так і за выкуп закладу Жалудка паловы, як і на выплату віннай сумы ад адышоўшага ягамосці пана Каляя Францкевіча-Радзымінскага, стрыечнага нашага і бацькі гэтых, фальваркам Савоўшчына, які ад ягамосці пана Яна Ліманта, канюшага лідскага і самой яе мосці акупіць меў з вёскай Купрамі, і ад мяне прыгадзенай Вялікай Вёскай, меў кантэнтаваць не належнымі ўжо да закладу паловы Жалудка і да яго вечнасці... Каб мілай жонка мая ўсіх спаўна пяцідзесяці тысяч на Жалудку пэўная была, на гэтай маёmasці пажыццёва мілай маёй жонцы запісваю, пэўны буду, што і за душу маю будзе дабро чыніць - пра што пільна прашу"¹³⁹.

Лідскі стараста, надворны падскарбі ВКЛ, Казімір Ян Францкевіч-Радзімінскі, у 1690 г. меў на Лідчыне 365 дымоў¹⁴⁰.

¹³⁵ Пазднякоў Валеры. Радзівіл Дамінік Мікалай // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 2. С. 487-489.

¹³⁶ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 388.

¹³⁷ Пазднякоў Валеры. Францкевічы-Радзімінскі // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 2. С. 705.

¹³⁸ Шымялевіч Міхал. Збор твораў. С. 64.

¹³⁹ Там жа. С. 63-64.

¹⁴⁰ Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wojewodztwo wilenskie 1690 r. Warszawa, 1989. S. 234.

У канцы пра адну загадку. У "Крестоприводной книге", якую склалі акупацыйныя маскоўскія ўлады ў 1655 г., прысутнічае "Михайло Францкеевіч Рудзінскай, стараста літскій", відочна, што маецца на ўвазе Міхал Францкевіч-Радзімінскі¹⁴¹. Але, як бачым з вышэй напісанага, у тых цяжкія гады лідскім старастам быў Аляксандр Крыштаф Нарушэвіч. Таму,магчыма "лідскім старастам" быў запісаны бацька Казіміра Яна Францкевіча-Радзімінскага - Міхал. Невядома, ці гэта простая памылка ці ён быў рэальна намінаваны на гэтую пасаду акупацыйнымі ўладамі. Вядома, што ў 1655 г. ён не мог быць вельмі старым чалавека, бо яшчэ ў 1647 г. Міхал Францкевіч-Радзімінскі стаў бацькам свайго апошняга сына і зрабіў наступны запіс ў дзённіку: "У 1647 годзе, 6 ліпеня, у першу квадру, а 8 гадзіне перад паўднёём даў нам Пан Бог сына ў Селішчах у новым доміку, якому дали імя Давыд. Дай, Езус, ішасліва дачакаць з яго пацехі" ¹⁴².

29. Ян Мікалай Аляксандр Радзівіл (17.5.1681-20.1.1729), канцлерыч ВКЛ. Лідскі стараста з 19.10.1694 па 08.01.1704 г.¹⁴³ Сын Дамініка Мікалая Радзівіла (1653-1697) і яго першай жонкі Ганны Мар'яны з Палубінскіх, брат Мікалая Фаўстыны і Міхала Антонія. Крайчы ВКЛ у 1699- 1706 гг. і 1707-1708 гг., кашталян віленскі ў 1706-1707 гг., ваявода новагародскі з 1708 г. Галасаваў за абранне ў 1697 г. каралём Аўгуста II, якога падтрымліваў у Паўночнай вайне 1700-21. З 1697 быў клецкім ардынатам, валодаў таксама Атвежычамі, Чарнаўчыцамі, трываў Лідскае, Радуньскае, Юрбарскае і Вярбілаўскае староствы¹⁴⁴.

Ян Мікалай Радзівіл вучыўся ў езуіцкім калегіёме ў Нясвіжы. 25.08.1694 г. атрымаў ад караля Яна III Сабескага прызнанне свайго паўналецця, і яму былі перададзены юрыдычныя права на Лідскае староства. 02.10.1695 г. разам са сваім стрыечным братам, падканцлерам ВКЛ Карадлем Станіславам Радзівілам наведаў Ліду, каб супакоіць праціўнікаў Радзівілаў (верагодна прыхільнікаў Сапегаў). 27.07.1696 г. ад Наваградскага ваяводства быў выбраны на канфакацыйны сойм. На гэтым сейме ў Варшаве прыхільнікі Сапегаў спрабавалі выгнаць маладога Радзівіла з памяшкання, дзе праходзілі пасяджэнні, але 07.09 таго жа года, справа ўдзелу у сойме закончылася для яго станоўча.

На грамнічным сойміку Наваградскага ваяводства ў 1697 г. Ян Радзівіл быў абраны генеральным рэгіментаром ваяводства. На выбарах караля ў тым годзе, на пачатку ён быў прыхільнікам Якуба Сабескага але потым перайшоў у лагер саскага электара Фрыдрыха Аўгуста (будучага караля Аўгуста II). Потым падтрымліваў яго ў Паўночнай вайне 1700-1721.

Пасля смерці свайго бацькі, Ян Радзівіл 05.09.1697

г. па справе маёmacі роду заключыў пагадненне з мачахай, пасля чаго паехаў у Кракаў на каранацыю Аўгуста II, але спазніўся. Не будучы паслом на каранацыйны сойм, тым не менш Ян Радзівіл быў прызначаны адным з камісараў, якія выехалі ў Берасце, каб аплаціць вернае новаму каралю войска ВКЛ.

З паловы каstryчніка да паловы снежня 1697 г. Ян Мікалай Радзівіл пражыў у Шыдлаўцах і потым выехаў на вучобу ў Прагу, дзе пробыў да студзеня 1699 г. У гэты час быў прэтэндэнтам на руку Людвікі Апалінскай, дачкі генеральнага вялікапольскага старасты і ленчыцкага старасты Пятра Апалінскага, але потым адмовіўся ад гэтай справы. Потым жадаў жаніцца з дачкой Калішскага ваяводы Уладзіслава Пшыемскага, але пасля яго смерці таксама адмовіўся ад гэтай думкі. Яго апякун, стрыечны брат Карадль Радзівіл здабыў для Яна Радзівіла пасаду літоўскага крайчага (намініраваны на пасаду 02.01.1699 г.). З лютага 1699 г. лідскі стараста жыў у ВКЛ і займаўся справамі сваіх маенткаў, якія мелі вялікай даўгі пасля гаспадарання яго бацькі.

У каstryчніку 1699 г. Ян Мікалай Радзівіл разам з братам пачаў замежнае падарожжа. У сакавіку 1700 г. быў у Парыжы, дзе яго прымаў кароль Людовік XIV і французскія арыстакраты. Французскі кароль неаднаразова прапаноўваў яму орден Святога Духа, але Радзівіл не жадаў яго прыняць без дазволу Рэчы Паспалітай. Таксама ён адмовіўся і ад ордэна Святога Лазара. Падчас далейшага падарожжа ў Іспанію Радзівіл наведаў двор караля Піліпа V у Мадрыдзе, пасля чаго паехаў у Нідерланды. Падчас сваіх падарожжаў атрымаў віншавальны ліста ад рымскага папы Клеменса XI.

У той час калі Яна Радзівіла не было на радзіме, 04.01.1701 г. ён быў абраны наваградскай шляхтай ротмістром павятовай панцырнай харугвы. У каstryчніку 1701 г. лідскі стараста Радзівіл прыбыў у Варшаву. Падчас падарожжа, нарабіў шмат даўгоў, што значна пагоршыла яго фінансавы стан.

Але ўжо ў траўні 1702 г. праз Уроцлаў, Ян Мікалай Радзівіл паехаў у Вену, дзе жыў да канца года. Вясной 1703 г. вярнуўся у Рэч Паспаліту і пачынаючы з чэрвеня 1703 г. знаходзіўся ў ВКЛ, і ў ліпені гэтага года атрымаў Радуньскае староства. У жніўні гэтага года быў на рэляцыйным сойме ў Наваградку.

У лютым 1704 г. у Дзяцлаве адбыўся падзел маёmacі паміж Янам Мікалаем і яго братамі, падчас якога ён саступіў Лідскае староства Міхалу Антонію.

Да гэтага часу даўгі Яна Мікалая Радзівіла асягнулі мільёна злотых, але фінансавы стан палепшыў шлюб з дачкой Яна Ежы Пшэбендоўскага Генрыкай Даротай. Шлюб адбыўся 18.09.1704 г. у Берліне ў прысутнасці прускага караля Фрыдрыха I. Жонка павінна была ўнесці пасаг у мільён злотых, але Ян Мікалай

¹⁴¹ Крестоприводная книга шляхты Великого княжества Литовского 1655 г.: Памятники истории Восточной Европы: Источники XV-XVII вв./ Сост. Е.Е.Лыкова, М.Кулешский. Москва, 1999. Т. IV. С. 60-61.

¹⁴² Шымялевіч Міхал. Збор твораў. С. 63.

¹⁴³ Urzadnicy Wielkiego Ksietwa Litewskiego. Т. 1. С. 388.

¹⁴⁴ Пазднякоў Валеры. Радзівіл Дамінік Мікалай // Энцыклапедыя ВКЛ. Т. 2. С. 500.

атрымаў толькі 600 тысяч. Праз нейкі час, з-за недадзеных грошай паміж сужэнцамі пачалі сваркі і бойкі, якія закончыліся разводам.

У шлюбе з Генрыкай Даротай Пшэбядоўскай меў дачку Ганну Малгажату (1708-1711), сыноў Марціна Мікалая Каала (1705-1708), Юзафа Альбрэхта Рыгора (1707-1708). Напісаў дзённік за 1704-1710 гг. "Diarium meum Joannis ducis Radziwill ... artius 1704 saepius"¹⁴⁵.

30. Міхал Антоні Радзівіл (01.10.1687 - 29.08.1721), крайчы ВКЛ з 1706 г. Быў лідскім старастам пасля брата Яна Мікалая Аляксандра, з 18.07.1706 г. па 30.01.1713 г.¹⁴⁶

Князь Міхал Антоні Радзівіл, стараста лідскі, вількамірскі, ковенскі, мяцельскі і неманоіцкі. Родапачынальнік шыдлавецкай лініі Радзівілаў.

Малодшы сын канцлера вялікага літоўскага Дамініка Мікалая і яго першай жонкі князёўны Ганны Марыяны Палубінскай. У дзесяцігадовым узросце застаўся сіратой. Апекуном малодшых - Міхала Антонія і Мікалая Фаўсціна стаў старэйшы брат Ян Мікалай

Mihail Antoni Radzivil

¹⁴⁵ Rachuba Andrzej. Radziwill Jan Mikolaj Aleksander h. Traby // Polski Słownik Biograficzny. Wrocław - Warszawa - Krakow - Gdansk - Łódź. 1987. T. XXX. S. 199-202.

¹⁴⁶ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 388.

¹⁴⁷ Pamietniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody minskiego, (1666-1721). Warszawa, 1862. S. 349.

¹⁴⁸ Teresa Zielinska. Radziwillowie herbu Traby // Radziwillowie herbu Traby. Warszawa, 1996. S. 26.

¹⁴⁹ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 388.

Радзівіл. Пасля смерці бацькі ў спадчыну Міхалу Антонію даставаўся горад Шыдлавец з наваколлямі ў Сандамірскім ваяводстве¹⁴⁷.

Пра жыццё і дзейнасць Міхала Антонія вядома мала. У хроніках горада Шыдлоўца захаваліся запісы пра тое, што ў 1711 г. ён звяртаўся па атрыманне згоды біскупа кракаўскага на будаўніцтва сінагогі. Паводле афіцыйных звестак, яўрэйская грамада ў Шыдлаўцы была заснавана ў тым жа годзе. Затым там пабудавалі сінагогу і будынак для правядзення рытуальнага абраду абмывання, заклалі яўрэйскія могілкі.

У 1704 г. Міхал Антоні пабраўся шлюбам з Марцінай Сяціцкай. У сям'і нарадзілася двое дзяцей - дачка Ізабела (1711-1761), якая пасля выйшла замуж за троцкага кашталяна і пісара вялікага літоўскага Тадэвуша Францішка Агінскага і сын-спадчыннік Леан Міхал (1722-1751), які нарадзіўся ўжо пасля смерці бацькі, з-за чаго яму далі мянушку Паграбовец.

Шлюб з Марцінай Сяціцкай значна пашырыў зямельныя надзелы Радзівіла за кошт прынесенага пасагу, у прыватнасці, ён атрымаў вёску Паланечка (цяпер Баранавіцкага раёна Берасцейскай вобласці) і іншыя маёнткі ў Наваградскім ваяводстве¹⁴⁸.

31. Ян Сцыпіён. Лідскі стараста з 31.01.1713 па 26.11.1718 г.¹⁴⁹

Родапачынальнікам Сцыпіёнаў на землях Польшчы і ВКЛ, паводле афіцыйнай генеалагічнай версii, быў італьянскі нашчадак рымскіх Сципіёнаў неапалітанскі шляхціц Пётр Сципіён дэль Кампа - маршалак двара каралевы Боны Сфорцы і губернатар княства Бары ў Італіі - спадчыннага ўладання каралевы. Італьянец Пётр, які ў традыцыях культуры Адраджэння абраў сабе гучны лацінскі псеўданім і быў вядомы, як "Сципіён - вучоны з Бары" (Scipion Scholaris z Barj), у 1530-1550 г. з'яўляўся сакратаром каралевы Боны Сфорцы. Відавочна, што ў Польшчы ён з'явіўся пазней за 1518 г. і быў адукаваным чалавекам, які імкнуўся праз веды набыць пэўны сацыяльны статус. Дарэчы, афіцыйнае прозвішча дэль Кампа Сципіён можна літаральна перакласці з італьянскага як "аднаго з шляхецтва з Сципіёнамі". У часы Адраджэння антычныя псеўданімы бралі сабе для афіцыйнага ўжывання толькі асобы нешляхетнага паходжання. Такім чынам, ля вытокаў шляхецкага роду Сципіёнаў у Польшчы і ВКЛ знаходзіўся адукаваны італьянец, які пачынаў сваю "кар'еру" ў якасці сакратара каралевы Боны.

Першай дзяржаўнай пасадай Яна Сципіёна стала пасада лідскага гродскага пісара, якую ён атрымаў у 1695 г., дзякуючы падтрымцы Яна Мікалая Радзівіла. У 1699 г. ён быў абраны лідскім дэпутатам у Трыбунал ВКЛ, а ў 1703-1704 г. нават з'яўляўся яго маршалкам. У

1704 г. Ян Сцыпіён спрабаваў заняць пасаду лідскага земскага пісара, але атрымаў толькі месца лідскага падстолія. Нарэшце, у 1713 г., дзякуючы падтрымцы Міхала Радзівіла, Ян Сцыпіён заняў пасаду лідскага старасты, якая да таго доўга належала Радзівілам. У якасці лідскага старасты і пасла ад Лідскага павета Ян Сцыпіён актыўна ўдзельнічаў у большасці палітычных падзеяў пачатку XVIII ст. Ён скардзіўся на злоўжыванні расійскай арміі ў Лідскім павеце (1710 г.), выступаў супраць "царскай пратэкцыі" Рэчы Паспалітай (1716 г.), прапаноўваў заняць з усіх дзяржаўных пасад "дысідэнтаў" - некатолікаў (1720 г.). У 1719 г. віленскі кашталян Людовік Канстанты Пацей перадаў Яну Сцыпіёну Барцянскае староства ў Лідскім павеце. 7 лістапада 1720 г. Ян Сцыпіён атрымаў пасаду смаленскага кашталяна, якая не давала матэрыяльных даходаў, але гарантавала месца ў сенате Рэчы Паспалітай. Неўзабаве Ян стаў першым Сцыпіёнам, які заняў магнацкую пасаду. Але яго спробы ў 1732 г. заняць пасаду смаленскага ваяводы былі беспаспяховымі. Ян Сцыпіён валодаў пасля бацькі Сукурчамі, Шчучынкам і Балотным (зраз Воранава) у Лідскім, Секержынцамі ў Гарадзенскім і Бебраўцамі ў Мазырскім паветах. Ад маці ён стаў уладальнікам Канюхоў у Ваўкавыскім павеце¹⁵⁰. Дзякуючы дзяржаўнай службе Ян Сцыпіён з жонкай атрымаў вёскі Гарні (1708 г.) і Пурсці (1711 г.) у Лідскім павеце. У 1710 г. ён "трымаў у заставе" (кіраваў і карыстаўся без права ўласнасці) маёнтак Агінскіх Яшуны Віленскага павета. Разам з жонкай - Тарэзай з Глябіцкіх-Юзафовічаў, дачкой падстолія віцебскага і войскага полацкага Юрыя Глябіцкага-Юзафовіча - Ян Сцыпіён размясціў у 1735 г. у Балотным (Воранаве) кляштар піяраў, а ў 1738 г. у Канюхах - кляштар дамініканцаў. Такім чынам, Ян Сцыпіён быў першым прадстаўніком свайго роду, які дасягнуў амаль магнацкага статусу: сенатар, двойчы стараста, уладальнік некалькіх маёнткаў у трох паветах, заснавальнік двух кляштароў.

32. Юзаф Сцыпіён, старасціч, памёр 28.05.1743 г. Лідскі стараста пасля бацькі, з 1720 г. па 22.05.1742 г.¹⁵¹

У 1720 г. бацька перадаў Юзафу Лідскіе староства. Як мага раней Ян Сцыпіён імкнуўся вылучыць адзінаму сыну асобнае ўладанне. У 1718 г., з дазволу караля Аўгуста II Моцнага, ён перадаў Юзафу вёску Гарні, у 1735 г. - Кульбакі, у 1736 г. - Барцяны і Пурсці ў Лідскім павеце. Юзаф атрымаў заможны стан, адпаведны для актыўнага ўдзелу ў грамадска-палітычным жыцці. Юзаф Сцыпіён неаднаразова выбіраўся на соймы Рэчы Паспалітай ад Лідскага павета, Смаленскага ваяводства і Інфлянтаў. Першы раз ён ажаніўся ў 1728 г. з Веранікай Фірлей - дачкой каменскага кашталяна

¹⁵⁰ Данскіх Сяргей. Шляхта італьянскага паходжання ў Лідскім павеце ВКЛ: пытанні рэцэпцыі і асіміляцыі // Герольд Litherland № 17. 2006. С. 57-68.

¹⁵¹ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 388.

¹⁵² Данскіх Сяргей. Шляхта італьянскага паходжання ў Лідскім павеце ВКЛ ... С. 57-68.

¹⁵³ Шымялевіч Міхал. Збор твораў. С. 101.

¹⁵⁴ С. 137.

¹⁵⁵ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 388.

Андрэя Фірлея. Пасля смерці ў 1730 г. яе брата Якуба Вераніка стала адзінам нашчадкам усёй маёmacі Фірлеяў, якая такім чынам трапіла да Сцыпіёнаў. Ад бацькі Юзаф Сцыпіён меў Шчучынак, Балотнае (Воранава), Палубнікі, Сукурчы, Гарні, Кульбакі, Борці і Пурсці ў Лідскім павеце і Канюхі ў Ваўкавыскім павеце. Пасля смерці каля 1739 г. жонкі Веранікі Юзафу Сцыпіёну дасталася ўся спадчына Фірлеяў у Люблінскім і Рускім ваяводствах, у тым ліку юрыдыка ў Любліне. Дзякуючы сваім багаццям Юзаф Сцыпіён рабіў вялікія ахвяраванні кляштарам піяраў у Шчучыне і Воранаве і дамініканцам у Канюхах. Ён падтрымаў сваю маці ў заснаванні ў Шчучыне канвента сясцёр міласэрнасці ў 1742 г. Другой жонкай Юзафа Сцыпіёна стала ў 1740 г. Тарэза Барбара Радзівіл - дачка наваградскага ваяводы Мікалая Фаўстына Радзівіла. Фактычна гэты шлюб можна разглядаць як признанне за "лідскім" Сцыпіёнамі роўнага становішча з боку магнатаў ВКЛ. У 1742 г. у Дрэздане кароль Аўгуст III Сас адзначыў Юзафа Сцыпіёна ордэнам Белага Арла - вышэйшай узнагародай у Рэчы Паспалітай. Ад першага шлюбу з Веранікай Фірлей Юзаф Сцыпіён меў двух сыноў: Станіслава і Ігнацыя, а таксама трох дачкі: Ганну, Магдалену і Тарэзу. Ад другога шлюбу з Тарэзай Барбарай Радзівіл - толькі аднаго сына Ксаверия Мікалая¹⁵².

Трэба дадаць, што яшчэ маладажоны Юзаф і Вераніка Сцыпіёны дэ Кампа атрымалі ў спадчыну і Балотнае. Назва Балотнае, верагодна, паходзіла ад слова балота ці ад старажытнага ўладальніка гэтай маёmacі па прозвішчы Балота, і ў любым выпадку была непрыемная для вымаўлення і для слыху. Таму ў гонар маладой пані Веранікі (Вярэні) маёнтак быў пераназваны ў Вярэнаў. Тую ж назуву атрымала і новазаснаванае каля маёнтка мястэчка, якое раней таксама звалася Балотнае¹⁵³. Потым, пры расійскай уладзе, мястэчка Вярэнаў, нейкім чынам стала Воранавым. На пачатку 1929 г., па хадайніцтву лідскага старасты, мястэчку Воранава была вернута гістарычная назва Вярэнаў¹⁵⁴. Пасля 1939 г. мястэчка зноў атрымала "птушыную" назуву.

33. Ігнацы Пётр Сцыпіён, надворны маршалка-віч, старасціч. Лідскі стараста пасля бацькі, з 1743 г. па 21.05.1787 г. Жонка - з 1755 г. Мар'яна Вадзіцкая¹⁵⁵.

Ігнацы Сцыпіён (1728-1791 г.) - адзін нашчадак вялікай спадчыны Сцыпіёнаў. Нягледзячы на маладосць, дзякуючы прывілею дадавання гадоў, Ігнацый ужо ў 1743 г. стаў лідскім старастам. У 1743-1746 г. яго настаўнік Мацей Догель (1715-1760 г.) - вядомы гісторык-архівіст і правазнавец - парушыўшы загад апекуна Яна Тарла, ваяводы сандамірскага, вывез Ігнацыя Сцыпіёна на вучобу за мяжу. Юны Сцыпіён вывучаў філасофію,

права і дакладныя навукі ў Ляйпцигу, наведаў Парыж і Рым. У 1748 г. Ігнацы Сцыпіён быў першы раз абрани дэпутатам на сойм ад Лідскага павета. На працягу жыцця ён неаднаразова абіраўся лідскім дэпутатам, хаша ў 1745 г. прадстаўляў "Галіцкую зямлю". На пасяджэннях сойма Ігнацы Сцыпіён вызначаўся памяркоўнасцю ды імкненнем да дакладнасці фармальнаага боку соймавай працы. Вядомы толькі яго скаргі гетманам на злоўжыванні расійскіх войскаў у Лідскім павеце ў 1757 г. (падчас Сямігадовай вайны). Падчас "элекцыі" 1764 г. Ігнацы Сцыпіён аддаў свой голас ад Лідскага павета за Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Вясной 1759 г. ён атрымаў званне генерал-маёра літоўскага войска і пачаў шукаць якой-небудзь грамадзянскай дзяржаўнай пасады. 9 снежня 1765 г. Ігнацы Сцыпіён быў прызначаны падстоліем літоўскім. Невядома, якія маёмыны ці палітычныя разлікі прымусілі яго ў лістападзе 1786 г. адмовіцца ад гэтай пасады, прадаўшы яе. Ігнацы Сцыпіён прымаў удзел у масонскім руху. Ён быў братам ложы "Вялікага французскага Усходу", а ў 1766 г. уступіў у шатландскую ложу Э. Брухля. Неўзабаве Ігнацы Сцыпіён стаў кавалерам найвышэйшых узнагарод Рэчы Паспалітай: ордэна Святога Станіслава (1776 г.) і ордэна Белага Арла (1781 г.). Маёмыны справы Ігнацыя Сцыпіёна, мабыць, былі найлепшымі за ўсю гісторыю роду. Пасля смерці бабкі Тарэзы з Глябіцкіх-Юзафовічаў (пасля 1746 г.) ён, акрамя спадчыны Сцыпіёнаў і Фірлеяў, атрымаў і маёнтак Глябіцкіх-Юзафовічаў Шчучын. Гэта дазволіла Ігнацыю Сцыпіёну стварыць у заходніяй частцы Лідскага павета сапраўдную латыфундью - "добрашчучынскія" (у пачатку XIX ст. - 2172 прыгонныя). Другім вялікім уладаннем Ігнацыя Сцыпіёна былі "добрашчучынскія" Серакомляў у Лукаўскім павеце. У Шчучыні Ігнацы Сцыпіён падтрымліваў дзейнасць калегіума піяраў і канвента сясьцёр міласэрнасці. Значныя ахвяраванні атрымалі і лідскія піary. У 1773 г. тут з'явілася аптэка, а ў 1785-1792 гг. - батанічны сад. Намаганнямі Ігнацыя Сцыпіёна мясцечка Шчучын 23 траўня 1761 г. атрымала магдэбурскія права, што прадугледжвала гандаль па нядзелях і чацвяргах, 12 кірмашоў на год і выбары мясцовага самакіравання. Варты адзначыць, што вялікае будаўніцтва Ігнацыя Сцыпіёна разгарнуўся таксама ў Серакомлі, дзе з'явіліся палац, сад і, магчыма, касцёл. Як меценат ён фінансаваў выданне свайго настаўніка Мацея Догеля "Дыпламатычны кодэкс ВКЛ", а таксама даў гроши на абнаўленне піярскай друкарні ў Вільні і пакупку для яе манускрыптаў. Ігнацы Сцыпіён ажаніўся ў 1755 г. з Марыяй Вадзіцкай, дачкай Пятра Вадзіцкага, кашталяна сандэцкага. Ад гэтага шлюбу нарадзілася дачка Вераніка і 4 сыны: Павел, Юзаф, Караль і Вінцэнт. Усе дзеци атрымалі адукцыю ў Шчучынскім калегіуме піяраў, дзе іх настаўнікам быў славуты вучоны Станіслаў Баніфаци юндзіл (1761-1847 гг.). Ён пакінуў вельмі

цікавую характеристыку культурнага ўзроўню Сцыпіёнаў як адукаваных людзей, якія былі ўзорам шляхецкай культуры: "Знаходжанне маё ў Шчучыне [...] прынесла мне такую яшчэ карысць, што наведваючы дом жыўшых там тады Сцыпіёнаў, падстоліяў літоўскіх, у іх шляхетнай кампаніі навучыўся добрых і належных манер і зусім адвык ад вымаўлення і вырашэння правінцыяльных, якія паўсюль і адразу вылучаюць маіх землякоў ліцвінаў"¹⁵⁶.

34. Юзаф Сцыпіён, падстоліч ВКЛ, старасціч. Лідскі стараста з 23.05.1787 па 06.05.1794 г.¹⁵⁷

Пасля смерці Ігнацыя Сцыпіёна, ноччу 1791 г. па дарозе ў Варшаву, пачаўся паступовы заняпад роду. Яго вялікія ўладанні былі падзелены паміж 4 братамі. "Шчучынскія добра" і Лідскае старства атрымаў Юзаф Сцыпіён (?-1802 г.). Надышлі цяжкія часы падзелаў Рэчы Паспалітай. Паводле архіўных дакументаў, якія былі ўведзены ў навуковы ўжытак Я. Анішчанкай у пачатку XXI ст., Сцыпіёны адыгралі пэўную ролю ў паўстанні Тадэвуша Касцюшкі. У якасці генерала-маёра Лідскага павета Караль Сцыпіён рыхтаваў узброеных атрады ды забеспячэнне для паўстанцаў. Юзаф Сцыпіён у якасці лідскага старасты яшчэ да афіцыйнага абвяшчэння паўстання арганізаваў у сваім маёнтку Сукурчы каля Ліды патаемную прысягу шляхты. За гэта ў 1794 г. Шчучын быў разрабаваны расійскім атрадам князя Цыціяна. Пасля паражэння паўстання Юзаф Сцыпіён цалкам адышоў ад справаў ды хутка памёр.

Юзаф Сцыпіён быў жанаты з Тарэзай Друцкай-Любецкай, дачкой пінскага кашталяна князя Францішка Ксаверыя Друцкага-Любецкага. Ад гэтага шлюбу нарадзілася толькі адзіная дачка Марыя (1793-1876 г.), якую маці ў 1807 г. выдала замуж за свайго брата Францішка Ксаверыя Друцкага-Любецкага (1778-1846 г.), будучага міністра фінансаў Царства Польскага і расійскага сенатора. Таму на Юзафе Сцыпіёне ў 1802 г. фактычна спынілася мужчынская "лідская" галіна Сцыпіёна¹⁵⁸.

Праз усё XVIII ст. лідскімі старастамі былі чатыры пакаленні Сцыпіёнаў дэ Кампа. Маёмыно староства была ў тых часах невялікая Лідская эканомія, якая складалася з фальварка Ліда, пляцаў і прапінацый ў Лідзе, а таксама з вёсак Боркі, Зарэчча, Астроўля. Раней адарваныя ад былой эканоміі Лідскага старства вёскі - Гарні, Цыбary, Кульбакі і Пурсці - мелі іншых уладальнікаў. Звычайна Сцыпіёны жылі ў сваім маёнтку ў Шчучыне, а Лідскую эканомію аддавалі ў арэнду сваім падстолістам¹⁵⁹.

Пасля ўваходу Заходніяй Беларусі ў склад Польшчы, пасада асобы, якая ўзначальвала павет, мела назыву "стараста" - "стараста павета". Таму, думаю, да спісу лідскіх старастаў, трэба яшчэ дадаць 6 асобаў.

¹⁵⁶ Данскіх Сяргей. Шляхта італьянскага паходжання ў Лідскім павеце ВКЛ ... С. 57-68.

¹⁵⁷ Urzadnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1. S. 389.

¹⁵⁸ Данскіх Сяргей. Шляхта італьянскага паходжання ў Лідскім павеце ВКЛ ... С. 57-68.

¹⁵⁹ Шымялевіч Міхал. Збор твораў. С. 104.

1. **Станіслаў Здановіч**, на пасадзе лідскага старасты з 17.04.1919 - па 1928 г.

Станіслаў Здановіч, сын Юзафа і Апалоніі з Мікульскіх, нарадзіўся ў 1886 г. Скончыў гімназію ў Пецярбургу. Вучыўся на факультэце права Пецярбургскага ўніверсітэта і прымаў актыўны ўдзел у жыцці польскіх студэнцкіх гурткоў. Пасля заканчэння ўніверсітэта працаўваў прысяжным павераным у Полацку і тут шмат гадоў быў сакратаром праўлення польскага Таварыства дабрачыннасці, падтрымліваў сувязі з аналагічнымі арганізацыямі на Лідчыне. Пасля бальшавіцкага перавароту і акупацыі Полацка немцамі вярнуўся ў Лідскі павет, дзе пачаў працаўваць спачатку ў якасці чальца праўлення Польскай Народнай Рады Лідскай зямлі, пасля адыходу Эміля Буткевіча стаў старшынём. Калі ў 1919 г. польскае войска заняло Ліду, быў прызначаны камісарам (старастам) Лідскага павета.

На тэрыторыі павета стараста і іншыя кіраунікі мелі вельмі шырокія паўнамоцтвы і амаль што неабмежаваную ўладу. Напрыклад, у 1924 г. жыхар Лідскага павета ў лісце, надрукаваным у газете "Вызваленне народа", пісаў, што лідскі павятовы стараста Здановіч кіруе, як удзельны князь.

У 1928 г. замест лідзяніна Станіслава Здановіча старастам павета быў прызначаны Генрык Багаткоўскі. Уладальнік маёнтка Скабейкі Андрэй Раствароўскі, адукаваны і дасведчаны чалавек, чалец лідскага павятовага сейміка, пісаў: "Калісьці перед пасяджэннем сойміка стараста Здановіч абышоў частку дэлегатаў, просьчыкабяны з волій ваяводы і выбралі ў Павятовы аддзел нейкага Мальскага. Уладзілаў Мальскі атрымаў асаду пад Беняконямі, на зямлі, выкраенай з маёнтка Больценкі Путкамераў. Легіянер, добры прамоўца, ён быў ужо старшынём Звязу Асаднікаў. Дэлегаты, якія прыхільна ставіліся да старасты, стараліся раслумачыць яму, што не трэба рабіць гэтых крок - прыйдзеца яшчэ шкадаваць. Аднак стараста мусіў выкананіць жаданне ваяводы. Мальскі быў абраны, і не прайшло і два гады, як ён "з'еў" Здановіча, паставіўшы яму ў віну, што жонка старасты - уладальніца фальварка Макушын, які потым арандаваў сенатар Сіцінскі. Згодна з польскім законам, стараста не мог мець нерухомасць у сваім павеце. Па-іншаму было ў немцаў, "ландрат" наадварот мусіў мець у сваім павеце нерухомасць. Я быў непасрэдна замешаны ў тыя бойкі вакол старасты. Як старшыня рэвізійнай камісіі атрымаў загад ваяводскага аддзела правесці рэвізію гаспадарак павета. Праз тыдзень праверкі ўсіх гаспадарак адзін з членаў камісіі, асаднік, будучы бургамістр і вельмі прыстойным чалавек, сказаў мне, што гэта робіцца, каб зняць старасту. Усе было зроблена непрыгожа,

але па законе, аднак некалькі дробных памылак не дыскрэдывалі старасту. На бліжэйшых выбарах, якія праводзіў ужо новы стараста Багаткоўскі, я стравіці пасаду старшыні камісіі".

Цікава, што ўкосна, праз сваё жаданне стаць ваяводам (узначаліць ваяводства - адміністрацыйную адзінку, у якую ўваходзілі паветы), Станіслаў Здановіч прычыніўся да стварэння Шчучынскага павета, той жа Андрэй Раствароўскі ўспамінаў: "Стараста Здановіч, які вывучаў юрыспрудэнцыю ў Пецярбургу, меў свае амбітныя планы. Лідскі павет і так ужо меў 20 вялікіх гмін, але стараста штораз адрываў гміны з суседскіх паветаў. Меў надзею, што калі колькасць гмін дойдзе да 30, дык яны будуть падзелены на 3 паветы і створыцца лідскія ваяводства, якое ўзначаліць, зразумела, Здановіч. Аднак, калі павет атрымаў 27 гмін, быў створаны Шчучынскі павет, уякі патрапілі ўсе гміны на захад ад ракі Дзітвы. Старастам гэтага новага павета стаў Юзаф Сялява... Але было гэта пазней". Шчучынскі павет ствараўся па этапах. У 1928 г. пачала працаўваць так званая "экспазітура", якая выконвала галоўныя функцыі павятовай улады, але яшчэ падначальвалася лідскаму старасту, і цалкам Шчучынскі павет быў створаны ў 1929 г. Але яшчэ раней Здановіч стравіці пасаду. І пасля яго лідскімі старастамі былі толькі выхадцы з этнічнай часткі Польшчы.

Станіслаў Здановіч быў узнагароджаны крыжам ордэна "Polonia Restituta"¹⁶⁰.

2. **Генрык Багаткоўскі** (1893-1967), лідскі стараста ў 1928-1933 гг.

У 1928 г. у Лідзе жаніўся з сярэдняй дачкой гісторыка Міхала Шымялевіча - Зоф'яй (1907-1996). Генрык Багаткоўскі нарадзіўся ў горадзе Ловіч (каля Лодзі) і зрабіў хуткую кар'еру чыноўніка: у 1926 г. ён абіраеца ў павятовую раду касы хворых Ловіча, ужо ў 1927 г. працуе інспектарам па самакіраванні Наваградскай ваяводскай управы, з траўня 1928 г. - лідскім старастам. Пры канцы 1930-х гг. працаўваў у Варшаве на пасадзе інспектара Міністэрства ўнутраных спраў¹⁶¹.

3. **Інжынер Генрык Бянкевіч** быў лідскім старастам з 1934 па ліпень 1935 г.

Бянкевіч нарадзіўся ў 1882 г. на Сувальшчыне. Адукацыю атрымаў у Харкаўскім тэхналагічным інстытуце, служыў у расійскім, а потым у польскім войску, меў чын маёра. У ліпені 1935 г. пакінуў пасаду лідскага старасты і быў абраны бургамістром Слоніма. З другой паловы 1935 г. пасаду лідскага старасты займаў Чушкевіч¹⁶².

4. Доктар Юзаф Чушкевіч, быў лідскім стара-

¹⁶⁰ Лаўрэш Л. Л. Шэпт пажоўкльых старонак. Лідчына ў люстэрку прэсы. 1900-1939 гг. Гродна, 2017. С. 109, 140, 142, 143.

¹⁶¹ Лаўрэш Л. Л. Шэпт пажоўкльых старонак. Лідчына ў люстэрку прэсы. 1900-1939 гг. С. 142.

¹⁶² Лаўрэш Л. Л. Шэпт пажоўкльых старонак. Лідчына ў люстэрку прэсы. 1900-1939 гг. С. 204.

стам з ліпеня 1935 па 1937 г.¹⁶³

5. Тадэвуш Міклашэўскі, быў лідскім старастам у 1937 г. У Лідзе жыў па вуліцы Замкавай¹⁶⁴.

Апошні лідскі стараста Станіслаў Гансоўскі ў цэнтры

6. Станіслаў Гансоўскі, з канца 1937 па 17 верасня 1939 г.

Павятовае староства знаходзілася ў старажытным будынку былога кармеліцкага кляштара насупраць фарнага касцёла. Лідскі павятовы стараста Станіслаў Гансоўскі ініцыяваў рэстаўрацыю пакармеліцкіх муроў. Будынку знутры быў вернуты яго старажытны прыгожы архітэктурны стыль, на калідорах першага паверха старанна адноўлены столі на скляпеннях, як у ранейшыя часы, зроблены ўваход у староства з боку вуліцы Сувальскай (зараз - Савецкай), "дзякуючы чаму павятовы аддзел атрымаў праход на першы паверх, дзе месціцца ўправа старасты. Былы ўваход з боку вуліцы маёра Мацкевіча (раней вуліца Крывая, зараз існуе ў выглядзе пешаходнай дарожкі за музычным каледжам - Л. Л.) зачынены", пісала прэса¹⁶⁵.

Былы кармеліцкі кляштар у 1919 - 1921 гг., будучы староства

¹⁶³ Лаўрэш Л. Л. Шэпт пажоўкльых старонак. Лідчына ў люстэрку прэсы. 1900-1939 гг. С. 204.

¹⁶⁴ Лаўрэш Л. Л. Шэпт пажоўкльых старонак. Лідчына ў люстэрку прэсы. 1900-1939 гг. С. 286, 370.

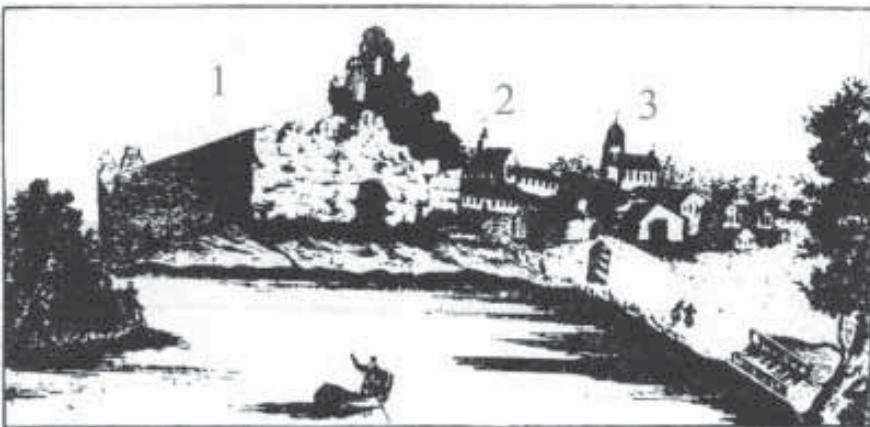
¹⁶⁵ Лаўрэш Л. Л. Шэпт пажоўкльых старонак. Лідчына ў люстэрку прэсы. 1900-1939 гг. С. 309.

Леанід Лаўрэш

Новае пра лідскі фарны касцёл, замак і абразы пэндзля Смуглевіча

Турыстам і гасцям горада
Ліды добра вядомы фарны касцёл
Узвышэння Святога Крыжа, які
стаіць недалёка ад замка. Якраз
паміж ім і замкам нядаўна паства-
вілі помнік заснавальніку горада
князю Гедыміну..

Гэты касцёл - помнік архі-
тэктуры барока - пабудаваны, ве-
рагодна, па праекце віленскага
архітэктара Іагана Крыштафа
Глаўбіча ў другой палове XVIII ст.
Новы касцёл быў асвячаны ў 1768
цы 1780 годзе. Вядома, што ад па-

Малюнак піяраў з першапачатковымі відамі лідскіх
касцёлаў

Вокладка ўспамінаў кс. Вайшвілы

чатку гэта была дзвюхвежавая базіліка з трохузроў-
невымі вежамі. Рэктар лідскіх піяраў у першай палове
XIX ст. кс. Язафат Вайшвіла пісаў: "Стары фарны
драўляны касцёл, як і сучасны мураваны, стаяў каля
замка на пачатку галоўнай вуліцы. Тыя, хто сваім
вачамі бачыў стары, драўляны касцёл, казалі, што ён
падобны на сучасны і таксама быў павернуты да
галоўнай вуліцы" ¹. Адсюль даведваемся, што стары,
драўляны лідскі касцёл таксама быў пабудаваны ў стылі
барока і меў дзве вежы. Найкаштоўнейшая інфармацыя.

З-за памылак у праектаванні і будаўніцтве, а
таксама з-за "надта дрэннага матэрыва" ўжо ў 1777
годзе касцёл патрабаваў рамонту, што запісана ў візі-
тацыі 1782 года. Першымі началі разбурацца трохузроў-
невыя вежы, з якіх зваліліся бляха, тынк і нават фраг-
менты гзымсаў і сцен; да таго ж ветрам павыбівала шы-
бы, і ўнутр начала прасочвацца вада, што павялічыла
небяспеку абрушэння вежаў. Рамонт праводзіўся ў
1782-90 гадах пробашчам касцёла Казімірам Нарбутам,
для чаго першапачаткова было выдзелена 16 000 тынфаў,
а потым яшчэ 1 675 чырвоных злотых. Цалкам касцёл
быў адрамантаваны да 1792 года. Верагодна, тэхнічную
экспертызу праводзілі архітэктары, прызначаныя біску-
пам Масальскім. У выніку рамонту былі разабраны дзве
вежы, зроблены новы шчыт і, верагодна, цалкам пера-
роблены фасад касцёла.

Па другой версіі, вежы канчаткова былі прыбра-
ны пры рамонце 1826 года, але на акварэлі Юзафа
Пешкі, намаляванай на пачатку XIX ст. вежаў на фар-
ным касцёле ўжо няма. Таму, падобна, што памыляўся
і рэктар Вайшвіла, да таго ж, верагодна, менавіта з яго

¹ Wspomnienie domku Pijarow Lidzkich. Napisal ks. Jozafat Wojszwillo, ostatni rektor Pijarow lidzkich // Biblioteka Zakladu Narodowego im. Ossolinskich we Wrocławiu., sygn.3667/III. S. 25.

падачы 1826 год лічыцца годам разборкі вежаў: "[Касцёл] раней меў дзве вежы але яны былі зняты, бо па шкодзіліся пры пажары 1826 г. Вежы і ўвесь касцельны дах згарэлі, і новы дах быў зроблены старажыннем пробашча Вінцэнта Лінкіна пры дапамозе парафіянаў. Склепенне ў празбітэрыюме ці над вялікім алтаром было пафарбавана, што цалкам сказала інтэр'ер. Толькі чатыры абразы пэндзля Смуглевіча здабыла гэтая сяятыня, а менавіта Св. Яна Непомуцэна над дзвярыма сакрыстыі, Св. Тадэвуша Апостала над дзвярыма скарбца, Св. Барбары і Св. Тэклі ў алтары"², - пісаў рэктар.

У наш час фарны касцёл мае толькі абраз св. Тэклі і лічыцца, што гэта абраз працы невядомага майстра пачатку XIX ст.³ Усе іншыя абразы ўжо адсутнічаюць ў інвентары касцёла 1882 г. Вядома, што ў драўлянай капліцы св. Барбары, пабудаванай у 1805 г., меўся абраз св. Барбары, які меў высокую мастацкую

Францішак Смуглевіч. Абраз святой Тэклі ў Лідскім фарным касцёле

² Wspomnienie domku Pijarow Lidzkich. Napisal ks. Jozafat Wojszwillo, ostatni rektor Pijarow lidzkich // Biblioteka Zakladu Narodowego im. Ossolinskich we Wrocławiu., sygn.3667/III. S. 26.

³ Pyzel K. Kościół parafialny p.w. Podwyższenia krzyża Sw. w Lidzie // Kościoly i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wilenskiego. Krakow, 2008. T. 2., cz. III. S. 109.

⁴ Korzeniowska Anna, Maczewska Katarzyna. Kaplica cmentarna p.w. Sw. Barbary w Lidzie // // Kościoly i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wilenskiego. Krakow, 2008. T. 2., cz. III. S. 180.

якасць. Куды ён падзеўся, невядома, бо ў сучаснай мураванай капліцы знаходзіцца копія таго старога абраца⁴.

Францішак Смуглевіч (Franciszek Smuglewicz, 06.10.1745, Варшава - 06(18).09.1807, Вільня) - вядомы мастак, заснавальнік беларускай і літоўскай нацыянальнай школы жывапісу. У 1763-1764 гг. вучыўся ў аўстрыйскага мастака Антонія Марона, потым як стыпендыят караля Станіслава Аўгуста з 1765 г. вучыўся ў рымскай Акадэміі св. Луки. У Рыме працаваў над інтэр'ерам касцёла Святога Станіслава з італьянскім мастаком і архітэктарам (потым прыдворным архітэктарам рускага імператара Паўла I) Вінчэнца Брэна. Падчас інвентарызацыі палаца Нерона ў Рыме капіраваў творы ранейшых майстроў. У 1784 г. вярнуўся ў Варшаву. У 1785 г., а потым з 1797 г. жыў і працаваў у Вільні, у 1786-1797 гг. зноў у Варшаве, дзе заснаваў прыватную школу жывапісу.

У Галоўнай віленскай школе (у 1803 г. ператворанай у імператарскі Віленскі ўніверсітэт), Смуглевіч заснаваў кафедру жывапісу і рысунку і кіраваў ёю. З 1797 г. атрымаў пасаду прафесара і запачаткаваў так званую віленскую школу жывапісу. Вучнямі Францішка Смуглевіча былі сярод іншых: Іосіф Аляшкевіч, Юзаф Пешка, Мацей Тапольскі і Матэвуш Такарскі.

У 1800-1801 гг. па запрашэнні імператара Паўла I жыў і працаваў у Санкт-Пецярбургу і, у прыватнасці, афармляў інтэр'еры Міхайлаўскага замка. Пахаваны на могілках Росы ў Вільні. Дакладнае месца яго пахавання было невядома ўжо пры канцы XIX ст.

Тое, што ў лідскім фарным касцёле і зараз захоўваецца абраз пэндзля Францішка Смуглевіча, да апрацоўкі ўспамінаў кс. Вайшвілы было невядома, і гэта з'яўляецца вельмі важнай навіной.

На адлегласці 108 крохаў ад фарнага касцёла, далей на поўнач па вуліцы Віленской (сучаснай Савецкай) стаялі былы кляштар і касцёл кармелітаў. Кляштар згарэў у 1941 г. і быў разабраны на пачатку 1950-х гг. Пра касцёл, які праз сакрыстыю злучаўся з кляштаром, вядома, што ён меў форму крыжа даўжынёй 44,5 і шырынёй 17,5 локця, пакрыты дахоўкай.

Нядоўна з Бібліятэкі імя Асалінскіх (г. Уроцлаў) пры дапамозе свайго сына Вадзіма, я атрымаў сканы рукапісу рэктара лідскай піярскай павятовай вучэльні Язафата Вайшвілы, напісаныя ў першай палове XIX ст. з малюнкам лідскага замка на першай вокладцы. Гэты малюнак, верагодна, намаляваў нехта з выкладчыкаў ці вучняў піярскай школы.

Я не адразу звярнуў увагу, што справа ад замка (1) намаляваны касцёл з кляштаром кармелітаў (2) і,

*Здымак касцёла кармелітаў на пачатку XX ст. з кнігі Zyskar F. J.
Nasze kościoły: opis ilustrowany wszystkich kościołów i parafii
znajdujących się na obszarach dawnej Polski i ziemiach przyległych. T. 2.*

Warszawa - Petersburg, 1914.

яшчэ трошкі правей - фарны касцёл з вежамі! (3) (гл. малюнак). Бачна, што кармеліцкі касцёл меў фасад, павернуты на ўсход і надбудаваны купал з сігнатуркай над вялікім алтаром. Трэба сказаць, што фарны касцёл для мастака знаходзіцца ў такой праекцыі, што дзве вежы бачны, як адна.

Але галоўнае - фарны касцёл намаляваны з троху зору і невымі вежамі. Гэты малюнак адзіны, на якім можна убачыць лідскія касцёлы ў іх першапачатковым выглядзе. Верагоднае датаванне малюнка з вокладкі - да 1790 г.

На гэтую выяву лідскага фарнага касцёла з дзвінням вежамі да апошняга часу не звярталі ўвагі, і ў апошній, кнізе, якая толькі што выйшла, я нават напісаў, што такай выявы, верагодна, наогул не існуе. Таму аўтэнтычны малюнак з двухвежавым лідскім фарным касцёлам, касцёлам кармелітаў і замкам - важная, новая крыніца інфармацыі па гісторыі горада Ліды.

Таксама кс. Вайшвіла паведаміў пра фарны касцёл, што: "Мураваны шпіталь (пры фарным касцёле) знаходзіўся ў самым рагу мура, які атачаў парадфіяльны касцёл, з боку замка ад вуліцы Віленскай. Але ў пажары 1826 г. згарэў дах шпітalia і ўсё драўлянае, што ў ім было. Цэглу тады разабралі на падмуркі іншых дамоў, і таму цалкам знік нават след таго прытулку для ўбогіх.

У другім рагу таго ж мура, пры той жа самай вуліцы Віленскай стаіць мураваны невялікі шпіталь які мае толькі адзін пакой. У гэтым прытулку жывуць касцельныя і ўбогія дзяды на ўтрыманні багалюбівых парафіян. Невядома, калі гэты прытулак з'явіўся і хто яго будаваў"⁵.

Цікавай з'яўляецца інфармацыя рэктара піараў

пра тое, што ў першай палове XIX ст. у вёсцы Перапечыца, якая належала фарнаму касцёлу, працавала цагельня.

Падам яшчэ некалькі цікавых фактагraphіз з успамінаў рэктара лідскіх піараў. У нашым народзе захавалася доўгая памяць пра каралеву Бону, і будаўніцтва лідскага замка доўгі час, пэўна, да прац Тэадора Нарбута, прыпісвалася менавіта каралеве Боне. Кс. Язафат Вайшвіла пісаў: "Замак у горадзе прыпісвають каралеве Боне, як быццам яна яго пабудавала. Амаль што кожны, у каго пра гэта пытаеш, так кажа. Нават лідскі магістрат менавіта гэтак каля 1820-га года рапартаў, і гэтак жа лічыў і сам бурмістр Вінцэнт Бенстажыцкі. Так ён і напісаў у рапарце, выконваючы загад урада, які патрабаваў інфармацыю пра лідскі замак.

... Я запытаў аднаго шляхціца:

- Ці ведаеш, чый замак?

Пан шляхціц адразу адказаў:

- Ведаю вельмі добра - каралевы Боны.

- А ці Бона яго вымуравала?

- Так, Бона, няма сумнення.

- Як даўно?

- Дастаткова даўно.

- А хто гэта такая, каралева Бона? Жонка якога караля?

- Гэтага не ведаю.

- А ці яна была хрысціянкай ці паганкай?

- Паганкай!

- А дзе яна жыла?

- Тут, у Лідзе.

- А пахаваная дзе?

- У нашым замку.

- А хто пахаваны пасля яе?

- Кароль.

- А як яго звалі?

- Не ведаю.

- А што яшчэ ведаеш пра гэты замак?

- Больш нічога не ведаю.

- А хто яго знішчыў?

- Не ведаю.

Вось і ўсё, што можна даведацца пра замак ад мясцовых людзей"⁶.

Вайшвіла падае і такую, цалкам невядомую зараз інфармацыю пра замак: "На ічасце замак у вачах урада займеў каштоўнасць, і таму мае з яго боку абарону ад знішчэння рукамі людзей. Указам цара ... распачата справа аб разбурэнні Лідскага замка ў 1840 г.

Пан лідскі гараднічы, падпалкоўнік Стужін

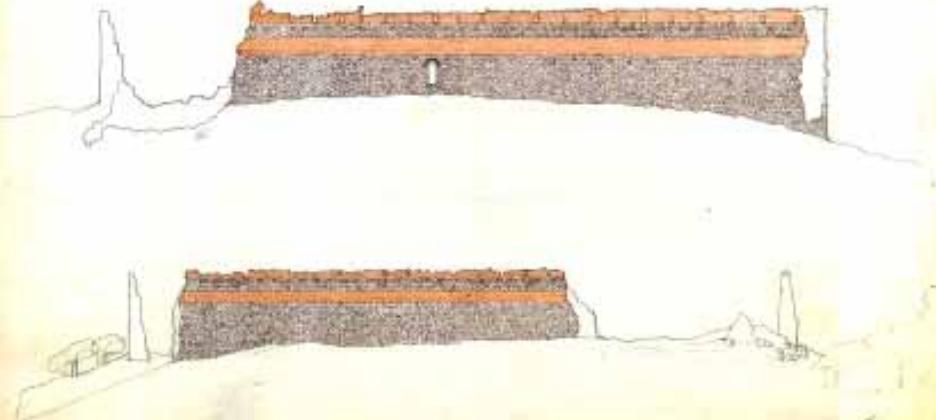
⁵ Wspomnienie domku Pijarow Lidzkich. S. 32.

⁶ Там жа. S. 13-14.

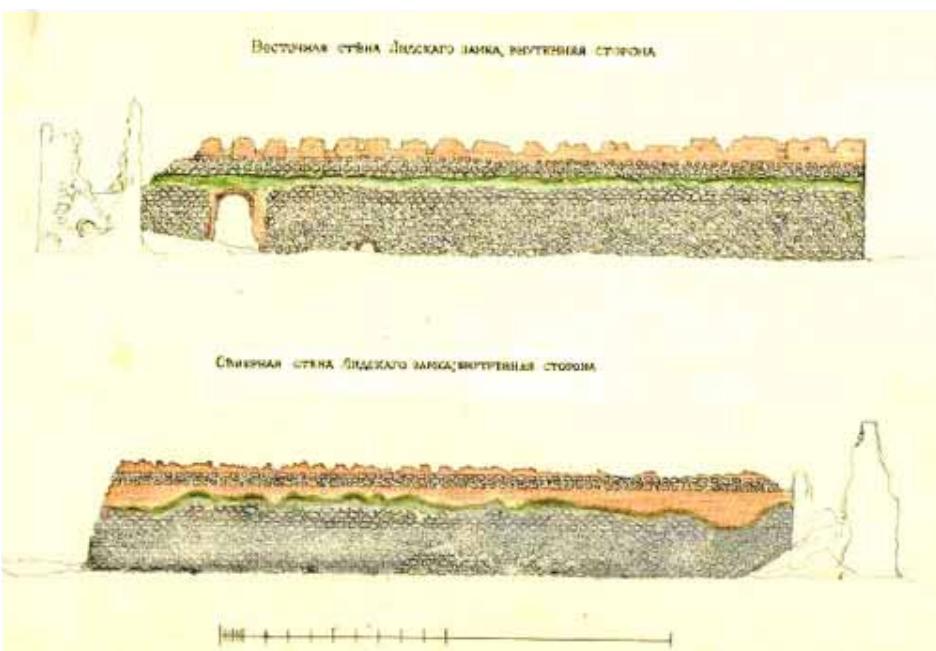
вырашыў вымураваць масток цераз рэчку Каменку і пачаў рабіць яго з камянёў, якія валяліся каля дарогі пры замку. Аднак да муроў не дакрануўся. Тым не менш пачаліся размовы, і па павеце распаўсюдзілася навіна, што гарадніцы разбірае замак. Хутка гэтая навіна дайшла на Нарбута, гістарыёграфа Літвы. У нашай мясцовасці ён быў руплівым абаронцам замковых парэшткаў, пра разбурэнне замка ён данес губернскаму ўпраўлению, і той распачаў следства. Гарадніцы даводзіў, што яго недарэчна абвінаваці, але пасля далучэння Лідскага павета ... да Віленскай губерні, з Вільні было загадана: "Привести в первобытное состояние". Гарадніцы ў рапарце спрэядліва адказаў, што гэтага зрабіць немагчыма, бо для гэтага, трэба пабудаваць новы замак. Аднак у новым указе было напісаны: "Привести ... в первобытное состояние. А за неисполнение записать Городничего в черную книгу".

Гараднічаму нічога не заставалася як пачаць працы па прывядзенні замка ў першасны стан. Калі ж Стужін распачаў працу, яго ж канцылярыст Яраслаў Ёлец, каб не было клопату, падаў наступную параду: адрапартаваць, што загад ужо выкананы і замак "приведен в первобытное состояние". Гэтак і зрабілі - гараднічаму справа ўдалася, бо на гэтым усё скончылася, і ўказаў больш не было"⁷.

Дадам яшчэ, што з тэксту кс. Вайшвілы, даведваемся, што каля таго самага мастка цераз рачулку Каменку, які хацеў перабудаваць лідскі гараднічы, стаяў

Невядомы мастак. Паўднёвая і заходняя сцены Лідскага замка, зневіні бок.
Сярэдзіна XIX ст.

Невядомы мастак. Усходняя і паўночная сцены Лідскага замка, унутраны бок.
Сярэдзіна XIX ст.

млын, і "меліся сярністыя крыніцы, бо ў гэтым месцы пасля цёплага дажджсу, пры святле сонца, бліксей да вечара, чутны пах серы. Аднак першыя зробленыя пробы паказалі, што запасы серы там недастатковыя для таго, каб пабудаваць лекавыя купальні"⁸. Гэта цалкам невядомая ў наш час і таму надзвычай цікавая інфармацыя.

⁷ Wspomnienie domku Piękarow Lidzkich. S. 21-22.

⁸ Там жа. S. 11.

Віктар Кудла,
выпускнік Ганчарскай сярэдняй
школы 1959 года

Сачыненне на тэму: “ЗВЕСТКІ ПРА СЯЛЯНСКАЕ ЖЫЩЁ, НАВУЧАННЕ, ВУЧНЯЎ І ІХНІ ЛЁС У ГАНЧАРСКАЙ АКРУЗЕ”

(Працяг .Пачатак у папярэдніх нумарах № 85-93)

Раздел № 10 Аповед пра пасляваенны час 1944 - 59 гг.

10 ліпеня 1944 года вёска Ганчары вызвалена ад нямецка-фашистыкіх захопнікаў байцамі 17 стралковага корпуса пад камандаваннем генерал-лейтэнанта П.К. Кашавога.

Пасля вызвалення Лідчыны прыйшла мабілізацыя ў Чырвоную Армію з Ганчарскага сельсавета - 180 чалавек.

Пад канец ліпеня Ганчарскі сельсавет узнавіў сваю дзеянасць. 20 верасня з ліквідацыяй Баранавіцкай вобласці Ганчарскі сельсавет у складзе Лідскага раёна перададзены Гарадзенскай вобласці. Першым старшинам сельсавета быў прызначаны Трошын Андрэй Захаравіч, які ў атрадзе "Балтыец" быў кіраўніком гаспадарчага звяза, што праводзіў нарыхтоўку прадуктаў па вёсках. Андрэй Трошын аказаўся на ўзоруні. Сяляне з нагоды дзяліліся з партызанамі ўсім, чым маглі.

13 лістапада 1944 года каля вёскі Вялічкі акаўцамі быў абстралены і паранены Андрэй Захаравіч.

5 верасня 1944 года на перагоне Дроздава-Даржы белапалякамі быў праведзены 4 падрывы, дзе было пашкоджана 4 звязы чыгуначнага палатна. Крушэнне ўдалося папярэдзіць.

Ніжэй складзены спіс (магчыма, не поўнасцю дакладны) ганчароўцаў, якія загінулі ад акаўцаў і ад немцаў-фашистаў:

Гук Піліп Гаўрылавіч, 1909 г.н. 327 траўня 1942 г. лічыўся сувязным партызанскае атрада "Іскра". Загінуў 7 сакавіка 1943 г. (З успамінаў яго сына Міхаіла Піліпавіча Гука і Вольгі Кандратавны Германовіч.)

Кучынскі Аляксандр Уладзіміравіч, 1902 г.н. Працаўаў да вайны мельнікам на Лупеніцы. За сувязь з партызанамі ў 1943 г. быў расстралены Арміяй Краёвай. (З успамінаў Софіі Васільевны Кучынскай.)

Міцокевіч Казімір Казіміравіч, 1927 г.н. Працаўаў у калгасе. У гады вайны быў партызанам у атрадзе "Іскра". Загінуў у 1943 г. (З успамінаў сястры Ядвігі Казіміраўны Гумбар.)

Равяшкі Дзмітрый (Зміцер) Сцяпанавіч і брат **Феафіл Сцяпанавіч** Нарадзіліся ў в. Ганчары. Працаўалі у калгасе: першы - брыгадзірам, другі - конюхам. 21 ліпеня 1941 г. былі схоплены і расстралены немцамі. Пахаваны на могілках вёскі Ганчары. (З успамінаў дачкі Ганны Дзмітрыеўны Мурын.)

Царэвіч Міхайл. Нарадзіўся ў в. Малышы Голдаўскага с/с. Працаўаў на гаспадарцы ў асадніка Цехановіча. У гады вайны падтрымліваў сувязь з партызанамі. У 1943 г. расстралены акаўцамі. Пахаваны на могілках в. Ганчары. (З успамінаў аднавясковоўцаў.)

Пасля Трошына ў 1947 годзе старшинам прызначылі **Какашынскага Уладзіміра**. (Помню, як ён быў у нас у хаце і зняў кашулю, была забітавана рана з крывёю на баку спіны. Потым пайшлі чуткі, што ён арыштаваны як нямецкі сувязны. В.К.)

Затым старшинам сельсавета паставілі **Фядор-чанку Івана Сцяпанавіча** па 09.03.1955 г., далей былі - **Рыгор Аляксееўіч Рахман**, **Яраслаў Мікалаевіч Кучынскі**, **Вацлаў Вацлававіч Лапенка** ў 1987 г. і з сакавіка 1988 г. **Ніна Іванаўна Урбановіч**.

Прыходжане парафіі добра памятаюць, як у гады вайны святар **Мікалай Канстанцінавіч Усціновіч** служыў у Ганчарскай царкве (дарэчы і ён мяне хрысціў В.К.). Дзякуючы яго заступніцтву арыштаваныя сяляне былі вызвалены. Святар не раз абараняў бацькоў партызан і многіх збярог ад расстрэлу.

Сын святара Ігар 1942 г.н. добра памятае: "У сапраўднасці бацьку арыштавалі ў канцы лета 1949 года, забраўлі паляўнічае ружэжо. На момант арышту мне было сем гадоў, малодшаму Юру - дзевяць месяцаў.

Бацьку прысудзілі 25 гадоў папраўча-працоўных лагераў і адправілі ў Варкуту: яму было 34 гады, матулі - 33. Без таты нам было цяжкае жыццё, але мы верылі ў яго несправядліві прысуд, і ён праз 7 год вярнуўся дахаты ў лютым месяцы 1956 года Сустракалі яго з братам і мамай на заснежсанай прывакзальнай плошчы. З цягніка выйшаў ссунутлены чалавек з фанерным чамаданчыкам. Гэта быў бацька.

Пасля вяртання на радзіму Мікалай Канстанці-

навіч служыў святаром у цэрквях Гарадзенскай вобласці і некалькі год быў настаяцелям Нараджэння-Багадрзічнага храма вёскі Дакудава".

25 сакавіка 1979 года пратаярэй Мікалай Канстанцінавіч Усціновіч памёр. Пахаваны на Лідскіх могілках. З нагоды 100-годдзя Мікалая Канстанцінавіча Усціновіча (27.09.1916 г.) у Ганчарскай царкве прыйшло вялікае богаслужэнне, і на храме была ўсталявана памятная пліта.

Адразу пасля Усціновіча служыў святаром **Курыловіч Віктар**.

Яго троє дзетак - Сяргей, Тамара, Мікалай вучыліся з намі ў школе.

1950 г., студзень. У хаце сялянкі А. О. Козел адбылося абнаўленне абрата Святога Мікалая Цудатворца. Абрата быў аднесены на захоўванне ў Ганчарскую царкву. На гэты час у Лідскім раёне дзеянічалі толькі чатыры праваслаўныя цэрквы.

З 1976 года, працуючы 35 гадоў святаром Свята-Пакроўскай Ганчарскай царквы, **Мяндзіла Іян Васільевіч** выконваў вялікі аўтаматичныя работы. Ён пабудаваў новыя святыні ў Бярозаўцы і Мінойтах, узнагароджаны медалём Святога Кірылы Тураўскага. Іян Мяндзіла (23.05.1928 г.) памёр у 2010 г. Пахаваны ў вёсцы Мінойты, каля пабудаванай ім жа царквы ў гонар святога Елісея Лаўрышаўскага.

Воіны-ганчароўцы, якія загінулі на франтах Вялікай Айчыннай вайны

Буяк Іосіф Іосіфавіч, 1913 г. н. Працаўваў на гаспадарцы. Прывезаны ў рады Савецкай Арміі ў 1944 г. Радавы. Загінуў у 1945 г.

Гук Іван Гаўрылавіч, 1918 г. н. З 1940 г. у Данбасе працаўваў на шахце. Прывезаны ў 1941 г. Загінуў у 1943 г.

Гук Фёдар Гаўрылавіч, 1926 г. н. Працаўваў на гаспадарцы. Прывезаны ў рады Савецкай арміі ў 1944 г. Радавы. Прапаў без вестак.

Дзікеўч Мікалай Вікенцьевіч, 1908 г. н. Працаўваў на гаспадарцы. Прывезаны ў армію ў 1944 г. Радавы. Прапаў без вестак 25.02.1945 г.

Данейка Мікалай Аляксандравіч, 1922 г. н. Працаўваў кавалём у калгасе. Прывезаны ў 1944 г. Танка-

дэсантная частка за р. Віслай. Гвардыі радавы Загінуў 03.02.1945 г. Пахаваны ў Брандэнбургу.

Казак Іосіф Іосіфавіч, 1925 г. н. Працаўваў сувязістам. Радавы Загінуў 13.03.1945 г. Пахаваны ў правінцыі Брандэнбург.

Казак Міхайл Аляксандравіч, 1911 г. н. Прывезаны ў шэррагі Чырвонай Арміі ў траўні 1941 г. Прапаў без вестак у верасні 1944 г.

Казак Станіслаў Іосіфавіч, 1926 г. н. Загінуў у 1944 г. каля горада Белаосток.

Казёл Уладзімір Пятровіч, 1906 г. н. У арміі з траўня 1941 г. Загінуў у 1941 г.

Харкевіч Пётр Васільевіч, 1898 г. н. Прапаў без вестак у 1946 г.

Шут Віктар Лявонцьевіч, 1900 г. н. Прывезаны ў 1944 г. Стражак. Памёр ад ран 19.02.1945 г. Пахаваны ў Германіі.

Па-рознаму склаўся жыццёвы лёс маладых патрыётаў.

Генадзь Шут (1925-12.07.1944) пасля вызвалення Лідчыны быў выбраны сакратаром Лідскага райкама камсамолу. Падарваўся гранатай, выкарыстоўваючы яе, каб "наглушкиць" рыбы для камсамольцаў.

Вера Уладзіміраўна Кучынская (Стракавацкая) 1923 г. н., са студзеня 1956 г. працаўала інспектарам па кадрах у аўтакалоне № 4.

Вера Пятроўна Ярошэвіч (1924 г. н.) узна-гароджана медалём "За баявыя заслугі".

Зінаіда Віктараўна Райкова (Кумпяк). У 1938 г. закончыла 7 класаў паступіла вучыцца ў Лідскае педагогічнае вучылішча, у 1940 г. стала камсамолкай. У вайну была сувязной партызансага атрада "Іскра" брыгады імя Кірава. Пасля вызвалення ў 1944 г. Зіну абраў сакратаром камсамольскай арганізацыі, інструктарам Лідскага РК камсамолу. У 1946 г. была абрана другім сакратаром райкама камсамолу. У гэтым жа годзе была дэлегатам XV з'езда камсамолу Беларусі. Затым Райкову прызначылі памочнікам начальніка палітаддзела Трацякоўскай МТС па работе сярод жанчын-трактарыстак. У далейшым працаўала машыністкай у Лідскім гаррайвакамаце.

Па ўспамінах Георгія Іванавіча Раіка

Дзесяці яшчэ да рэвалюцыі дзядуля **Міхайл Іванавіч** абаснаваўся на купленай зямельцы ўздоўж ба-лотца і зарасляў каля хутара Жучкі. Ажсаніўся з аднавяской Антанінай Пятроўнай з Ненартовічаў, выгадавалі трох сыноў: Івана, Леаніда, Валодзю. Цяжская праца на гаспадарцы не давала добра грыбы, і ён уладкаўся на шклизавад Гуту. Гэта дало магчымасць усіх трох сыноў забяспечыць навучаннем. Якую на той час школу ў Ганчарах яны наведвалі? Мажліва, царкоўна-прыходскую. Хлопцы старанна вучыліся, чытали кніжкі, займаліся і самаадукацыяй, што ў далейшым жыцці спатрэбілася. Нягледзячы на вяеннае ліхалецце, сыны пажаніліся: старэйшы **Іван** узяў у жонкі **Серафіму Дычок** з **Супраўічыны**,

Лёня - аднавяскоўку Ядвігу Кумпяк. Тут на бацькаўчыне побач абодва сыны збудавалі дабрыя хаты і ўсе патрэбныя для сялянскай гаспадаркі пабудовы: гумны, хлявы, адрыны, свіраны, склепы, паветкі... (дарэчы, ўсё ў асноўным захавалася). Развялі хатнюю жыўласць. Сем' і пачалі папаўняцца маладым пакаленнем.

На падворку ў Раікаў. На лаўцы: Міхаіл Іванавіч - 1863-1945 гг., Антаніна Пятроўна - 1875-1945 гг. з унукамі - Жорам 1935 г.н., Зінай - 1936 г.н.

Стаяць: Лёня, на руках сын Толя - 1940 г.н., жонка Язя, Ваня і жонка Серафіма. (Рэдкую на той час фатакартку зрабіў Кудла Анатоль Васільевіч на шклянай негатывай пласціне.)

*Леанід з сям'ёй.
Ядвіга, Толя - 1940 г.,
Марыя - 1946 г.*

Браты: Уладзімір, Леанід, Іван

Малодшы Валодзя перад самай вайной быў прызваны ў армію. Ваяваў на фінскім фронце. У 1947 годзе ажніўся з Ганнай Чылек з Баравіч - там і гаспадарыў.

Аб іх жыцці асобны аповед быў у "Лідскім летапісцы" № 91.

Раік Георгій Іванавіч

Нарадзіўся 04.03.1935 г. у вёсцы Жучкі ў сялянскай сям'і. Дзяцінства прышлося на ваеннае ліхалецце. Пачатковая школа ў Жучках, сямігодка ў Ганчарах. Дзесяцігодку закончыў у Бярозаўцы і адразу паступіў у Беларускі політэхнічны інстытут.

Навука давалася лёгка - закончыў на выдатна, што давала права выбраць месца першай працы. Выбраў перадпушкавую Васілевіцкую ГРЭС, дзе адпрацаваў больш за дзесяць год намеснікам начальніка электрацэха.

Калі ў 1969 годзе працаваў на новую электрастанцыю, што будавалася ў Гародні, з выдзяленнем кватэры - даў згоду. Тут найбольш яскрава праявіліся набытыя веды і здольнасці Георгія Іванавіча, як начальніка электрацэха, які ўзначальваў 23 гады. У 1992 годзе як здольны спецыяліст на чатыры гады быў камандзірованы ў Сірыю на пуск электрастанцыі Цішрын. За выдатнае выкананне пусканаладачных работ атрымаў падзялкі сірыйскіх уладаў.

Па ініцыятыве і пры непасрэдным удзеле Георгія Іванавіча на Гарадзенскай ТЭЦ-2 адкрыўся музей. Сотні зробленых ім фотаздымкаў аб падзеях і працаўніках, дзесяткі знайдзеных экспанатаў сталі асновай музея.

За шматгадовую добрасумленную працу і важны ўклад у энергетыку рэспублікі Раік Георгій Іванавіч узнагароджан медалямі "За працоўную доблесць", "За працоўную адзнаку", "Ветэран працы", "За доблесную працу", многімі Ганаровымі граматамі кірауніцтва Міністэрства энергетыкі Савецкага Саюза.

Яшчэ са студэнцтва Георгій Іванавіч піша вершы: пра сяброў, вучобу, працу. Сяброўскія эпіграмы-шаржы, віншаванні-пажаданні, замалёўкі з нагоды розных падзеяў пастаянна выходзілі з пад пяра аўтара. А ў 1993 годзе была надрукавана паэма "Энергетычныя былі". Напісаныя ім трапныя сакавітыя вершаваныя радкі - не вынік фантазіі, а перажытае ў вясковай школе, вучэбных аўдыторыях, студэнцкіх інтэрнатах, на ваенных зборах і сельгасработах.

Да 30-цігодзяя пуску Гарадзенскай ТЭЦ-2 была выдадзена яго другая кніжка вершаў "Наша імя - Энергетыкі", дзе яскрава апісаны ўспаміны аб калегах-энергетыках, аб падзеях, працоўных буднях. Яго назіранні, дакладныя з гумарам замалёўкі, роздумы і вывады даюць зарад бадзёрасці, аптымізму, павагі да выбранай

Райк Георгій Іванавіч успамінае:

“Калі началася вайна мне было 6 гадоў. Дзесьці ў вайну, пры немцах некалькі месяцаў хадзіў у Ганчары ў школу, вучылі на лацінцы. Калі пасля вызвалення Беларусі ў 1944 годзе адкрылі школу ў Жучках у хаце Франака Ненартовіча, мне было ўжо 9 гадоў. Мяне залічылі ў 2-ег клас. Добра знаў арыфметыку, а вось алфавіт на кірыліцы па-беларуску прыйшлося асвойваць. Настаўніцай была Зоя Іванаўна Шуціла, якая была замужам за Анатолем Васільевічам Кудлам, які крыху настаўнічаў, але потым закончыў медустанову і працаўаў доктарам.

Настаўнікамі, помню, былі: Дзікеўіч Мікалай Мікалаевіч, Козел Іван Міхайлавіч (Міхалюкоў), потым Кажураў Васіль Іванавіч, мажліва, партызан. Жыў з

жонкай Верай, падчарыцай Рэнай і сынам Шурыкам у сярэдній частцы пабудовы школы. Добра памятаю, як ён дыктант даваў правяраць лепшым вучням, утым ліку і мне, а адзнаку ставіў ужо сам, удачлівішы нашу праўку....

У гэтых час у Жучкоўскую школу хадзілі: Грынь Вадзя і Грынь Зіна, Савонь Зіна, Савонь Фаня - усе з Баравіч, Курыла Коля з Дроздава, Говар Жэні з Масяевіч, Астравухі, Качаноўская, Ненартовіч Чэсь і яничэ добры дзясятак...”

Вершаваны аповед Георгія Іванавіча:

Вайна, зламаўши ўсё наўкола,
ужо на заход вяла илях.
Тады адкрылася і школа
ў нашай вёсачы Жучках.

З фотаальбома і па звестках Раіка Георгія Іванавіча, 1947 год. Настаўнікі і вучні Ганчарскай школы. Злева направа на лаўцы: Шацюк Зіна з Канюшан, Карапікова (Кучынская) Марыя Ярмалаеўна, Дзебрава Марыя Іванаўна ?Фёдараўна, Закржэўская (Дзятлава) Валянціна Іосіфаўна, Пісарэвіч (Буяк) Лілея Мікалаеўна, Бобрык Жэні з Песак ці Вялічак.

Унізе прысейшы: Радзюковіч Юра з Канюшан, неўстаноўлены, Закржэўская Джэмса - сястра Валянціны Іосіфаўны, Дзебраў Эдуард - сын Марыі Іванаўны, Сяргеев Валодзя (Дроздава).

Стаяць: Неўстаноўлены з Канюшан, Херман Шура з Канюшан?, неўстаноўлены, Курыла Мікалай Сяргеевіч з Дроздава, Саўка Коля з Жомайдзі, Раік Георгій Іванавіч - Жучкі, Шут Мікалай Сяргеевіч, Савонь Зіна Кастацінаўна - Баравічы

Верхні рад на ўзвышы: Купчык Міша з Канюшан, Ненартовіч Чэсь Браніславаўіч - Жучкі, Германовіч ? з Навасад, Грос Слава Міхайлавіч, Лагун Мечыслаў (Пескі), Стэльмах ? з Сяльца, Драгун ?, Лагун Флар'ян з Вялічак, Шуціла Жора Кастацінаўіч з Супраўшчыны, Данэйка ? з Навасадаў, Грынь Зіна Пятроўна з Дроздава.

З тae пары ў вясковай хаце
 (аб чым прыемна ўспамінаць)
 Магчымасць кожнаму дзіцяці
 была навуку пазнаваць.
 Даўно сышлі часы былія са школы,
 як і ў другіх:
 Адзін пакойчык на два класы -
 адзін настаўнік на ўсіх!
 Зусім другімі былі дзеткі,
 што ішлі за ведамі ў паход:
 Паміж "маляўкамі" - падлеткі,
 дзеся па 15-ць добрых год!
 На увесь раён тым часам Лідскі
 настаўнік наш адметным быў:

Дзікеўіч, Козел і Шуціла,
 а потым Коjsураў вучыў...
 Навукі цяжская дарога -
 (тут не праскочыши напрасткі?!)
 І вось нарэшце - Перамога.
 Браты вярталіся, бацькі...
 Крыху пазней у гэтым плане,
 калі калгасным стаў загон,
 Ішлі са школы ў свет сяльчане
 ад беззлатных працаўдзён.
 Пайшоў далей шкаляр-гаротнік,
 і выйшаў, ведаем цяпер:
 Эканаміст, і медработнік,
 і педагог, і інжынер.

З фотаальбома і па звестках Раіка Георгія Іванавіча.

Прысеўши злева направа: Лагун Фліяр'ян, Савонь Зіна К., Драгун Веся.

Сядзяць на лаўцы: Кучынская Глафіра, Сівіцкая Валя (Дзітрыкі), Курыла Коля, Шацюк Зіна (Канюшаны), Дзятлаў К.Ф. - дырэктар школы, Грыйн Зіна, Шалтыс Цэзарыя (Жучкі), неўстаноўленая.

За спінамі: піянерважактая, ?, Качаноўскі Альфрэд Уладзіміравіч (Саламянка), неўстаноўлены, Кучура Сяргей Сяргеевіч - настаўнік, за Дятлавым - Тумар, неўстаноўленая, Германовіч Шура, неўстаноўленая, Закржэўская В.І.

Стаяць каля сцяны: Урбановіч Валерый Карлавіч (Дзітрыкі), Сяргеев Валодзя, Радзюковіч Юра з Малых Канюшан, Шут Мікалай Сяргеевіч, Ненартовіч Чэсь Браніслававіч, Раік Георгій Іванавіч, Дычок Ірына Аляксееўна, неўстаноўлены.

Каля сцяны ззаду - бацька Шацюк Зіны.

Георгій дапоўніў, што ў 5-тым класе ў 1947-1948 гг. у Ганчарах вучыліся: Усціновіч Анатоль - брат святара Мікалая, Дычак Рэнія Аляксееўна, Савонь Галія, Гумбар Валера, Грыйн Віця і Зіна, Міцюковіч Іван Іванавіч (Якушак), Карабач Юзаф - яны жылі на скрыжаванні Дроздава, сыны Люцік, Роберт былі ў АК, з'ехалі ў Польшчу, Адам таксама кудысьці з'ехаў...

Другія погляды і толкі -
усё змянілі на вачах.
Цяпер няма ў той вёсцы школкі,
ідзе вучэнне ў Ганчарах!
Падзеяў рухаецца кола,
і безупынна час плыве.
За ўсё, што ты дала нам ШКОЛА,
сардэчна дзякуем табе!

Дзякевіч Марыя Іосіфаўна напісала успаміны:

“У 1944 годзе нас паклікала Ганчарская школа з роднай мовай і Савецкай уладай. Пайшлі вучыцца ў хату Якуба Буяка, у якой пазней былі сельсавет, бібліятэка. Гэта быў цяжкі час. Не хапала падручнікаў, чыталі газетныя тэксты. Пісалі, хто на чым мое. Школу наведвалі не ўсе, але хто хадзіў - вучыўся старавінна. Праз некаторы час нас перавялі ў будынак "нямецкага бункера". Мы, вучні 5 класа, яго пачысцілі і вучыліся ў ім да заканчэння 7 класа ў 1947 годзе. У гэтым класе было 10 вучняў.

Вось яны на зберажонай фатакартцы”.

Германовіч Сяргей Кандратавіч
(10.06.1928-13.01.2005)

Сяргей Кандратавіч успамінае, што яго бацькі, як і ўсе сяляне, не бачылі спакойнага жыцця, вельмі

Германовіч Сяргей Кандратавіч

1946 год. 6-ты клас.

Сядзяць: Пушчаенка Міхаіл Дзянісавіч, настаўнік рускай мовы; у цэнтры - Дробінаў Павел Кірылавіч - загадчык РайАНА; Дзятаў Кірыл Фёдаравіч - дырэктар школы.

Вучні: Буяк Галіна Іосіфаўна, Касарэўская Вера Антонаўна, Буяк Аляксандра Міхайлова, Кумпяк Мікалай Сямёновіч, Урановіч Пётр Іванавіч, Грынь Генадзь Іосіфавіч, Дзякевіч Марыя Іосіфаўна, Германовіч Аляксандра Кандратавіч, Хрышчановіч Ніна Іосіфаўна, Буйніцкая Тамара Рыгораўна.

шмат працавалі, круглагадавая сялянская праца ніколі не сканчалася... Бацька стараўся даць дзесяцям адукцыю, і ў дзяцей была велізарная цягя да ведаў.

Пасля ўрокаў дзеци дапамагалі бацькам па гаспадарцы, вусныя ўрокі вучылі, як правіла, у полі, калі пасвілі жывёлу, пісьмовыя - вечарам прылучыне.

Закончыўшы педвучылішча ў 1947 г. Сяргей Кандратавіч 1928 г. н., , адразу працаваў настаўнікам пачатковых класаў у Ганчарскай школе.

На наступны год перавялі загаадчыкам Кабылянскай (цяпер - Крыніцы) пачатковай школы. Прызвалі ў армію ў 48 годзе, і трох гады служыў у Менску. Пасля дэмабілізацыі ў 1951 годзе прызначылі дырэктарам Яўсеевіцкай сямігадовай школы. Тут ён пабудаваў новыя школыны будынак, вёў актыўную працу сярод насельніцтва, у тым ліку і па ліквідацыі непісменнасці.

Сяргей Кандратавіч ажаніўся з настаўніцай Валянцінай Рыгораўнай, меў дваіх дзяцей. У 1957 годзе дом у вёсцы Яўсеевічы, у якім жыла сям'я маладых настаўнікаў, падвергнуўся нападу былых воінаў Арміі Краёвай, тых, якія пасля Вялікай Перамогі не прызналі і не хацелі прызнаваць савецкую ўладу. Акайцы днём хаваліся па падвалах, лясах, ноччу выходзілі "на паляванне".

Неяк вечарам праз акно стрэл прашыў шыбу і трапіў у падушку, дзе спала б-ці месячная дачушка. Сям'я на гэты раз ўратавалася цудам. Потым banda была выкрата і асуджана. Сяргею прапанавалі іншую школу, але ён адмовіўся і працягваў там працаўца аж да 1962 года.

У 1962 годзе Сяргей Кандратавіч быў пераведзены дырэктарам пачатковай школы ў Агароднікі Ганчарскага сельсавета, а з 78 па 88 год - настаўнік

*Германовіч Кандрат
Кандратавіч*

Сяргей Кандратавіч - дырэктар Яўсеевіцкай сямігадовой школы, і настаўнік гэтай жа школы Аляксей Фёдаравіч Ярмантовіч падчас вайсковых збораў у Львоў, фота 1957 г.

пачатковых класаў у Ганчарскай сярэдняй школе.

Яго жонка, Валянціна Рыгораўна, працавала настаўнікам пачатковых класаў у гэтай жа школе. Абодва неаднаразова абіраліся дэпутатамі ў мясцовыя Саветы.

Германовіч Аляксандра Кандратавіч:

"У ліпені 1944 года тэрыторыя Беларусі была вызвалена ад немцаў. У вэрасні бацька Кандрат пасадзіў сына Сяргея на воз і павёз у Лідскае педвучылішча. У канцы вайны нас спалилі, і ніякай вонраткі і абуджку яму не было. Па-гэтаму хлапчук быў апрануты ў бацькаву марынатку і быў босым. Сяргея прынялі без экзаменаў, бо ён закончыў сямігодку на выдатна. Толькі камісія спытала: "Што такое Канстытуцыя?" Сяргей адказаў змястоўна, бо па дарозе бацька, як прадчуваў, многа яму распавяядаў. Дырэктар спытаў: "Як жа ён босы будзе вучыцца?" Бацька адказаў: "Вось цяпер паедзем на рынак, прадад мядзьшок бульбы, і купім што-небудзь на ногі". Так Сяргей стаў першым студэнтам з Ганчароў. Потым бацька пашыў яму кожух і такую-сякую вонратку.

Фота. 1950 год. Падчас вучобы ў Лідскім педвучылішчы

Мы з сястрою Вольгай памагалі па гаспадарцы і шчыра хадзілі ў школу. Паслявызваленчы год для вучобы быў цяжкім. Не хапала падручнікаў, сышткаў, наглядных дапаможнікаў. Мала было і настаўнікаў. Добра памятаю настаўніка Заеку Уладзіміра Якаўлевіча з вёскі Бенявічы, Папковіча Васіля Канстанцінавіча са Жвіркоў. Вучняў набралася толькі на 5 класаў, пасля толькі 6-ты клас. У 1945 годзе вайна

*Германовіч Сяргей
Кандратавіч з сям'ёй*

1947 год. Першы выпуск Ганчарскай семігодкі, злева направа: Буяк Галіна Іосіфаўна, Касарэўская Вера Антонаўна, Буяк Аляксандра Міхайлаўна, Кумпяк Мікалай Сямёновіч, Урбановіч Пётр Іванавіч, Пущаенка Міхайл Дзянісавіч - настаўнік, Дзягтлаў Кірыл Фёдаравіч - дырэктар школы, Грынь Генадзь Іосіфавіч, Дзякевіч Марыя Іосіфаўна, Германовіч Аляксандра Кандратавна, Хрышчановіч Ніна Іосіфаўна, Буйніцкая Тамара Рыгораўна

закончылася. Вярнуліся з фронту настаўнікі-франтавікі: Дзягтлаў К.Ф., Пущаенка М.Д., Кучынскі Н.Н., а таксама перасяленец з Беластоцкай вобласці Шайнога У.С.

Школа пачала набываць патрэбныя навуковыя тэмпі.

Наши 7-мы клас быў выпускным у 1947 годзе. Мы пакінулі сцены Ганчарскай школы, прадоўжылі вучыцца далей, хто ў Лідскім педвучылішчы, хто ў сярэдняй школе № 2 г. Ліды.

Першымі пасляваеннымі выпускнікамі былі, а потым закончылі розныя навучальныя установы і сталі: Быstryцкі Anatоль - памочнікам машыніста; Буйніцкая Тамара, Германовіч Аляксандра, Дзікевіч Марыя, Хрышчановіч Ніна - настаўніцамі, Буяк Галіна - бухгалтарам, Буяк Аляксандра - тэлеграфісткай Грынь Геннадзь -марскім афіцэрам, Кумпяк Мікалай - афіцэрам-лётчыкам, Урбановіч Пётр - афіцэрам. Касарэўская Вера - працаўніцай абутковай фабрыкі.

1952 год. Лідскае педвучылішча. Настаўнікі і студэнты.

У першым радзе прысёўшыя: другая - Буйніцкая Тамара, чацвёртая - Германовіч Аляксандра, шостая - Хрышчановіч Ніна

Германовіч Вольга Кандратаўна:

“Аб Вялікай Перамозе 9 мая паведамлі са званіцы царкоўныя званы. Урачысты набат гучаў над усімі навакольнымі вёскамі. Радыёпрымачоў у насељніцтва не было, але баюшку Усціновічу Мікалаю неяк удалося прыхаваць гэтыя цуд сувязі, і ён першым у Ганчарах даведаўся і з дапамогай царкоўных званоў апавясяці ўсю паславу аб радаснай падзеі. У царкве прайшли ўрачыстыя набажэнствы. Усе ад малога да вялікага былі бязмерна рады Вялікай Перамозе. І, нягледзячы на тое, што такая вялікая радасць прыйшла на вясну, калі ў полі і на гаспадарцы асабліва шмат клопатаў, ніхто не працаўаў, усе святкавалі!”

А вось як занатаваў у сваім дзённіку Дзень Перамогі **Мікалай Дзікеўч** - студэнт Лідскага педвучылішча...

“Серада, 9 мая 1945 года.

Што за крыкі, стрэлы?... Уключаем радыё і ...Вораг пабіты! Сёння дзень перамогі над ворагам дзень “Перамогі” ... і не хочацца верыць, але праслу́хаўши яшчэ раз далі свабоду галасавым струнам, каб крикнучы пераможнае “ура”... 9 мая 1945 года аб’яўляеца нерабочым днём ... і зноў неуціхаючае “ура”! У 12 гадзін на гарадскім стадыёне адбыўся многалюдны мітынг Вечарам танцы ... піва... танцы... самагонка... танцы...”

1950 год. Падчас вучобы ў
Лідскім педвучылішчы

Германовіч Вольга Кандратаўна:

“Пасля вызвалення ў 1944 годзе ў былым нямечкім бункеры ў верасні адкрыты школу. Вядома, будынак бункера не быў прыстасаваны пад школу: у сценах былі вялікія шчыліны, дула з вокнаў. Вучні сядзелі, апрануўшыся ў цёплай вопратцы, за доўгімі партамі, якія былі змайстраваны наспех з сырых дошак.

Гэта быў дадзёгія сталы, за якімі сядзелі па 5-6 вучняў. Спачатку было толькі 5 класаў, працавалі два настаўнікі: Заека Уладзімір Якаўлевіч вёў ўсе прадметы ў старэйшых класах (4-5 кл.); Пяткевіч Ганна Антонаўна вяла пачатковыя класы. Была і тэхнічка - Лізавета Козел. Каб выпаліць печкі, навучэнцы 4-5 класаў разбралі бярвёны з ўмацавання наўкола бункера, пілавалі, калолі, запальвалі печкі (дапамагалі тэхнічцы). Але цяпло доўга не затрымлівалася, выходзіла праз шчыліны ў сценах і вонкнах.

Бывала, настаўнікі і навучэнцы 3-6 класаў ездзілі з піламі, сякерамі ў Мінойтаўскую пушчу на нарыхтоўку дроў.

Падручнікаў, сышткаў не было, былі рады любому шматку паперы. Чарніла не было, яго рабілі са стальных буракоў, але такое чарніла прыдатнае было толькі адзін дзень, потым - закісало. На наступны дзень рабілі новае чарніла. Падручнікі былі толькі ў настаўнікаў - па адным асобніку. Настаўнікі дыктаваў правілы, вучні запісвалі і вучылі на памяць. Верши таксама запісвалі.

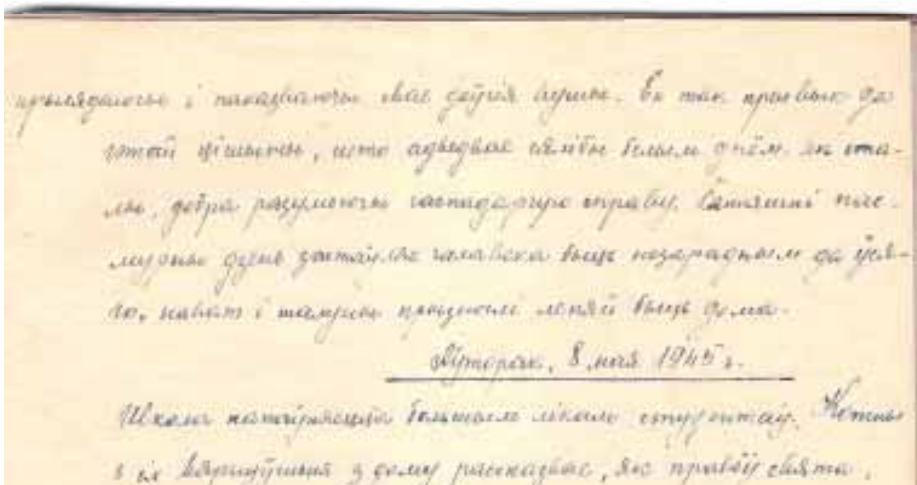
Вольга Кандратаўна ўспамінае, як аднойчы іскрынка ад лучыны ўпала на падручнік дзяўчынкі, калі яна завучвала верш, і застаўся след ад іскры. Дзяўчынка вельмі занепакоілася, плакала, перажывала, што могуць адабраць ад яе падручнік.

А як развівалі памяць? Вучылі не ўрывак з верша, а часцей за ўсё, увесі верш. Вольга Кандратаўна на памяць ведала ўсю паэму “Яўген Анегін”. Парфеляў, ранцаў не было, школьнія прыналежнасці дзеци наслілі ў торбе з даматканнага палатна. Абутак не ва ўсіх быў, хадзілі басанож...

“Нягледзячы на розныя перашкоды, вучні шмат чытали, цікавіліся падзеямі ў свеце, цягнуліся да ведаў, марылі аб далейшай прафесіі.

На наступныя годы прыслалі новага дырэктара Уладзіміра Сцяпанавіча Шайногу (пераехаўшага з Польшчы). Выкладаў беларускую мову і літаратуру, потым працаўаў настаўнікам пачатковых класаў.

Пазней дырэктарам быў прызначаны Кірыл

У класным пакоі на заднім плане - фізічна карта Еўропы.

Злева направа: Германовіч Вольга Кандратайна, Пазняк Вера (Дроздава), Кучынскі Мікалаі Мікалаевіч - настаўнік, Шут Зінаіда Канстанцінаўна (Дроздава); стаяць: Святаслаў Пяткевіч - сын Ганны Антонаўны, Ліпскі Вадзім (Жучкі), Дзяявіты Іван Іосіфавіч (Дроздава).

Фёдаравіч Дзяятлаў. Ён выкладаў алгебру, геаметрыю і фізіку. Жаніўся з Валянцінай Іосіфаўнай Закрэсцкай якая выкладала геаграфію.

У гэтых час працавалі настаўнікамі:

- Мікалаі Мікалаевіч Кучынскі - беларуская мова і літаратура, нямецкая мова,
- Сяргей Кандратавіч Германовіч- пачатковыя класы;
- Буйніцкі Канстанцін Іванавіч вёў матэматыку,
- Шуціла (Кудла) Зоя Іванаўна - беларуская мова і літаратура,
- Пушчаенка Міхайл Дзянісавіч - франтавік, вёў рускую мову і літаратуру.

Паступова вучоба ў школе пачала наладжвацца. Сталі наступаць падручнікі, хоць і не ў вялікай колькасці. Аднаму вучню дадуць падручнік па матэматыцы, другому - па гісторыі, трэцяму - па геаграфіі і г.д. Усё ж вучні неяк меркаваліся, стараліся вучыцца, а настаўнікі патрабавалі трывалыя веды.

У сувязі з тым, што з вёсак не хатала дзяцей для адкрыцця 7-ага класа, прышлося пасля заканчэння 6-га класа хадзіць па чыгунцы ў Нёманскую сямігадовую школу. Аднойчы дзеці вырашылі даехаць да Сяльца на цягніку. Неяк выйшла так, што дзеці не змаглі купіць квіткі. Калі ў вагон увайшоў кантралёр, то безбілетнікаў вымусіў праехаць аж за Нёман, высадзіў дзяцей у дождже на наступным паўстанку. Стаялі дзеці пад дажджом, плакалі. Супакоіў дзяцей начальнік станцыі Яцукі, пасадзіў на бліжэйшы цягнік, які давёў да паўстанка Ганчары...

Кожны вучэбны год закончваўся іспытамі па ўсіх предметах для вучняў 4 і 7-га класаў. Экзамены

прымалі строга, заўсёды прысутнічалі ў камісіі прадстаўнікі Райана. Чатырохкласнікам, здаўшым экзамены, выдавалі пасведчанне аб пачатковай адукцыі. Для некаторых, асабліва пераросткаў, на гэтым адукцыя заканчвалася, і яны пераходзілі на сялянскую працу на той час да бацькоў-аднаасобнікаў... Сямікласнікі паступалі вучыцца ў вучылішчы, а некаторыя пераходзілі ў сярэднюю школу.

Вольга Кандратайна падчас вайны скончыла 3 класы, у 1950 годзе - 7 класаў Нёманскай сямігадовай школы і паступіла ў Лідскае педвучылішча. Па заканчэнні першага курса вучылішча па ўзніклых аbstавінах пайшла ў 9-ы клас Бярозаўскай сярэдняй школы. У 1953 годзе скончыла 10 класаў і паступіла ў Нова-Віленскі настаўніцкі інстытут на факультэт рускай мовы і літаратуры, які скончыла ў 1955 годзе. Захварэла на сухоты, у школе часова не магла працаваць, год працавала бібліятэкам у Жучках.

Студэнткі Нова-Віленскага настаўніцкага інстытута Козел Марыя Міхайлаўна з Дроздава і Германовіч Вольга Кандратайна

Вольга Кандратайна (злева) і бухгалтар калгаса імя Чкалava Фаіна Міцюкевіч. Фота 1955 г.

У 1956 годзе Вольга Кандратайна накіравана на працу ў Папярнянскую сямігадовую школу настаўнікам нямецкай і беларускай мов.

Фота 1956 г. Вучні і настаўнікі Папернянскай сямігадовай школы. Першы шэраг - настаўнікі: Панасевіч ?, Бобрык Іван Антановіч (біялогія), Сарока Таццяна Фёдараўна (матэматыка), Дудзько Пётр Іванавіч (дырэктар), Германовіч Вольга Кандратаўна (беларуская мова), Бурлакова Марыя Іванаўна (руская мова), Жамойцін Іван Міхайлавіч (праца)

У 1962 годзе Вольга Кандратаўна выйшла замуж за вайскоўца Сямашку. Пераведзена ў Дайнаўскую восьмігадовую школу.

У 1967 годзе Вольга Кандратаўна паступіла ў Менскі дзяржаўны педінстытут на завочнае аддзяленне, які скончыла ў 1970 годзе.

У 1976 годзе муж быў накіраваны ў працяглу замежную камандзіроўку ў Германскую Дэмакратыч-

Вольга Кандратаўна з мужем і двумі сынамі на фота ў Берліне.

ную Рэспубліку (ГСВГ) у горад Вернайшэн, за 16 км ад Берліна. Услед за мужам з'ехала і Вольга Кандратаўна з дзецьмі. У школе № 115 (ГСВГ) выкладала рускую мову і літаратуру і нямецкую мову ў 5-6 класах. Вяла актыўную працу: 4 гады ўзначальвала мясцкім прафсаюза, арганізоўвала экспкурсіі і сустэрэчы з нямецкімі настаўнікамі і навучэнцамі гарадоў Вернайшэна, Берліна,

Штраўберга, Блюмберга, Зеефельда, Марксштадта. На высокім узроўні вялася праца па інтэрнацыональным выхаванні вучняў рускіх школ з нямецкімі ("Фрайндшафт - Дружба").

У 1981 годзе вярнулася ў Ліду. Адзін год працавала ў Ганчарскай сярэдняй школе на замене дэкрэтнага водпуску настаўніцы, затым была пераведзена ў Споркаўскую восьмігадовую школу, адтоль і сышла на заслужаны адпачынак.

Вольга Кандратаўна ўспамінае, што ў Споркаўшчыну штогод 5 снежня прыязджала жанчына, на геаграфічнай пляцоўцы школы ўскладала чырвоныя цюльпаны і рассказала, як падчас вайны ў памяшканні школы жылі вывезеныя з усходу мірныя жыхары, мясцовая насельніцтва называла іх

Калектыв настаўнікаў Дайнаўской восьмігадовай школы: Макрэцкая Яўгенія Іосіфаўна - бел. мовы і літаратуры, Равенка Аляксандра Аляксееўна - інспектар Райана, Булай растуць бярозы каля плоту, - узгадвала Міхаіл - дырэктар, настаўнік геаграфіі Калодка Вера Аляксандраўна - прыбалтыйчыца школы, пахаваны дзеці з раўна - рус. мовы і л-ры, спеваў; Лукіна Антаніна Фёдараўна - Уходу, якія памерлі пры немцах". Нажаль хіміі, біялогіі; Яцкевіч Галіна Станіславаўна - матэматыкі; Калышка Аляксандар - фізкультуры, Германовіч Вольга Кандратаўна - рускай мовы і Пенза Алена Іосіфаўна, настаўніца матэматыкі

Старэйшы сын Вольгі Кандратаўны Вячаслаў 1963 г.н. у 1978 годзе паспяхова

скончыў 10 класаў у ГСВГ, у гэтым жа годзе паступіў у Лідскі індустрыйны тэхнікум. Праходзіў вайсковую службу ў Ерэване і Абхазіі, затым быў перавезены для праходжання вайсковай службы ў Сірыю. Дэмабілізаваны хворым з трапічнай язвай, заікннем. З такім станам здароўя аб працягу вучобы не магло быць і гаворкі. Бацькі, як маглі, лячылі сына, але здароўе маладога чалавека падарванае. Працаў на заводзе "Оптык", на будаўнічых аб'ектах, мае двое дзяцей.

Сын Вячаслау. Фота 1994 г.

Малодшы сын Алег 1966 г. н. вучыўся ў Мінскім тэхналагічным інстытуце. Пасля 1-га курса прызваны ў Савецкую Армію, служыў у Аўганістане. Пасля дэмабілізацыі аднавіў вучобу ў інстытуце. Ажаніўшыся, з жонкай перавяліся на завочнае аддзяленне. Працаў на мэблевай фабрыцы ў Жлобіне. Афганістан для маладога чалавека не прайшоў бясследна, пачало здаваць здароўе.

Сын Алег падчас службы ў Афганістане (Гардэс), фота 1987 г.

Жонка Алега - з глыбока веруючай сям'і, яе блізкі сваяк - біскуп у Полацку. Усё гэта разам наклада адбітак на псіхалогію маладога чалавека, і Алег памяняў свае погляды: скончыў духоўную семінарыю. Служыў у монастыры працадобнай Ефрасінні Полацкай. Выгадавалі чацвёра дзяцей. Жыў вельмі сціпла, з найвялікшай увагай уваходзіў у патрэбы бедных, абяздоленых грамадзян.

І вось трагедыя ў сям'і. У 2012 годзе на машине вяртаўся з Жыровіцкага манастыра ў Полацк. Зусім крыху не даехаўшы да дому трапіў у аварыю і загінуў у аўтакатастрофе.

Пачало здаваць здароўе і Вольгі Кандраўны і ў лютым 2018 года адышла ў вечнасць....

Алег. Фота 2008 г.

Хрышчановіч Ніна Іосіфаўна (6.05.1931-20.07.21 г.) нарадзілася на хутары Хаданішкі, што за жамайцкім чыгуначным пераездам. А ў бацькі Іосіфа і маці Ганны было ужо пяць сыноў і на вялікую радасць нарэшце -дачушка Ніна. Аднак дзеці не звярталі ўвагі на беднасць абстданоўкі, шчыра працевалі на гаспадарцы, а ў вольную часіну старанна рыхтаваліся да школьніх заняткаў. Яны ўсёй душой імкнуліся да ведаў. Усе добра вучыліся і закончыўшы Дзітрыкаўскую пачатковую школу пайшлі вучыцца далей.

Старэйшы Іван, скончыў Шчучынскую настаўніцкую семінарыю. Служыў у польскай армії, У верасні 1939 года пры нападзе гітлераўца на Польшчу змагаўся ў польскім войску і застаўся ў акупаваннай немцамі Польшчы. Пасля вайны служыў у Войску Польскім, працаў у Маскве ў польскім консульстве. Меў шэраг узнагарод. Выйшаў у запас у званні палкоўніка.

Анатоль пайшоў вучыцца ў Беліцкую школу, а пасля вайны завочна скончыў Віленскі чыгуначны тэхнікум. Працаў намеснікам загадчыка транспартнай часткі станцыі Ліда, майстрам чыгункі ў Навельні.

Ніна Іосіфаўна Хрышчановіч

Ніна Іосіфаўна з братам Веніямінам

Ніна Іосіфаўна ўспамінае:

"За больш, чым сорак гадоў настаўніцтва, вітала за партамі не адно пакаленне першакласнікаў. Пад трыццаць чалавек у класе, і мала хто ўмее чытаць ці пісаць, нават палічыць пальцы на руцэ не ўсе маглі.

Памятаю, што старонкі ў тагачасных букварах былі чорна-белыя, без каліровых ілюстраций. Але з часам з'явіліся больш прывабныя выданні, мянялася і методыка навучання чытанню".

"Шмат у чым поспех залежыць не ад буквара, а ад настаўніка, - дзеліцца вопытам

Ніна Іосіфаўна - Над кожнай старонкай трэба падумашь, каб усё расцлумачыць вучням і скласці склад".

Па яе ўспамінах, кожны сказ, нават "Мама мыла раму", навучаў дзяцей быць адказнымі, дапамагаць дарослым. Ужо праз паўгода навучання ў савецкія гады з'яўляліся паняцці "Радзіма", "вораг", "сябар"... На простых прыкладах тлумачылі, што трэба дапамагаць слабайшым, не кпіць са старых.

А асабіста ад сябе настаўніца імкнулася зацікавіць дзяцей: "Які б падручнік і буквар ні былі, настаўнік павінен сам знайсці прыгажосць у кожным слове і прапанаваць гэта малым."

У Вялічках была сямігодка. Там вучыліся дзеци з навакольных вёсак: Вялічак, Песак, Мінойтаў, і набіралася па 20-30 вучняў у класе. Закончыўшы 7 класаў, многія пераходзілі прадоўжыць вучобу ў Ганчарскую сярэднюю школу, а хтосьці кінуўся на Ліду. Дырэктарам працаў Папковіч Васіль Канстанцінавіч са Жвіркоў. У 60-тых гадах школьнікаў зменшилася, школу закрылі і Васіля Канстанцінавіча перавялі ў Жучкоўскую пачатковую школу.

(Працяг у наступным нумары.)

**Жучкоўская пачатковая школа, 1958-59 гг. Хрышчановіч (Дзяяўтая)
Ніна Іосіфаўна, Папковіч Васіль Канстанцінавіч**

Трэці - Веніямін, скончыў Лідскае педагогічнае вучылішча і працаўваў настаўнікам на Лідчыне - у Дворышчы, потым у Палуянаўцах Шчучынскага раёна.

Чацвёрты - Уладзімір - дзяжурным на чыгуначнай станцыі Нёман. Яшчэ адзін брат - Міхаіл - застаўся пры бацьках і ўсё жыццё працаўваў на гаспадарцы.

А іх сястра Ніна пасля заканчэння ў 47-ым годзе сямігодкі ў Ганчарах, скончыла Лідскае педвучылішча і была накіравана ў Дварышчанскую школу настаўніцай пачатковых класаў. Выйшаўшы замуж у 1954 годзе, была пераведзена ў Жучкоўскую пачатковую школу і працеваала амаль 20 гадоў да яе закрыцця ў 1973 годзе і да 1980 года, да выхаду на пенсію - настаўніцай пачатковых класаў Ганчарскай сярэдняй школы.

Вялічкаўская школа. Дырэктар Папковіч Васіль Канстанцінавіч з настаўнікамі і вучнямі

Па-над песеннай Лебядой

У красавіку 2021 года Грамадскае аб'яднанне “Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны” і Дзяржаўная ўстанова “Лідскі раённы цэнтр культуры і народнай творчасці” выдалі книгу “Закуй, закуй, зязюленька рана... Антalogія беларускіх народных песняў. Сабрана Аленай Іваноўскай на Лідчыне ў 1905-1912 гадах”. Фармат А-5. 108 старонак. 150 асобнікаў.

Землі, па якіх цячэ рэчка Лебяды, як і ўся Лідчына, знаходзіцца на тэрыторыі колішняга язвяжскага племені дайнава. Дайна па-язвяжску - песня. Таму дайнаўцаў можна назваць песенным народам. Дык і не дзіва, што на Лідчыне спяваюць: усюды, многа і прыгожа. Па закону прыроды адходзяць пакаленні, узрастаюць новыя, адходзяць і песні. Клопат захаваць, запісаць гэтыя песні з'явіся яшчэ ў пачатку 19-га стагоддзя. Не будзем тут, аднак, імкнуща пераказаць гісторыю беларускага фальклоразнаўства. Засяродзімся на Лідчыне.

У 1992 годзе ў Польшчы выйшла кніга Земавіта Фядэцкага з маёнтка Лебяды Лідскага павета “Цёплыя вечары ды халодныя ранкі, czyli co spiewano w Fieliksowie”, у якую ўвайшлі беларускія народныя песні, запісаныя пераважна ў вёсцы Феліксава Лідскага

Алена Іваноўская ў Кэмбрыджы

раёна ў 1942-43 гадах. Кірылічная частка зборніка перавыдадзена ў Лідзе ў 2017 годзе.

Доўгі час гэты зборнік лічыўся адзіным зборам лідскага песеннага фальклору, хаця вядома, што беларускія песні на Лідчыне запісваў і Уладзімір Урбановіч з в. Пудзіна тады Лідскага павета, але гэтыя запісы пакуль недаступныя.

У 2018 годзе падчас працы над дакументальнай апавесцю пра славутую сям'ю Іваноўскіх з Лябёдкі ўсё таго ж Лідскага павета лідскі пісьменнік Леанід Лаўрэш знайшоў інфармацыю пра тое, што Алена Іваноўская, сястра беларускага нацыянальнага дзеяча Вацлава

Іваноўскага, выпускніца каледжа Нью-Нам Кембрыджскага ўніверсітэта ў перыяд недзе ад 1905 да 1912 года запісала ў ваколіцах Лябёдкі вялікую колькасць беларускіх народных песняў. Дзве падборкі песняў Алена Іваноўская разам з сябрам па Кэмбрыджы Гуі Онславам апублікавала ў лонданскім часопісе "Folklore". Яшчэ дзве публікацыі былі зроблены ў 1924 годзе з дапамогай жонкі Онслава Мірыяэл Уэлдэйл (Muriel Whedale).

Леанід Лаўрэш знайшоў усе гэтыя публікацыі, расчытаў тэксты надрукаваныя лацінкай, перапісаў іх кірыліцай і падрыхтаваў да друку. Ён жа ўпершыню напісаў біографію Алены Іваноўскай, якая друкуеца ў

гэтай кнізе.

Вялікія англамоўныя прадмовы да публікацый пераклаў на беларускую мову актывіст ТБМ і паліглот Мікола Бусел з Гомельшчыны.

Важна было таксама паглядзець, на сколькі карэлююща зборы Іваноўскай і Фядэцкага, зробленыя ў адным павеце на берагах адной і той жа рэчкі Лебяды, але на адлегласці каля 30 км у прасторы і каля 30 гадоў у часе. Параўнальны аналіз двух збораў зрабіла метадыст Дзяржаўнай ўстановы “Лідскі раённы цэнтр культуры і народнай творчасці” Ірына Струмскіц.

Так атрымаўся другі зборнік лідскага песеннага фальклору, а калі глядзець па часе запісу песняў і па часе публікацыі у Англіі, то гэта, безумоўна, першы зборнік. І сёння мы дадаём яго да багатай фальклорнай спадчыны Лідчыны і ўсёй Беларусі.

Выданне ажыццёўлена сіламі рэдакцыі газеты “Наша слова”.

Станіслаў Суднік.

Параўнальны аналіз паэтычных асаблівасцяў зборніка народных песняў Земавіта Фядэцкага “Цёплыя вечары ...ды халодныя ранкі...” і “Антalogія беларускіх народных песняў” Алены Іваноўскай

Вывучэнне народных песняў робіць чалавека больш разнастайным, удумлівым, дае магчымасць падысці бліжэй да сваіх каранёў. Дзякуючы паэтычным тэкстам і мелодыі можна ўбачыць непаўторную прыгаражосць роднай зямлі і людзей, дакрануцца да традыцый, пераасэнсаваць сучасныя культурныя каштоўнасці. Ніл Гілевіч казаў, што *“калі мы гаворым пра высокую мастацасць народных песень, то перад усім маєм на ўвазе іх вобразнасць і эмаяцянальнасць. А гэтыя якасці дасягаюцца дзякуючы цэлай сістэме прыёмаў і сродкаў паэтычнага адлюстравання рэчаіснасці, выпрацаваных песеннай творчасцю народа за доўгія стагоддзі”*.

Яскравым прыкладам песеннага фальклору на Лідчыне з'яўляецца зборнік Земавіта Фядэцкага *“Цёплыя вечары... ды халодныя ранкі ...”* (запіс песняў адбываўся ў цяжкія часыны 2-ой Сусветнай вайны ў ваколіцах маёнтка Лебяды, Лідскага павета, упершыню выдадзены ў 1992 годзе і дайшоў да Новай Зеландыі, а ў Італіі яго назвалі “Песні Атлантыды”), а таксама *“Антalogія беларускіх народных песняў”* Алены Іваноўскай (з 1914 да 1924 г. апублікавана чатырма часткамі ў лонданскім часопісе *“Folklore”*, тэксты і ноты беларускіх песняў запісаны ў ваколіцах Лябёдкі Лідскага павета).

Цікавым будзе аналіз паэтычных асаблівасцяў двух зборнікаў песняў, якія збораліся амаль што ў адзін

час і на адной рэгіянальнай тэрыторыі.

Усе народныя песні дзеляцца на каляндарна-абрадавыя, сямейна-абрадавыя і пазаабрадавыя.

У “Антalogіі беларускіх народных песняў” сустракающа **сямейнаабрадавыя і каляндарна-абрадавыя песні**. *“Ой, пайшоў вінаград”, “Загрукаелі”, “Наши малады, як суравешка”* - гэта **вясельныя** песні. Іхня адметнасць у надзвычайнай жальбе. Зусім да нядаўняга часу ў Беларусі вяселле было невяёлай цырымоніяй. Бо, калі сяляне былі прыгоннымі, іхні пан не толькі меў над імі амаль поўную ўладу жыцця і смерці, маг іх біць, але мог і ажыццяўляць сваё права жаніць іх, цалкам гэтак жа, як гэта рабілася ў Амерыцы з рабамі. З гэтай прычыны каханне і шлюб часта падаваліся несумышчальнымі. Таксама сустракающа **жніўныя** песні. Яны вельмі старадаўнія і магчыма больш маркотныя за ўсё іншыя песні (*“Песня на ўборку ўраджаю”*: *“Ох, я ў полі жніека жала, пад мяжой жменьку клала”*).

Зборнік Земавіта Фядэцкага насычаны **пазаабрадавымі любоўнымі** песнямі. У пазаабрадавых песнях даследчыкі вылучаюць песні пра каханне, сямейна-бытавыя і сацыяльна-бытавыя. Асаблівай змястоўнасцю і лірызмам харектарызуюцца беларускія народныя песні пра каханне. Н.С. Гілевіч назваў лірыку кахання ў фальклоры адной “з самых прыгожых, самых светлых і самых пяшчотных старонак і адной з самых жыццяздольных”.

“Мінаюць і аддаляюцца дзесяцігоддзі, мяняюцца эпохі, чалавечства выходзіць на ўсё больш высокія рубяжы навукова-тэхнічнага прагрэсу, а складзеная сто ці, можа, і дзвесце гадоў назад гранічна простыя радкі пра каханне не старэюць, не траўяць актуальнасці і наўздріў патрапляюць сваім эмацыянальным ладам і настроем адгукнуцца на самыя патаемныя зрухі ў душы сучаснага чалавека”, - трапна адзначыў Н.С. Гілевіч. Аднак ў зборніку Фядэцкага ў асноўным адлюстроўваеца нешчаслівае драматычнае каханне. Доля дзяўчыны ў песнях пра каханне часцей за ўсё трагічная. Галоўная герой любоўных песень - дзяўчына і хлопец. Даверлівая і справядлівая ва ўзаемадносінах да каханага, яна часам сустракаеца з ашуканствам і здрадай, што выразна раскрываеца ў шэрагу песняў. У зборніку *“Цёплыя вечары... ды халодныя ранкі...”* акцэнт зроблены на адносінах свякруха-сын-нявестка. Нярэдка свякруха патрабуе ад сына біць жонку, і ніхто яе не ратуе. Несправядлівая, крывадушная свякруй упłyвае на лёс маладых (*“Ой, з-пад гаю конік выбягае...”* “Пайдзі, сынку, у вішнёвы садочак і выканай глыбокі далочак. Прысып жонку жоўценькім пясочкам, і прылаўжы зялёным дзярночкам, і пасадзі чырвону каліну...”), *“Мела матуля”*: *“Ой, вазьмі, сынок, гостру сякера, высячы, вырубай тую былінку. Сякануў ён раз - пахлілася, сякануў другі раз - папрасілася: - ні сячы мяне, я жана твая, нарабіла гэта матуля твая”*; *“Ад зары да зары”* - *“Ой, сыночку ты мой, чаму водкі не п'еш, чаму водкі не п'еш, маладой жонкі ня б'еш?”*; *“Ходзіць туман”* *“Твяя маці - чараўніца, людзкіх*

дзяцей разлучніца”). Становішча ў чужой сям'і найбольш выразна раскрываеца пры супастаўленні з ранейшым жыццём у родных бацькоў і сваякоў (*“За бор сонейка закацілася, мне да брата захацелася... Ой, ці еў, браток, рэдзьку з пальном? Так мне маладой за чужым сталом”*). Доля нешчаслівага замужжа вельмі часта ўспрымаеца як наканаванне, ад якога не пазбавішся (*“Баліць, баліць галованька”*: *“Папаўшыся ў ліхі замуж, трэба ў ім жыць да смерці!”*). У зборніку народных песняў Земавіта Фядэцкага *“Цёплыя вечары... ды халодныя ранкі...”* асабліва шырокое адлюстраванне атрымала тэма долі-шчасця, бяздолля, нядолі-няшчасця, гора, бяды. У сямейна-бытавых песнях пераважае паказліхой, няшчаснай долі жанчыны ў замужжы. Увогуле шчаслівае каханне ў зборніку Земавіта Фядэцкага амаль што не апісваеца. Прычынай драмы нярэдка становіца жорсткасць мужчыны ў адносінах да жанчыны (*“Ой, там каля броду”*: *“Фартушок бяленькі ад слязок макрэнкі, а мая кашуля бела крою акіпела”*; *“Ой, ты думушка-дума...”*: *“Прыплыві к майму двару, замары маю жсану”*).

Аднак сустракающеца даволі феміністычныя песні, дзе жонка кіруе мужам, няверная і эманспіваная (*“Зашумела зялёна дуброўка...”*: *“Кідай Ясю, зелейка зьбіраці, стала над ім зязюля каваці: “Кідай Ясю, зелейка зьбіраці, едзь Марылі вяселля спраўляці”*; *“Ой, там за ракою...”*: *“- Не бі, не бі мая міла, то я буду добры”*; *“Абешчаў мешчанін”*: *“- Я не жала ў сваіго ойца і ў цябе не буду. Зрабі ў полі халадок, я ляжасці буду”*). Філасофскі змест, мужчынскі роздум аб быцці, сэнсе жаніцьбы можам заўважыць у песні *“Ой, знаці, знаці...”*: *“Хто ажаніўся, той адмяніўся, зморицьчыўся згорбіўся, з ліца змяніўся”*.

У “Антalogіі беларускіх народных песняў” Алены Іваноўскай не праглядваеца акцэнт на адносінах свякруха-сын-нявестка. Заўважаем адлюстраванне нешчаслівага кахання паміж маладой дзяўчынай і казаком. На жаль, казак паўстае як тыповы вандроўны лайдак і пустэча, які спакушае дзеўку, а дзяўчына становіца ахвярай (*“А ў полі крыніца”*: *“Прывязалі дзеўку, да сасны касамі, падпалі сосну, ад верху да долу. Падпалі сосну, ад верху да долу”*). Песня *“Не ідзі мостам”* (*“Не ідзі мостам, беражынкаю, і не клич казака ды з дружынкаю.....Бадай таго чорт узяў, на дарозі кінуў, як праз зіму так любіў, на лета пакінуў...”*) пачынаеца своеасаблівым зачынам, які з'яўляеца перасцярогай дзяўчычатам не заводзіць неразборлівае сяброўства, асабліва з казакамі-прайдзісветамі і наступныя строфы расказаваюць пра вынікі такіх неабдуманых паводзін: *“Бадай таго чорт узяў, на дарозі кінуў, як праз зіму так любіў, на лета пакінуў”*. Аднак, ёсьць прыклад, дзе беларуская дзяўчына - гэта сімвал жаночай годнасці і гонару (*“Ой, ты дзяўчына”*: *“Волей я буду ў моры патанаці, ніжлі з нялюбым да шлюбу стаяці”*). У песні *“Я ў альшыні валы пасла”* раскрыты вобраз дзяўчыны-летуценніцы, якая марыць аб каханні: *“Павей вечар з таго краю, скуль я мілага чакаю”*.

“Антalogія беларускіх народных песняў” уключае творы больш апавядальныя, чым лірычныя, якія смела можна назваць баладамі (*“Ой! Пайду я на кірмаш”, “А ў полі крыніца”, “Ой! Ішлі казакі”, “Стаіць явар пры дарозе”*).

І ў зборніку Земавіта Фядэцкага, і ў **“Антalogіі беларускіх народных песняў”** Алены Іваноўскай ёсць агульная песня з невялікім лексіка-граматычнымі адрозненнямі пра лёс удавы (*“Зашумела шум-дуброўка”*: *“Зашумела шум-дуброўка, дый заплакала млада ўдоўка”*).

Песня з “Антalogіі ...” А. Іваноўскай

Зашумела, шум-дуброўка,
І заплакала млада ўдоўка,
І заплакала млада ўдоўка.

Заплакала, затужыла:
“Да што я ў Бога заслужыла,
Да што я ў Бога заслужыла?

Усе дружкі з вайны едуць,
А майго дружка каня вядуць,
А майго дружка каня вядуць.

Ты, мой конік вараненькі,
А дзе ж мой дружочак маладзенькі,
А дзе ж мой дружочак маладзенькі?

- У чистым полі, пры даліне,
Ляжыць мой дружочак, як маліна,
Ляжыць мой дружочак як маліна.

У правай руцэ ружко дзержыць,
Да на левую нагібае.
Да на левую нагібае.

На левую нагібае,
Да з таварышам размаўляе,
Да з таварышам размаўляе:

- Таварышу, браце родны,
Да накажы там жонцы маёй,
Да накажы там жонцы маёй.

Няхай яна замуж ідзе,
Няхай яна мяне не ждзе.
Да няхай яна мяне не ждзе.

А калі ёй лепей будзе,
То яна мяне прызабудзе,
То яна мяне прызабудзе.

А калі ёй горай будзе,
То яна па мне плакаць будзе,
То яна па мне плакаць будзе”.

Песня са зборніка З. Фядэцкага

Зашумела шум-дуброўка,
Дый заплакала млада ўдоўка,
Дый заплакала млада ўдоўка.

Заплакала, затужыла,
- А што ж я ў Бога заслужыла,
А што ж я ў Бога заслужыла?

Усе дружкі з вайны едуць,
А майго дружка каня вядуць,
А майго дружка каня вядуць.

- Ах, мой конік вараненькі,
А дзе-ж мой дружок маладзенькі,
А дзе-ж мой дружок маладзенькі?

- У чистум полі пры даліне,
Ды ляжыць ён як быліна,
Ды ляжыць ён як быліна,

У правай ручцы шаблю дзяржыць,
А на левую пахіляе,
А на левую пахіляе.

На левую пахіляе,
З таварышам размаўляе,
З таварышам размаўляе.

- Таварыш, ты браток родны,
Ой, накажы-ж ты жане маёй,
Ой, накажы-ж ты жане маёй.

Няхай яна міне не жджэ,
Няхай сабе замуж ідзе,
Няхай сабе замуж ідзе.

Калі ёй там горай будзе,
То яна па мне плакаць будзе,
То яна па мне плакаць будзе.

А калі ёй лепей будзе,
То яна міне прызабудзе,
То яна міне прызабудзе,

Песню скаргу-праклён на распуснага мужыка заўважаем у **“Антalogіі беларускіх народных песняў”** (*“Сабіrala дзяўчынка”*: *“Мой муж нідалог пайшоў на рэчку, дай Бог, каб ён здох, я пастаўлю свечку”*).

У адрозненні ад пазаабрадавай творчасці пра каханне змест многіх сацыяльна-бытавых песняў дазваляе з пэўнай долей дакладнасці вызначыць час іх узнікнення (напрыклад, паходжанне рэкурцкіх песняў звязана з уядзеннем рэкурцкага набору, г.з.н. не раней 1772 г., калі расейскі закон аб рэкуртчыне пачаў прымяняцца на ўсходніяя частцы тэрыторыі Беларусі). На Лідчне яго пачалі прымяняць праз некаторы час пасля 3-га падзелу Рэчы Паспалітай. Песні перадавалі

горкія перажыванні маці, бацькі, жонкі, родных, якія развітваліся з навабранцам. Яны добра разумелі, што надзеі на яго вяртанне марныя, што выразна адлюстраўвалася ў шэрагу песняў. Ёсць такія песні і ў зборніку "Цёплыя вечары... ды халодныя ранкі" ("Распускайся, сыры дубе..."): "Распускайся, сыры дубе, скора мароз будзе. Прыбірайся ўдовін сынок, скора паход будзе"; "Ой, ляцелі гусанькі...": "Ой, ляцелі гусанькі, ой, ляцелі дробныя. Заплакалі маладыя хлопцы да прыёму ідучы"). Рэкрывкія песні ў "Антalogii..." Алены Иваноўскай адсутнічаюць.

Часам замест салдата ў песнях на той жа сюжэт фігуруе казак, асабліва на тэму: *гібелль героя*. Казацкія песні таксама былі папулярнымі на Беларусі. Па сваім паходжанні яны старэйшыя за салдацкія (складзены ў XVI - XVII стст.). Казак у беларускіх песнях гэта не значыць украінец, казак у нас - гэта жаўнер лёгкай кавалеры. У зборніку Земавіта Фядэцкага гэта песня "*Ой, у полі пад вішанькаю...*": "Ой, у полі пад вішанькаю, ах, мой Божа, пад вішанькаю. Там казачок забіты ляжыць, ах, мой Божа, забіты ляжыць". Паўтарэнне (таўталогія) слоў "Ах, мой Божа", якое ў дадатак сполучаецца са зваротам, вельмі распаўсюджаны сродак мастацкай выразнасці ў народных песнях. У "Антalogii..." Алены Иваноўскай - гэта песня "*Ox! Ты поле*": "А пад тым кусточкам конь вараны стаіць, а пад тым конікам, казак убіты ляжыць". Песні вельмі падобныя і па сюжэце, і па форме. У абедзвюх песнях забіты казак размаўляе са сваім канём, якога просіць перадаць, што ён выслужыў сабе магіланку.

Блізкія па сацыяльнай вастрыні адлюстравання рэчаіснасці з'яўляюцца прымакія песні. Прымак, па сутнасці часцей за ўсё быў парабкам у сям'і жонкі і такі ж бяспраўны. Працаўаў без ніякай аплаты, пераносіў здзекі гаспадароў - бацькоў жонкі. Нездарма ў многіх песнях сцвярджаецца: "А хто ў прымаках не бываў, твой гора не знае". Пасля цяжкай працы на полі яго прымушаюць выконваць самую цяжкую і брудную работу ў хаце і гаспадарцы. Але яму не дзякуюць за шчырую працаўітасць, а несправядліва папракаюць за дрэннае араннне і інш. Як і парабак, прымак скардзіцца на сваю ліхую долю. "*Ой, вішанькі, чарэшанькі*": "А хто ў прымаках не бывае, твой гора не знае", "*Ой, вырасла крушина*": "Бадай ваша тое поле гарэла, курэла, як мне, беднаму прымаку, жыць у вас надаела". Прымакія песні сустракаюцца толькі ў зборніку Земавіта Фядэцкага.

Што тычацца агульных ці падобных песняў, то іх у абеддвух зборніках акрамя "*Зашумела, шум-дуброўка*" ёсць яшчэ некалькі з большымі ці меншымі лексіка-граматычнымі адрозненніямі. Песня агульнанацыянальнага кантэнту "*Ой пайду я долам-лугам*".

Ой, пайду я долам-лугам Антalogia A. Иваноўскай

- Ой, пайду я долам-лугам,
Ой, пайду я долам-лугам,
Дзе мой мілы гарэ плугам.

Ой, ён гарэ, пагарае,
Ой, ён гарэ, пагарае,
На мяне младу маргае.

Ой, панясу яму піці,
Ой, панясу яму піці,
Ці не будзе гаварыці?

Ой, панясу яму есці,
Ой, панясу яму есці,
Ці не скажа ён мне сесці?

Ён наеўся, ён напіўся,
Ён наеўся, ён напіўся,
У сырү землю палажыўся.

Ой, ён ляжыць ды думае,
Ой, ён ляжыць ды думае,
Што чарняву жонку мае.

Я чарнява радзілася,
Я чарнява радзілася,
Бялявamu судзілася.

Я вымынося, прыбяруся,
Я вымынося прыбяруся,
Бялявamu спадабаюся.

Ой, пайду я лугам, лугам Зборнік 3. Фядэцкага

"Ой, пайду я лугам, лугам,
Ой, пайду я лугам, лугам,
Дзе мой мілы гарэ плугам.

Ён гарэ ды паглядае,
Ён гарэ ды паглядае,
Што чарняву жонку мае.

Я чарнява радзілася,
Я чарнява радзілася,
Бялявamu дасталася (судзілася).

Панясу яму я есьці,
Панясу яму я есьці,
Ці ня скажа ён мне сесці?

Панясу яму я піці,
Панясу яму я піці,
Ці ня будзе гаварыці?

І наеўся і напіўся,
І наеўся і напіўся,
Сеў на плуг ды засмуціўся.

- Што ты, мілы мой, думаеш,
Што ты, мілы мой, думаеш,
Што сядзіш не размаўляеш?

- А я сяджу і думаю,
А я сяджу і думаю,
Што благую жонку маю.

- Браў ты мяне ў дзень, ня ў ночы,
Браў ты мяне ў дзень, ня ў ночы,
Дзе-ж тады свае меў очы?

Чаму ехаў ў ноч, ня у дзень,
Чаму ехаў ў ноч, ня у дзень,
Ня пытаўся добрых людзей?

Нашы людзі - не татары,
Нашы людзі - не татары,
Ўсю праўдуныку расказалі б”.

Пачатак песні практычна аднолькавы, сюжэт той самы, але за 30-40 гадоў песні быў прыдадзены яшчэ адзін сюжэтны фрагментам, якога няма ў Іваноўскай і ў апрацаваным агульна-беларускім варыянце.

Туман, туман

Антalogія А. Іваноўскай

Туман, туман па даліні,
Гэй! Туман, туман, па даліні.
Ліст шырокі на каліні,
На каліні.

Яшчэ шыршы на дубочку,
Гэй! Яшчэ шыршы на дубочку,
Вядзець голуб галубочку,
Галубочку.

Вядзе сваю, ні чужую,
Гэй! Вядзе сваю, ні чужую:
- Пастой дзеўка - пацалую,
Пацалую.

- Нашто ж тое цалаванне?
Гэй! Нашто ж тое цалаванне?
Туті сэрцу дадаванне,
Дадаванне.

Ні дадавай сэрцу тугі!
Гэй! Ні дадавай сэрцу тугі,
Ні возьмеш ты - возьмеме другі,
Возьмеме другі.

За густымі лазунькамі,
Гэй! За густымі лазунькамі,
Плачэць дзеўка слёзунькамі,
Слёзунькамі.

- Ні плач, дзеўка, ні тужыся!
Гэй! Ні плач, дзеўка, ні тужыся!
Твой міленькі ні жаніўся,
Ні жаніўся.

Калі будзе жаніціся,
Гэй! Калі будзе жаніціся,
Просіць віна напіціся,
Напіціся.

- Тваё віна мне не міла,
Гэй! Тваё віна мне не міла,
Твоя любасць мне ні слава,
Мне ні слава.

Тваё віна мне не міла,
Гэй! Тваё віна мне не міла,
Твоя водка ні салодка,
Ні салодка.

Ходзіць туман...

Зборнік 3. Фядэцкага

Ходзіць туман па даліне,
Ходзіць туман па даліне,
Шырокі ліст на каліне.

Яшчэ шыршы на дубочку,
Яшчэ шыршы на дубочку,
Клікаў голуб галубочку.

Хоць не сваю, а чужую,
Хоць не сваю, а чужую:
- Хадзі, міла, пацалую.

- На што тое цалаванье,
На што тое цалаванье,
Сэрцу жалю задаванье.

Сэрдцу жалю, а мне тугі,
Сэрдцу жалю, а мне тугі,
Не ты возьмеш, возьмеме другі.

За частымі лозунькамі,
За частымі лозунькамі
Плача дзеўка слёзанькамі.

- Не плач, дзеўка, не тапіся,
Не плач, дзеўка, не тапіся,
Яшчэ хлопец не жаніўся.

А як будзе жаніціся,
А як будзе жаніціся,
То дасць піва напіціся.

- Не зъдзіве твоё піва,
Не зъдзіве твоё піва,
Не зъдзівеш міне віном.

А зъдзіве твоя маці,
А зъдзіве твоя маці,
Што не дала міне браці.

Твая маці - чараўніца,
Твая маці - чараўніца,
Людзкіх дзяцей разлучніца.

Разлучыла нас з табою,
Разлучыла нас з табою,
Як рыбаньку ды з вадою.

Цяжка рыбе з акунъцамі,
Цяжка рыбе з акунъцамі,
А мне младой з малайцамі.

Цяжка рыбе пад вадою,
Цяжка рыбе пад вадою,
А мне младой за табою.

У гэтым выпадку сітуацыя амаль тая самая. Абодва варыянты пачынаюцца амаль аднолькава і рэалізуюцца аднымі і тымі ж выяўленчымі сродкамі: "Туман на даліне... шырокі ліст на каліне... яшчэ шырыны на дубочку...". Але потым, у больш познім варыянце, знаходзім яшчэ аповед пра ліхую маці кахранага.

Прыляцелі гусі
Антalogія А. Іваноўскай

Прыляцелі гусі да чужога краю,
Памуцілі воду на сінём Дунаю.

- Бадай жэ ж вы, гусі, так марне прапалі,
Як мы любіліся - цяпер перасталі.

Бо дзе сонца ўзыдзе, там расы не будзе,
З нашага кахрання нічога не будзе.

Куды я хадзіла, хадзіці не буду,
Каго я любіла, любіці не буду.

Дзе тая дзяўчына з чорнымі броўцамі?
Успамінаеш яе добрымі слоўцамі?

Ці яна забіта, ці ў няволю ўзята?
Ні відаць жа яе ні ў будзень, ні ў свята.

- Ні яна забіта, ні ў няволю ўзята,
Як папала ў ліхі замуж - усё яе прапала.

Прыляцелі гусі
Зборнік З. Фядэцкага

Прыляцелі гусі ды з чужога краю,
Замуцілі воду на сінім дунаю,
Замуцілі воду на сінім дунаю.

(Ой, ляцелі гусі з далёкага краю,
Замуцілі воду на сінім дунаю,
Замуцілі воду на сінім дунаю.)

Бадай тыя гусі так марне прапалі,
Як мы каҳаліся, цяпер перасталі,
Як мы каҳаліся, цяпер перасталі.

Як мы каҳаліся, як пташачкі ў стрэсе,
Цяпер расстаёмся як туман па лесе,
Цяпер расстаёмся як туман па лесе.

На гуліцы каменъ сонца разпаліла,
Кліча маць вячэраць, вячэра не міла,
Кліча маць вячэраць, вячэра не міла.

- Вячэрай, матуля, калі наварыла,
Я з тым павячэраю, з кім я гаварыла,
Я з тым павячэраю, з кім я гаварыла.

Німа майго мілага, німа майго пана,
Каму дастанеца пасьцель бела заслана,
Каму дастанеца пасьцель бела заслана.

Німа майго мілага, німа мае душкі,
Каму дастануцца пуховыя падушки,
Каму дастануцца пуховыя падушки.

У гэтых варыяントах падобны толькі пачатак. І не важна, гусі прыляцелі ці адляцелі. І называ рэчкі *Дунай*, гэта калі гусі паляцелі ў чужы край, і *дунай* з малой літары, калі гусі прыляцелі, бо тут *дунай* - гэта проста рэчка. Слова *дунай* - сінонім слова *рэчка*. Далей сюжэты зноў разыходзяцца.

Увогуле, тэматычная разнастайнасць і варыянтнасць народных песняў такая ж бязмежная, як і сама жыццё.

У "Антalogіі..." А. Іваноўскай ёсьць песня вядомая ўсёй Беларусі - "*Рэчанька*". Яе, мо, ужо стагоддзе, вучаць у школе на спевах, яе спявалі славутыя "Песняры" і ўсё, каму хочацца. Песня ўваходзіць у агульнацыйнальны кантэнт і па ўсіх законах павінна была бытаваць і на Лідчыне. У зборніку Земавіта Фядэцкага яе німа, а вось у "Антalogіі..." Алены Іваноўскай ёсьць. Розныя выкананіцы ўжываюць розныя імёны герояў гэтай песні: **Янка, Лена, Маня**. Алена Іваноўская запісвала песню на Лідчыне, а таму і імёны ў ёй тутэйшыя: **Ясен'ка і Касен'ка**. Параўнаем апрацаваны агульнабеларускі і аўтэнтычны лідскі тэксты.

Рэчанька
(у выкананні "Песняроў")

- Ой, рэчанька-рэчанька,
Чаму ж ты не поўная?
Люлі-люлі-люлі,
Чаму ж ты не поўная?

Чаму ж ты не поўная,
З беражкоў не роўная?
Люлі-люлі-люлі,
З беражкоў не роўная?

- А як жа мне поўнай быць,
З беражкамі роўнай плыць?
Люлі-люлі-люлі,
З беражкамі роўнай плыць?

Янка куніка пайў,
Лена воду чэрпала.
Люлі-люлі-люлі,
Лена воду чэрпала.
Люлі-люлі-люлі.

Рэчанька
(з Антalogii A. Ivanoўскай)

- Ой! Рэчанька, рэчанька,
Чаму ж ты не поўная?
Ой! Люлі, люлі, люлі!
У берагах не роўная.

- Ой! Як жа ж мне поўнай быць?
Ясенька каня пайць.
Ой! Люлі, люлі, люлі!
Ясенька каня пайць.

Ясенька каня пайць,
Касенька ваду бярэ,
Ой! Люлі, люлі, люлі,
Касенька ваду бярэ.

- Ой! Ясенька, Ясенька,
Чаму ж ты не жэнішся?
Ой! Люлі, люлі, люлі!
На каго надзеешся?

Ці на грошы ясныя,
Ці на дзеўкі красныя?

Ой! Люлі, люлі, люлі!
Ці на дзеўкі красныя?

- Ні на дзеўкі красныя,
А на грошы ясныя.
Ой! Люлі, люлі, люлі!
А на грошы ясныя.

За грошы я піць буду,
Дзясяткі любіць буду,
Ой! Люлі, люлі, люлі,
Дзясяткі любіць буду.

Тут “*Рэчанька*” паводле А. Іваноўскай мае двайны сюжэт. Першая частка - уласна рэчанька, чаму яна не поўная, другая частка - Ясенька, чаму ён не жанаты. Параўнанне гэтых двух тэкстаў трэба было зрабіць, каб паказаць, наколькі сучасная фолк-музыка адрозніваецца ад фальклору і наколькі важна, што Лідчына мае ўжо два аўтэнтычныя фальклорныя зборнікі.

А ў цэлым, ахарактарызаваныя песенныя сюжэты двух зборнікаў - толькі частка багатых зместам беларускіх народных песняў, але і з гэтых прыкладаў відаць шырыня адлюстравання ў песнях сямейнага жыцця, нацыянальнага менталітэту і побыту беларускага народа на тэрыторыі Лідскага рэгіёна. Невялікае супадzenie песенных сюжэтаў двух зборнікаў не гаворыць пра тое, што нешта там выжывала, а нешта адмірала. Яно гаворыць пра малую камунікальнасць насельніцтва, якое групавалася вакол пэўных цэнтраў: гарадоў, мястэчак - і ўся народная культура ў значнай ступені самаізолявалася ў межах прыцягнення гэтых цэнтраў. А з'яднанне гэтых культурных агменяў і дало вялікі беларускі фальклор.

*Ірына Струмскіc,
метадыст ДУ "Лідскі РЦКіНТ".*

Альжбета Табенская

З долі і няволі

Успаміны выгнанкі*

(Працяг. Пачатак у папярэдніх нумарах.)

V

Прыехалі ў Вільню ноччу, не магла пазнац горада, зразумець, куды мяне вязуць; муры падаваліся мне дзіўнай вышыні, нейкія фантастычныя дамы, пастаянна бачыла перад сабой падзямеллі і шыбеніцы. Спыніліся нарэшце ў цытадэлі. Паглядзелі мне там у очы, афіцэр нешта сказаў, і праз некалькі хвілін пасадзілі мяне ў ту ѿ самую брычку і зноў праз незнайомыя, нейкім страшным мурам апаясаныя вуліцы павезлі мяне недзе далей. Запытала нарэшце афіцэра, ці збіраюцца мяне вешаць? Адказаў на гэта:

- Вздор, женчин не вешают! (Глупства, жанчын не вешаюць!)

Прывезлі мяне, як я пазней даведалася ў місіянерскі кляштар; правялі найперш у турэмны надзор, а адтуль жандарм і служка адвялі мяне ў прызначаны 25 нумар. Жандарм выйшаў, служка сказала мне распрануцца, перагледзела старанна кожны элемент маёй вонраткі і, нічога не знайшоўши, пайшла. У туу ж хвілю ўвайшоў жаўнер, няпрошаны і неадступны мой таварыш да выходу з вязніцы. Пры святле тускла гарэўшай і высока павешанай лямпы я агледзела мой пакой, келлю некалі аднаго з набожных капланаў. Не было ўжо толькі ні крыжа, ні абраза. Вокны закратаваны жалезам, ложка з саламяным сянніком і такая ж падушка, з чорнай з простага сукна, тоўстай прастынёй падшытая і на саван падобная коўдра; з другога боку стаяў столік і крэслка; была таксама і печ, а насупраць яе фрамуга, у якой сядзеў мой шаноўны вартаўнік. Папрасіла жаўнера, каб выйшаў на хвілінку, адказаў мне:

- Нельзя (Нельга).

Упала на калені, уручаючы маю долю Айцу Нябеснаму, і легла на ложка. Хадзенне жаўнераў па калідоры, змена варты ноччу, адмыканне дзвярэй у прылеглыя нумары, усё гэта мяне кранала. Назаўтра вязні, па калідоры ходзячы і бачачы, што новы нумар ужо заняты, пачалі заглядваць у аckenца ў дзвярах. Я хутка ўскочыла з ложка і наблізіўшыся да аckenца на пытанне, хто я, назвала сваё прозвішча, у адказ пачула:

- Звяровіч.

Тыя пытанні і адказы паўтараліся што хвілю. Пачула тут прозвішчы: Пётр Янкоўскі, Ксаверы Александровіч, Томаш Шукевіч і яшчэ некалькі, якіх не памятаю. Ад жаўнераў даведалася, што ў суседнім 24 нумары знаходзіцца маладая і прыгожая ўдава п. Касакоўская, а з другога боку - шэсць ксяндзоў. На другі дзень выклікалі мяне ў камісію. Два ці тры былі там генералы, дапытвалі яны мяне, не выказываючы нікай зласлівасці, абыякава, і з іх пытанняў я зразумела, што маюць пра мяне фальшивыя звесткі. Быццам бы шкадавалі мяне, што ўлезла ў тыя кампраментаваўшыя мяне перад урадам і ганебныя для жанчыны справы, што яшчэ магла б выйсці замуж, шануючы сябе і да т.п. Адказвала, што ніколі ў жыцці не зганьбілася ніякім кепскім учынкам, што паехала ў Кракшлі, вёску, размешчаную за некалькі міль ад Дубічаў, каб даведацца, што стала з сястрой маёй Антанінай, арыштаванай і зняволенай у ваколіцах той вёскі, а заблудзіўшыся ў лесе выпадкова напаткала паўстанцаў, якія паказалі мне дарогу. Прыйшла ў свою вязніцу моцна прыгнечаная tym першым у жыцці нападам на мае погляды. Была гэта можа гадзіна 10 раніцы; прынеслі мне гарбату. Шклянка са сподкам, два імбрыві, адзін з гарачай вадой, другі з запаранай гарбатай, некалькі кавалкаў цукру, добрае печыва, усё пры tym чысцютка падана, так што з прыемнасцю паела першы раз ад часу зняволення. У пароўненні з tym, што мяне дагэтуль спатыкала, становішча маё падалося мне на шмат лепшым, а таварышы па вязніцы, якія зычліва мной цікавіліся, вялікую палёгку мне прыносілі. П. Звяровіч і п. Шукевіч дапытваліся, ці не трэба мне чаго, але я толькі дзякавала ім за ўсё. Пан Пётр Янкоўскі і іншыя таварышы хацелі ведаць пра дэталі і прычыны майго арышту. Маючы пакінутую мне служкай кніжку для набажэнства, выдrala з яе 1-шы аркуш і шпількай ад валасоў напісаўши на ёй пару фраз падала аднаму з паноў праз аckenца так, каб жаўнер не бачыў. Абодва жаўнеры, адзін перад дзвярима, а другі, які стаяў у маім пакой, атрымоўвалі ад вязняў папяросы і дазвалялі прамовіць пару слоў. Нельга было прачытаць майго пісання шпількай; адзін з паноў, падаючы мне праз аckenца дзве папяросы, сказаў, што трэба абавязкова, каб я курыць навучылася,

* Пераклад з польскай мовы Станіслава Судніка. Паводле "Z doli i niewoli. Wspomnienia wygnanki". Кракаў, Друк В. Карнецкага, 1897.

што гэта будзе мне прыемным. З яго мовы я зразумела, што тыя піпяросы маюць нейкае іншае значэнне. Жаўнер паставяна хадзіў ад дзвярэй да акна; я седзячы пры століку і трymаючи knіжку для набажэнства разгорнутай, удавала, што малюся, а сама, прыглядваючыся да піпяросаў, убачыла, што заміж тытуну ў адной была цыдулка ад тых спадароў, а ў другой кавалак чистай паперы і аловак. Прасілі мяне, каб ім што-небудзь пра сябе напісала і як раней праз акно падала. Но з той цыдулкі яны нічога не даведаліся. Баючыся звярнуць на сябе ўвагу жаўнера, які паставяна хадзіў па пакоі, прыкідвалася, што малюся, калі паварочваўся да мяне, пісала хутка на лісціку, калі аддаляўся.

Такім спосабам я распавяляла таварышам па няволі пра арышт Антося, бацькі і нарэшце пра мой. Яны пісалі і гаварылі вельмі шмат пра маю сястру, якую ўсе называлі Антосяй; падтрымлівалі мой дух і для заахвочвання для вытрымкі цяжкіх выпрабаванняў пры допытах, праходзячы каля майго нумара, паўтаралі: “О, стойкая Антося, стойкая, добра трymаецца!” Антося была вясёлая, поўная энергіі і надзеі на лепшую будучыню; а я смутная, паставяна ў слязах, бачачы подступ ва ўсім і невясёлую будучыню для Бацькаўшчыны і сям’і, а для сябе шыбеніцу. Да таго ж жаўнера, якія мяне пільнавалі, стараліся мяне “үцешыць”, апавядлі пра прайшоўшыя экзекуцыі і пра ўвядзенне смяротнай кары для жанчын. Не магу распавесці таго, што адчуvala, што ў майё душы рабілася! Была гэта агонія з тысячай уразлівых зданяў, бяздонных пропасцяў, выяў мардаванай моладзі і шляхты, а паміж імі і майбімай сям’і. Чула галасы роспачы, енкі болю, а найменшай палёгкі чакаць не магла! Падала нарэшце на калені і, заліваючыся слязамі, доўга клікала: “Божа, злітуйся над намі!”

Праз нейкі час дзверы адчыніліся, і ўвайшоў жандарм з выклікам мяне ў камісію. Сабралася як найхутчэй і пайшла за ім. Сэрца ў мяне бліасця, у вачах у мяне цымнела. Увайшоўшы ў залу следчай камісіі, застала сядзейшых за столом чатырох генералаў, якія і мяне запрасілі сесці. Пачаліся пытанні: адкуль родам, кім працую і да т.п., адказы мае запісвалі ў пратаколе. Потым выказалі мне вялікія спачуванні, што так моцна правінілася, што мяне за гэта строгі суд чакае і з тым мяне адпусцілі. Вярнулася пасля таго допыту яшчэ больш прыгнечанай, ужо без найменшай надзеі на вызваленне. Адразу пачаліся стукі ў аженца з пытаннямі, пра што мяне пыталіся, што адказвала, і з парадай не падаць духам. Не памятаю, колькі часу сплыло ад таго допыту; бадай, ці не праз два тыдні паклікалі мяне зноў у следства. У той самай, што раней зале, застала зноў некалькі генералаў, якія сядзелі за столом, пры якім і мне паказалі месца, сказалі, што прыдуць сведкі, якія пра ўсё, што рабіла, у очы мне скажуць. Праз хвілю сталі перада мной тры няшчасныя маладзёны з выражам смутика і нібы перапуду на тварах, бо яны дзеля вызвалення ад смерці лгарствам мяне мелі аблініць. Два сыны абывацелеў Лідскага павета, мае суседзі: Антоні Клімантовіч, малады драгунскі афіцэр з Васілішскай парафіі,

Другі Аляксандр Янкоўскі з Навадворскай парафіі і трэці Караль Кюхлер са Слонімскага павета. Усе тры паведамілі, што я дастаўляла правізію і зброю ў партыі Любіча, Віславуха і Астрогі. Клімантовіч аблініў мяне яшчэ ў тым, што падгаварыла яго да паўстання. Сказала ім, што гэта абман! Спытала Клімантовіча, дзе б з ім магла размаўляць, калі зусім не мела стасункаў з яго родзічамі і нідзе яго ў таварыстве не сустракала? Ён мне на гэта смела адказваў, што яго намовіла на цвінтары пад касцёлам у Васілішках, нібыта пагражаюты яму, што калі мяне не пачуе, то ўсе ім не толькі пагарджаць будуть, але яшчэ дом маці яго спаляць, уся гаспадарка, усе пабудовы будуць паўстанцамі знішчаны. На што, звяртаючыся да чальцоў камісіі, дадаў са слязамі: “Бачыце, паны генералы, такая была пераканаўчая! Як пачала мяне намаўляць, дык не быў у стане супраціўляцца ўгаворам!” А мне, карыстаючыся тым, што адышоў найбліжэй сядзейшы генерал, сказаў:

- Нічога табе, пані, не сталася б, каб у тым прызналася, а мяне вызваліла б ад смерці.

- Шкадую, што таго прадбачыць не магла, - адказала.

Сказалі выйсці тым сведкам. У той час адзін з генералаў наблізіўся да мяне, гаворачы:

- Загубіла пані таго чалавека ў росквіце веку. Ён будзе пакараны смерцю, бо падобна, што быў нават часовым начальнікам нейкай партыі.

- Яго намаўляла да паўстання, - сказала, - але што ён не быў начальнікам партыі, то ведаю добра, бо калі я ехала ў вёску Кракшлі, каб даведацца, што сталася з сястрой, то сустрэла некалькі паўстанцаў, блукаўшых па лесе, і паміж імі Клімантовіча, які ішоў з думкай, каб здацца паліцы.

Можа, тое маё прызнанне, як нібыта непрыязнай асобы для аблініванага, паслужыла на змякчэнне выраку, бо выслалі яго на катаржныя работы на 20 гадоў, а быў прысуджаны на смерць праз расстрэл. Памёр, аднак, у дарозе ад воднай пухліны пасля тыфу. На пытанне генерала, чаму гэтыя маладыя людзі так згодна гавораць мне ў очы, што ведаюць, і чаму я прызнаца не хачу. Адказвала, што баязнь смерці, якою ім пагражаюты, калі не будуць гаварыць так, як ім паны кажуць, да таго іх давяла. Праз некалькі месяцаў пасля таго допыту ўвайшоў да мяне жандарм з азнямленнем, што заўтра павінна быць дастаўлена для выслушвання майго выраку, а потым буду выслана на месца прызначэння. Паўтарыла мне тое саме жанчына, якая мяне абслугоўвала. Прасіла іх на прамілі Бога пра залатвенне спаткання з сястрой, а за зробленое мне абязцянне абраўала іх, чым магла з майбі вопраткі; ведаючы, што сястра мая спіць без падушкі, прасіла аддаць ёй маю, але нікчэмнія ашукалі мяне! Цэлую ноч не спала, дарэмна чакаючы прыходу сястры.

Назаўтра а 8-й гадзіне паклікалі мяне да наглядчыка, загадаўшы апрануцца на выезд; пасля ў суправаджэнні двух жандармаў правялі мяне праз калідор. Праходзячы міма пакоя, у якім жыла Антося, я крыкнула: “Антося! Бывай!” Яна высунула руку праз прыад-

чыненая дзверы, але жандармы пацягнулі мяне за сабой, не даючы нам абмнянца развітальным поцікам рук! Увялі мяне да наглядчыка, прасіла літасці, дзаволіць мне развітацца з сястрой - дарэмна! Як раней жандармы, так цяпер ён адказваў: "Нельга!" У роспачы з плачам гаварыла:

- Добра зрабіць, то і ваш усемагутны цар не мае ўлады, але зло то і самы ліхі наглядчычак можа! Слезы нашы, кроў наша клічуць аб помсце да Бога! Прыдзе час кары на вас за здзекі вашыя над намі!

Плакала ўголос, так прыгаворваючы.

- Аддайце мне гроши мае, што адбрапалі ў мяне пасля прыбыцця ў вязніцу!

Але наглядчык, нічога не адказаўшы, выйшаў у другі пакой, жандармы выпрададзілі мяне і, усадзіўшы ў дрожкі, завезлі ў цытадэль для выслушвання выраку. Сплаканая, змучаная, я ўвайшла ў велізарную залу; вакол стаяць жаўнеры з суворым выразам твару, як статуі, з паднятай зброяй у руках. Перад жаўнерамі - некалькі генералаў, і цішыня ў зале магільная. Праз хвілю, як Люцыфер, выходзіць наперад пракурор з паперай у руках, грозным тонам пачынае чытаць вырак. Была пэўная, што прыгавораць мяне да павешання, таму слухала. Спачатку пералічвалі ўсе мае злачынствы, а потым "праз невыказаную ласкаласць найяснейшага гасудара паслаблены вырак на пасяленне ў Томскай губерні з пазбаўленнем усялякіх правоў: шляхецтва, спадчыны і да т. п. цяпер і ў будучыні". Такім быў вырак цара ўсёй Расіі, шчасліва! пануючага Аляксандра II, так ласкова прыгаворваючы на Сібір мяне, "ніверную падданую, якая брала ўдзел у бунце супраць яго, наладжвала стасункі з мяцежнікамі" і да т. п. Пасля выслушвання выраку адвялі мяне ў залу, дзе апраналі вязняў, прыгавораных на падарожжа ў Сібір. Сказалі мне там зняць маю вопратку і апранаць арыштанцкую; сярмягу з шэрага сукна з жоўтай латкай на плячах і страшны каптур з таго ж сукна на галаву. У хвілю, калі мяне так апраналі, увайшоў доктар Шымон Станкевіч, таксама з місіянерскай вязніцы. Змяніўся быў да непазнання, бо з галавы і твару зіклі аздабляўшыя яго валасы, мускулы на твары яго дрыжалі, прытым апрануты быў таксама ў страшную сярмягу. Бачачы маё здзіўленне, сказаў: "Абяцалі перад тым выпусціць мяне, зусім не прадбачыў, што так сурова буду асу́джаны, высылаючы мяне на катаржныя работы". Чакалі досьці доўга ў тым месцы, нарэшце сказалі нам апранаць кажухі. Так здарылася, што нейкі яўрэй, вязень, замяніў свой кажух на мой, а паколькі вялікая была паміж намі розніца ў росце, то хоць для мужчын давалі кароткія кажухі, яго быў для мяне зацяжкі і задоўгі і цягнуўся па гразі, калі нас з цытадэлі вялі ў астрог на Лукішкі. Потым вывелі нас на падворак, дзе іншыя вязні на нас чакалі. Было гэта ў лістападзе, гразюка была страшэнная, я не магла справіцца з майм доўгім кажухом, а прунелевыя боцікі, якіх мне зняць не загадалі, прамоклі зусім. Таварыства наша складалася з 60 мужчын і мяне адной жанчыны. Казакі на конях нас суправаджалі і пастаніна да хутчэйшага маршу

падганялі. Я не магла паспесь за таварышамі, падала ад знямогі. Убачыўшы праходзішую міма мяне нейкую паненку, крикнула: "Я - Табенская!", а казак на гэта закрычаў, падымаючы нагайку:

- Я тебе сейчас покажу! Научу тебя молчат!

Нарэшце мы прыбылі ў астрог на Лукішках, і мяне памяцілі ў аддзел для жанчын-крымінальніц. Ад выгляду іхніх жудасных постацяў страх мяне праняў; многія рэчы перабачыла, але ніколі не думала, што ажакуся ў падобнай кампаніі. Не мела адвагі наблізіцца да каторай з іх, траціла прытомнасць. Уселася на зямлю пасярод пакоя, гразь сцякала з кажуха, а тут уваходзіць нейкай добрай пані з прыслугі, прыносіць шмат рознай вопраткі, бялізны, некалькі цёплых хустак, некалькі рублёў. Крымінальніцы пасля яе адыходу атачылі мяне, усёліся вакол мяне і з цікавасцю прыглядзяліся да прынесеных рэчаў. Неспадзявана паказаўся дзяжурны афіцэр і, падышоўшы да мяне, спытаў прозвішча, а потым, ці не сястра я Аляксандра Табенскага, які быў у войску яго таварышам? На сцярджальны адказ выказаў вялікія да мяне спачуванні і па-прыяцельску радзіў, каб рэчы не брала з сабой, бо была б вымушшана несці іх на сабе, ідучы ў Сібір пеша. Паверыла яго словам і паздавала ўсё жанчынам, якія сядзелі вакол мяне. Далі мне знаць, што нехта прыйшоў пабачыцца са мной. Пайшла спешна за жаўнерам, які вёў мяне да частаколу, што ўтвараў агароджу вязніцы, і з вялікай радасцю ўбачыла там с. п. Паўліну Кандратовіч з двум сынкамі Казем і Людвісем. Заплакалі высакародныя хлопцы на від маёй нядолі. Маочы прамочаныя ногі, я то адну то другую падымала для сурэзву; холад мяне працінаў; пакінулі мяне неўзабаве мілья госці, і я вярнулся ў астрог. Не памятаю, як я тую ноч у астрозе правяла, здаецца мне, што седзячы на сярэдзіне пакоя і пільнуючы мае рэчы, г. зн. кажух і клунак. Назаўтра рана прыйшоў ксёндз з Панам Богам да адной хворай з цывільных злачынцаў, а калі перад удзяленне святой камуніі сказаў: "Ото - баранак Божы!" - упала яму да ног і прасіла пра дабраславенства на дарогу і жыццё ў Сібіры. Ксёндз быў вельмі ўзрушены, не мог ні мяне адапхнуць, ні ісці далей; падышла тады адна сястра міласэрнасці, анёл Божы на зямлі, і лагодна прамаўляючы вызваліла з абдымкаў ногі ксёндза, які, тримаючы камунікат, слова вымавіць не мог, бо я непрытомна кричала: "Ойча, дабраславі мяне няшчасную, дабраславі!" Назаўтра, не памятаю ўжо, у якую пару дня, вывелі нас на падворак для адпраўкі на чыгунку. Прывыходзе з астрогу ўбачыла п. Эвяліну Асціловіч, найлепшую, сапраўдную сяброўку сваю з іншымі нейкімі панямі, якія развіталіся са мной са слязамі ў хвілю пакідання роднага краю, са сваіх нікога не было. Не маю слоў, каб абламляваць мае пачуцці пры вывазцы мяне з Вільні. Боль і жудасны страх мной авалодалі. Такія пачуцці вядомы хіба толькі перад хвіліяй смерці тым, што да яе прыгавораны! Любімы, найлепшы мой бацька, 75-гадовы стары, застаўся ў вязніцы; сястра Антаніна - у вязніцы; слабая на галаву Вінцэнта - без апекі; братоў маіх дараగіх не ведала нават дзе думкай шукаць;увесь

край у нядолі і жалобе; у кожнай сям'і забракла некага з найбліжэйшых; вязніцы перапоўнены; сястра мая Эмілія з малымі дзеткамі найнешчасліўшая; яна пазней закончыла жыццё галоднай смерцю.

Пасадзілі нас у арыштанцкі вагон, закратаваны жалезам; так нас там было поўна, што не толькі рухацца, але і дыхаць было цяжка. Я была адна сярод мужчын, пачатак падарожжа, якое мела трываль год, быў жудасны. Прыйшлі на цягнік у Вільні знік яўрэйчык, які замяніў мой кажух. Кінулася за ім, але ён абмануў пагоню; цягнік рушыў, і мы паехалі. У Пецярбургу завялі нас у залу III класа, дзе мы пілі гарбату; з першым цягніком выправілі нас у Москву. Тут я была памешчана ў астрогу з жанчынамі простага люду; было там некалькі сямей заградовай шляхты з ваколіц Ібяны на Жмудзі. Адна з іх з малюткім дзіцем, бо на трэці дзень пасля родаў была выслана, бедная кабета была моцна аслабленая, а мела яшчэ двое дзетак, якім было па некалькі гадоў. Калі нас прывезлі ў Москву, пані, не пазбаўленыя шляхецкіх правоў, былі лепш размешчаны, а іншыя так, як я, у астрозе. Было там вельмі людна, але яшчэ лепей, чым пазней на этапах, дзе мужчын размяшчалі разам з жанчынамі. Адных дзяцей, па большай частцы малюткіх, было ў нашай камеры сорак. Плакалі яны ноччу; паветра было кепскае, душнае; пад ранак, калі дзецеи заціхалі, то іх маці пачыналі співаць гадзінкі; мілья гэта Богу і людзям спевы, але не тады, калі спаць пасля мучэння Ѹхацелася. Папярок камеры ад адной сцяны да акна месца для сну, нары (від ложка з дошак накшталт збітага моста, пракладзенага ад сцяны да сцяны, агульнае ложка для мужчын і жанчын). Працягнуты быў шнур тут жа пры печы, і тут сушылася брудная, нямыта, самая розная бялізна. Вечарам лічылі нас, выклікаючы па прозвішчах і запісвалі, колькі “штук”. Пасля запісу, які меў месца а 8-ай вечара, засоўвалі на засаўку і замыкалі дзвёры вязніцы; а 8-ай раніцы адчынялі і дазвалялі мужчынам увайсці ў жаночую камеру. Пазней прыносілі ѿ катле ежу для ўсіх, якой я не спрабавала, бо, дзякуючы шаноўным віленцам, мела цукар, гарбату і гроши на булкі. Гаспадарлівия жанчыны распальвалі агонь у печы, а пасля выпальвання, згарнуўшы жар далей, ставілі свае гаршчкі, спачатку радамі - адзін каля другога, потым на двух гаршчках сподніх - адзін зверху, і так далей, аж пакуль печ не запоўняць; у тыя гаршчкі ўкладвалі ўсё, што мела стаць ежай, хто што меў і што хадзеў улажыць, і потым засоўвалі печ жалезнай засланкай. У катле пры печы была гарачая вада. таму можна было заварыць гарбату, памыць посуд і бялізу. Я доўгі час жывілася адной гарбатай, бо да печы не магла б даступіцца, а зрешты не мела найменшага апетыту. Смутак напаўняў мне душу; недахоп паветра, пастаянны рух і гоман кепска ўплывалі на маё здароўе; упала сіламі і атрымала кружэнне галавы. Аднаго дня пасля нашага прыбыцця ў астрог, у поўдзень, прыйшоў у вязніцу нейкі генерал, высакароднай паставы, ужо сівы, у суправаджэнні двух ураднікаў. Агледзеў камеру, праходзячы з аднаго канца ў другі, і пытаўся, ці каму з нас чаго трэба. Жанчыны з

Ібян прасілі затрымаць іх у Москве да прыбыцця мужоў, іншыя прасілі паведаміць, дзе іхнія мужы. Адзін з тых ураднікаў запісваў указанні генерала, а другі запісваў просьбы. Пасля выхаду генерала я даведалася, што гэта быў князь Абаленскі, цывільны губернатар Москвы, добры чалавек, які стараўся аблегчыць кожнаму цяжкую долю. Тады прыйшла мне думка таксама папрасіць князя пра некаторыя рэчы. Да стала кавалак паперы, чарніла і пяро і на простай, трохі памятай, паперы напісала па-французску роспачлівы ліст, выказываючы ту ю думку, што калі б ведала, што князь такі ж зверскі, як Мураўёў у Вільні, то прасіла б яго пра пазбаўленне мяне жыцця, для скарачэнне жудаснай нядолі, але ведаючы, што князь зусім іншы, прашу яго пакінуць мяне ў Москве да прыезду маёй сястры, якая, як думаю, будзе неўзабаве выслана з Вільні; далей прасіла пра памяшчэнне мяне ў шпіталь, бо я хворая, і пра вызваленне маіх грошай, затрыманых наглядчыкам турмы ў Вільні. Падала ту ю просьбу на рукі ўрадніка, якога прыслаў князь, каб забраць нашыя просьбы; быў гэта чыноўнік для спецыяльных даручэнняў пры князі-губернаторы. Назаўтра, здаецца а 9-й раніцы началі выклікаць тых, хто запісаўся ѿ бальницу. Пасля іншых выклікалі і мяне і сказалі ісці ѿ канцылярыю шпітала; прыйшоўшы туды пад экскортам жаўнера са зброяй, застала 12 крымінальніц у кайданах, я была трынаццатая. На від твкай кампаніі я моцна перапужалася і начала плакаць. Тады падышоў да мяне нейкі пан, пачаў мяне супакойваць і прасіць, каб не плакала. Быў гэта француз, некалькі гадоў назад зняволены ў Москве і няслушна падазраваны ѿ забойстве ѿласнай жонкі. Сказаў мне, што таксама спачатку быў у роспачы, але гэта на нішто не прыдалося, цяпер у гэтай самай жудаснай вязніцы са спакоем і пакорай чакае свайго вызвалення. Прасіў мяне настойліва, каб супакоілася і не паддавалася роспачы. Не доўга чакала ѿ канцылярыі; можа, праз паўгадзіны адвялі мяне ѿ шпітала, які ѿ парайонні з астрожнай турмой зрабіў на мяне прыемнае ўражанне; нацёрты паркет, узорная чысціня пасцелі на ложках, ветлівия наглядчыцы - толькі непрыемныя фізіяноміі жанчын, каля якіх міне ложка паказалі, рабілі мне прыкрасы. Адразу даведалася, што ѿ тым шпіталі ёсць і полькі, пасля таго, як перапранулася ѿ шпітальнную вопратку, чаго вымагалі наглядчыцы, пайшла ѿ суседнюю палату, якая называлася камерай. Вельмі абрадавалася сустрэўшы там паню Станкевіч, маладую жанчыну, якая ехала з маладым мужам і малым дзіцем. Сустрэла гэтае панства ѿ Москве і палюбіла, бо былі да мяне дабразычлівія і ветлівія; паколькі акрамя слабасці і прыгнечанасці я не мела іншых хвароб, таму не клалася ѿ ложка, а сядзела пры пані Станкевіч, даглядаючы яе патроху. У другой палаце знайшла яшчэ адну польку - Чарняўскую, ужо не маладую асобу і вельмі хворую. на трэці дзень майго ѿ шпітала побыту здарыўся вельмі прыкры для мяне выпадак; рыхтавалі шпітальную бялізу для прання, а калі яе перад адданнем прачцы пералічвалі, забракла адной простишні; не могучы яе знайсці, мяне ѿ крадзяжы абвінаваці. Наглядчыца, якую назывы-

валі нянечкай, напала на мяне вельмі разгневаная, загадваючы неадкладна аддаць скрадзеную прастыню і грозячы суроваю караю за зладзеяства ў выпадку, калі не аддам, гаварыла з гневам, што я адна хаджу па палатах, таму ніхто іншы толькі я “прыўлашчыла” (сцягнула) ту ю прастыню. Не маючы сродкаў для апраўдання, была ў вялікім страху, пад канец пры моцных росшучках страта знайшлася. Назаўтра прыйшоў у шпіталь князь Абаленскі і, наблізіўшыся да мяне спытаў па-французску, ці мне тут добра, сказаў, што ўсё, пра што я яго прасіла, будзе зроблена, і што, калі папраўлюся, буду мець лепшае памяшканне, хоць пра гэта не прасіла. Падзякавала. Віленская губернатарша Патапава, з дому Абаленская, прывезла ў Вільню памілаванне для прыгаворанага на смерць ксендза Ануфрыя Сурвіда, а калі нястомнай ў сваіх дабрадзеяствах да няшчасных віленцаў памерла, то ўвесь горад яе аплакваў, і яшчэ сёння, хоць ужо з того часу 40 год сплыло, удзячныя віленцы яе імя ўспамінаюць. Пасля выйсця князя Абаленскага наглядчыца з вялікай цікавасцю спытала, што князь гаварыў мне і што я яму адказвала. Была задаволеная, што я на яе не скардзілася і таму была да мяне вельмі ўважлівая. Праз два дні чыноўнік, які мой ліст, напісаны ў астрозе, уручыў князю Абаленскому, прынёс мне 25 рублёў; я была пэўная, што гэта з Вільні мне іх прыслалі, але ён мне сказаў, што гэта князь прыслаў гэтую квоту, пакуль не прыйшлі забраныя ў Вільні мае гроши, і прасіў распіску ў атрыманні, што я а сразу і зрабіла...

З дазволу князя адведала мяне ў шпіталі знаёмая мне яшчэ ў дзяцінстве п. Эмілія Шукевіч, пляменніца с.п. Знанецкай, прыяцелькі маёй нябожчыцы маці.

Пані Эмілія была настаўніцай недалёка ад Масквы і прыехала ў горад, каб пабачыцца з нейкім знаёмым сваім у вязніцы, а даведаўшыся пра мяне ў астрозе, прыйшла мяне адведаць. Яна паведаміла пра мой побыт у Маскве майму шаноўнаму дзядзьку с.п. Тадэвушу Навіцкаму, а той высакародны дзядзька прыслаў мне на яе адрас 25 рублёў. Паведамленая пра тое, што мне з Вільні не аддадуць маіх грошай, прасіла князя Абаленскага прыняць прысланыя мне дзядзькам 25 рублёў. Праз некалькі дзён да хворай полькі Чарніўскай выклікалі ксендза дзеля Пана Бога. Ад думкі, што хворая памрэ на чужой зямлі, авалодалі мной жудасныя пачуцці. Упала на калені перад дзвярыма палаты, у якой ксёндз спавядаў хворую, і забыўшыся на ўсё, што мяне атачала, уголос, заходзячыся ад плачу, звярталася да Пана Езуса, каб злітаваўся над намі, каб не даў нам памерці на зямлі непрыяцеляў нашых, каб успомніў пра заслугі продкаў нашых, каралёў і князёў

нашых, якія ў Яго гонар у Вільні і ва ўсім краі ўзносілі цудоўныя святыні, сёння на цэрквы, казармы ці нейкія там склады паперамененыя, каб вярнуў нам свабоду і не дапусціў, каб косці нашыя былі ў паняверцы на непрыяцельскую зямлю кінутыя, а спачылі на родных нівах. Крычала ў роспачы:

- О, Езу! Езу! Божа, так шанаваны Пястамі і Ягелонамі, злітуйся, злітуйся над намі!

Боль раздзіраў сэрца пры той роспачлівой малітве, якую ніхто не перапыняў. Апамяталася ад голасу званка, які даў пачуць знак, што можам увайсці да хворай. Апомнілася ў той жа час і ўбачыла закрыстыяна, залітага слязамі, які ўкленчыў калі мяне, і плакаўшую Станкевічыху. Адышоў пад канец слуга Божы. Пасля прыходу нябеснага Пана настала ціша. пакуты хворай палягчалі, але мяне боль не адпусціў. И сёння, як тады, сэрца маё разрываецца на від нядолі краю, перследу ўраду, адсутнасці братнія, касцюшкаўскай любові паміж намі; на від таго пераследу і крыўд удоў і сірот, устае мне перад вачымі шэраг ахвяр, палеглых у паўстанні, павешаных, расстраляных, памерлых у вязніцах і на выгнанні, а Бацькаўшчына ўсё нясе свае цяжкія кайданы!

А цяпер вяртаюся ў шпіталь у Маскве. Маючы гроши, прысланыя дзядзькам, і агонь, распалены ў печы нашай палаты, прасіла жанчыну, якая прыслужвала хворым, купіць малака, цыкорыю і булак; прыгатавала цыкорыю на малаку без вады і разам з п. Станкевіч пачаставаліся той кавай, якая была нам вельмі смачная. Але вечарам таварышка мая адчула сябе нядобра, а ноччу вельмі захварэла. Калі пакліканая прыбегла да яе, застала яе кричаўшай:

- Паміраю, паміраю! Ратуйце, ратуйце!

Уражаная, я ўбегла ў пакой наглядчыцы з крыкам пра ратунак і доктара для хворай.

- Помилуйте, это невозможно звать доктора ночью в острожную больницу. (Злітуйся, пані, гэта немагчыма кілкаць ноччу доктара ў астрожны шпіталь).

- Малю паню аб тым, - запрыгытала, - ці ж можна пакінуць без ратунку, даць памерці маладой жанчыне, беднай польцы! Доктара! На праміласць Божую, доктара! Князь Абаленскі пахвалиць пані за такі клопат!

Праз чвэрць гадзіны прыйшоў галоўны доктар са сваім памочнікам. Пасля распытвання хворай пастанавіў, што ёй зашкодзіла цыкорыя і што пасля прыняцця прапісанага лякарства паправіцца. Так і сталася; дзякую Богу, наглядчыцы і пану доктару, які зусім не загнаваўся, што яго выклікалі ноччу, хворая хутка выздаравела.

(Працяг у наступным нумары.)

Найбольш значныя гістарычныя выданні апошняга часу

У Менску ў выдавецтве "Беларуская навука" выйшла кніга Е. И. Філатова "Белоруско-литовскіе землі в 1772 - 1860 гг. Человек и общество". 336 ст. Наклад - 200 асобнікаў.

У Менску ў выдавецтве "Беларуская навука" выйшла кніга "Сацыяльна-экана-мічнае развіццё Беларусі (канец XVIII - пачатак XX ст.)". 684 ст. Наклад - 200 асобнікаў.

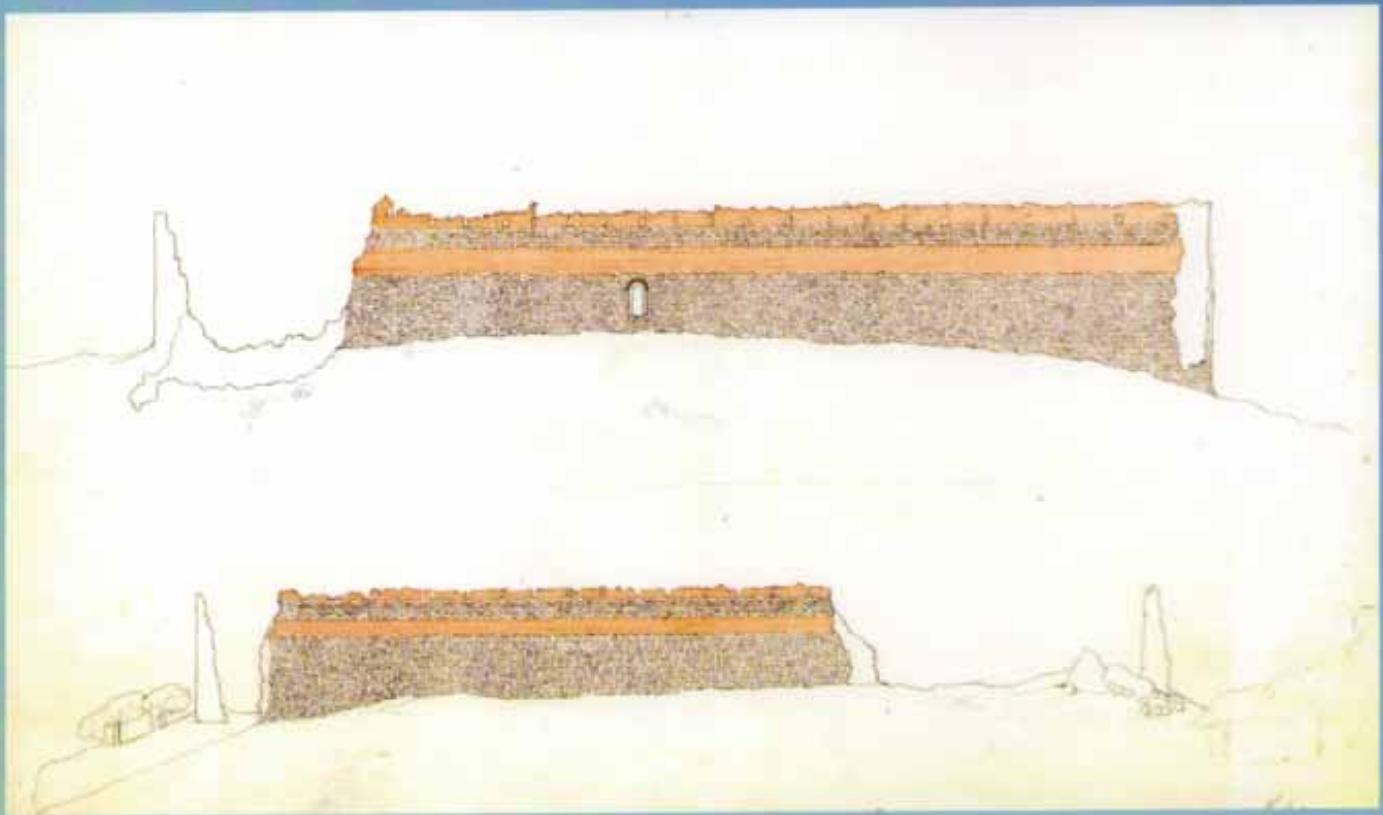
У Менску ў выдавецтве "Беларуская навука" выйшла кніга "Беларусь в Первой мировой войне 1914-1918 гг.". 496 ст. Наклад - 200 асобнікаў.

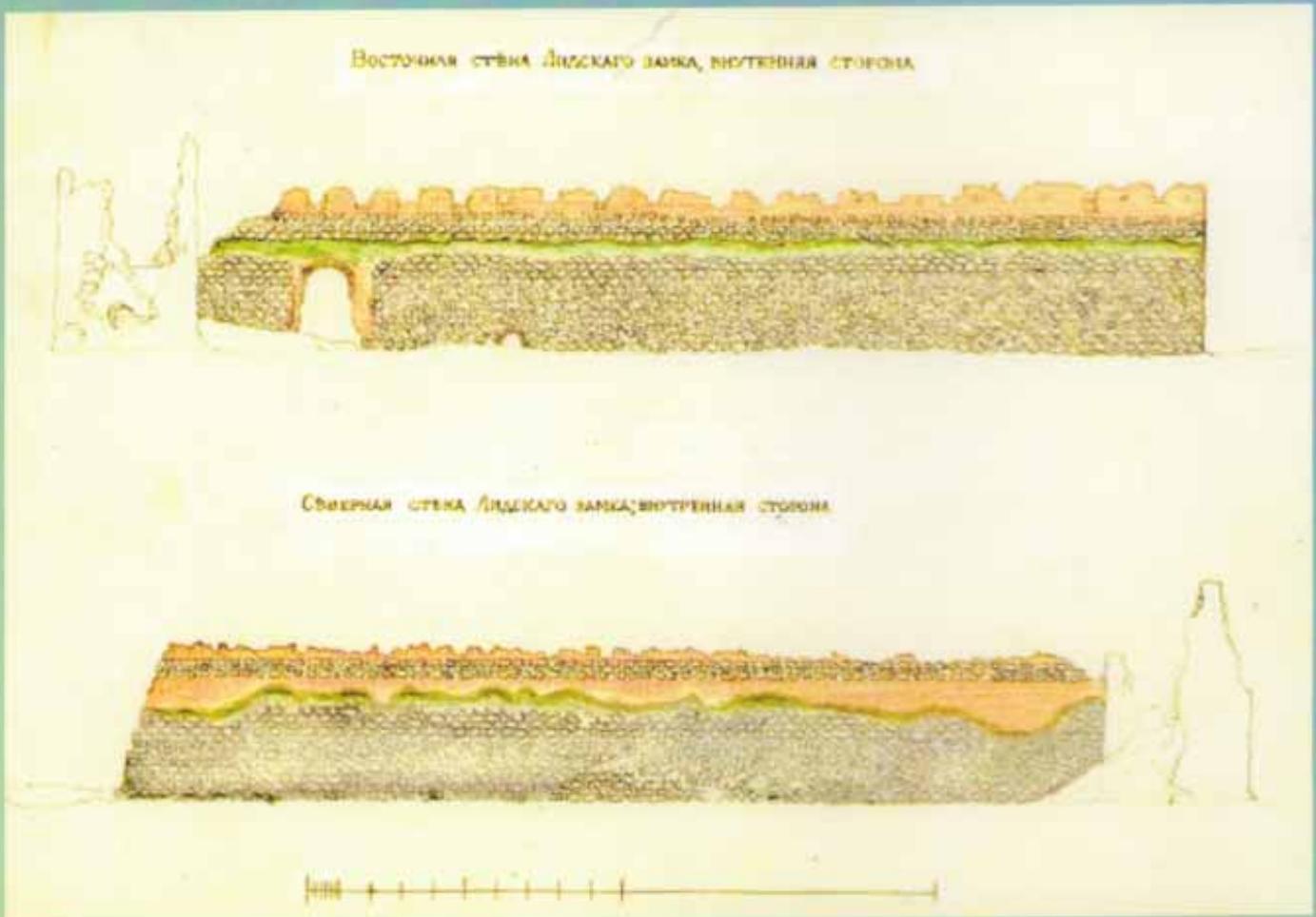
У гарадзенскім выдавецтве "ЮрСаПрінт" выйшла кніга Мікалая Малішэўскага "Давыд Городенскі - герой и легенда". 200 ст. Наклад - 90 асобнікаў.

У Менску ў выдавецтве "Беларуская навука" выйшла кніга А.Г. Калечыц і А.У. Коласава "Мезалітычныя помнікі Беларусі". 370 ст. Наклад - 200 асобнікаў.

*Невядомы мастак. Паўднёвая і заходняя сцены Лідскага замка, знешні бок.
Сярэдзіна XIX ст.*

*Невядомы мастак. Усходняя і паўночная сцены Лідскага замка, унутраны бок.
Сярэдзіна XIX ст.*